zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 18. travnja 2,,7., godište IX, broj 204
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Slovenuju 320 sit

ISSN 1331-7970

Festival anarhofeminizma

Sukobi u Leksikografskom zavodu

Tucker Max - Opijanje i analni seks

Polemika o paradoksima multikulturalizma

cmyk

Gdje je što?

Info i najave **2-4**

Satira
Protuaforizmi *Ante Armanini* **5**

Film
Neuspjela transcendencija *Gordan Duhaček* **6**

U žarištu
Interkulturni dijalog u središtu svjetskih aktivnosti *Biserka Cvjetičanin* **7**
Protiv patrijarhata revolucijom, a ne reformacijom *Maja Hrgović* **8**
Razgovor sa Sylvèrom Lotringerom *Joan Waltemath* **9-11**
Križ spolnog života *Srećko Pulig* **12**
Škarice duha *Andrea Zlatar* **16-17**
Izjava u vezi s problemima Književne enciklopedije *Zoran Kravar* **16**

Esej
Fenomen fanfikcije *Cathy Young* **13**
Marginalije o fenomenologiji bijelog prostora uz mnogolike granice *Tomislav Žigmanov* **14-15**

Vizualna kultura
Memoriranje zločina *Silva Kalčić* **18-19**

Glazba
Bezvremenski trijumfi čuda i mašte *Michael Metivier* **20**
Vegetirajući muzejski izložak *Trpimir Matasović* **30**
Blijedo reciklirani digest *Trpimir Matasović* **30**

Kazalište
Muški feminizam i ženska samomržnja *Nataša Govedić* **31**
Ormariću, prostri se! *Suzana Marjanić* **32**

Socijalna i kulturna antropologija
Zagrebačke plesne zanimljivosti iz 19. stoljeća *Ivana Katarinčić* **33**
Etnografi na rubu živčanog sloma *Sanja Potkonjak* **34**

Kritika
Pljuc, mljac, moj naklon *Katarina Luketić* **35**
Put ratnika u duši Japana *Joško Žanić* **36**
Podmetanje šunda pod književnost *Maja Hrgović* **37**
U zatvoru zavođenja *Dario Grgić* **38-39**
Dijagnoza potpune dekadencije *Jadranka Pintarić* **39**

Poezija
Kroz papir tijela *Miodrag Vučinić* **41**

Proza
Ovo nije hostija *Mario Brkljačić* **42-43**
Sushi gaćice i neveseli analni seks *Tucker Max* **44-46**

Riječi i stvari
Činjenje odsutnih prisutnima *Neven Jovanović* **47**

TEMA BROJA: Paradoksi multikulturalizma
Priredio Zoran Roško
Fundamentalizam prosvjetiteljstva ili rasizam proturasista *Pascal Bruckner* **21-23**
Sloboda se ne može narediti proglasom *Ian Buruma* **24**
Manje Brucknera, više Pascala *Timothy Garton Ash* **25**
Stereotipi gospodina Burume *Necla Kelek* **26-27**
Kako se postaje plijenom relativizma *Paul Cliteur* **28-29**
Dogmatizam prosvjetiteljstva *Ian Buruma* **29**

naslovnica: prvonagrađena fotografija *Water Ghost* na Foto natječaju Bernard Čović, autor Bernard Čović, Zagreb 2007.

impressum

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
adresa uredništva: Vodnikova 17, Zagreb
telefon: 4855-449, 4855-451, **fax:** 4813-572
e-mail: zarez@zg.htnet.hr, **web:** www.zarez.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati
nakladnik: Druga strana d.o.o.
za nakladnika: Boris Maruna
glavni urednik: Zoran Roško
zamjenice glavnog urednika: Nataša Govedić i Katarina Luketić
izvršna urednica: Lovorka Kozole
poslovna tajnica: Dijana Cepić
uredništvo: Grozdana Cvitan, Rade Dragojević, Dario Grgić, Maja Hrgović Agata Juniku, Silva Kalčić, Trpimir Matasović, Suzana Marjanić, Katarina Peović Vuković, Nataša Petrinjak, Srećko Pulig, Gioia-Ana Ulrich, Andrea Zlatar

grafičko oblikovanje: Studio Artless
lektura: Ivana Ujević
priprema: Davor Milašinčić
tisak: Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu Grada Zagreba

zarez

Novi smjerovi i novi vodiči

Rade Kalanj

Ova je knjiga, iz različitih analitičkih kutova i različitih društveno-kontekstualnih okolnosti, usredotočena na razmatranje jednog od presudno važnih pitanja našega vremena, a to je razvojna uloga kulture u doba globalizacije

***Dynamics of Communication: New Ways and New Actors*, edited by Biserka Cvjetičanin, Institute for International Relations, Zagreb, 2006.**

Ova je knjiga jedan od rezultata trajne i produktivne znanstveno-istraživačke orijentacije Instituta za međunarodne odnose u Zagrebu i, posebno, onog njegova istraživačkog dijela koji već dugi niz godina kontinuirano radi na afirmaciji svjetske mreže Culturelink. Ona činjenično svjedoči o fenomenu koji se s pravom može nazvati, a pokatkad se već i naziva "Zagrebačkom školom istraživanja kulturne politike". Objavljena je, u pretežnom dijelu svoga sadržaja, na engleskom jeziku što je, realistički gledano, posve razumljivo jer je to dominantni jezik međunarodne komunikacije i svojevrsna nužna pretpostavka da se u današnjem svijetu, pa i u svijetu knjige, bude primijećen i vidljiv. Iako je namijenjena kulturnim, znanstvenim i upravljačkim elitama, ipak je šteta da će bogatstvo i raznovrsnost njezinih sadržaja ostati nedostupni širem krugu zainteresiranog hrvatskog čitateljstva. No, bez obzira na to, ona je nedvojbeno dobar i reprezentativan izvozni proizvod.

Dinamika kulturne komunikacije

Knjiga se, interpretiramo li njezin naslov, bavi dinamikom komunikacije ili novim načinima i novim akterima suvremenih komunikacijskih procesa posredstvom kojih se održavaju susreti i međuprožimanje raznovrsnih "kulturnih krajolika", različitih kulturno-razvojnih ideja i različitih modela kulturne politike. Nastala je kao rezultat Druge međunarodne konferencije Culturelinka, održane u Zagrebu 2005. godine, koja je u cijelosti bila posvećena toj temi. Ona, dakle, sadržava 50 priloga uglednih svjetskih stručnjaka iz područja interkulturalne komunikacije, kulturnih politika i kulturologije, koji su sudjelovali u radu Konferencije. To su stručnjaci i autori iz tridesetak zemalja, tako da se i o tom skupu i iz njega proizašloj publikaciji može govoriti kao o doista svjetskom kulturno-komunikacijskom zahvatu. Za svrhu i opseg ovog prikaza bilo bi pretenciozno navoditi imena svih sudionika i autora. Možemo, pak, ustvrditi da su sudionici i autori iz Hrvatske (Nada Švob-Đokić, Matko Meštrović, Vjeran Katunarić, Sanjin Dragojević, Žarko Paić, Dubravko Škiljan, Vera Turković, Aleksandra Uzelac, Biserka Cvjetičanin, Vinko Penezić i Krešimir Rogina) dali vrlo važan doprinos radu Konferencije i intelektualno-analitičko profilu ove publikacije. Njihovi prilozi govore o visokoj intelektualnoj razini na kojoj Hrvatska može sudjelovati i sudjeluje u međunarodnim raspravama o komunikaciji, kulturi i kulturnoj politici, tom nerazdvojnom tematskom sklopu današnjeg globalizacijskog kretanja.

Sigurno je bilo vrlo teško knjiški strukturirati cijeli raspoloživi materijal a da pritom tako veliki broj priloga dobije svoje pravo tematsko mjesto u okviru glavne teme. Taj je posao učinjen maksimalno pažljivo, uz skrupulozno poštivanje osnovnih podtematskih nijansi i distinkcija. Prilozi su u knjizi razvrstani u četiri dijela: 1. *Kraj globalizacije? Novo određenje uloge države i nacionalnih kultura; Nove javne/kulturne politike*; 2. *Kulturna raznolikost. Multikulturalizam/Interkulturalizam. Posredovane kulture i nove tehnologije*; 3. *Novi načini komunikacije i suradnje. Internet; Utjecaj virtualne komunikacije na kulturu*; 4. *Kulturne promjene i uloga mreža u međunarodnoj kulturnoj suradnji*. Devet je priloga na francuskom, tri na španjolskom a svi ostali su na engleskom jeziku.

Restrukturacija globalnog prostora

Sintetički gledano, ali ne ispuštajući iz vida specifičnosti pojedinih priloga, knjiga je očito, iz različitih analitičkih kutova i različitih društveno-kontekstualnih okolnosti, usredotočena na razmatranje jednog od presudno važnih pitanja našega vremena, a to je razvojna uloga kulture u doba globalizacije. Ona na određen način oslikava smisao aktualne konstelacije ideja, koju neki poznati autori (Burke, Touraine i mnogi drugi) nazivaju "kulturnim zaokretom" ili "novom paradigmom", misleći pritom na činjenicu da kultura iz svog perifernog razvojnog statusa sve više prelazi u središte razvojnog interesa. Svi su autori toga zbornika, bez obzira na svoja lokalna izvorišta, dužnosti i stručno-znanstvene orijentacije podjednako zaokupljeni tim ključnim pitanjem i to je ono što ovoj raspravi međunarodnog ranga daje jedinstven intencionalni smisao. Svi oni polaze od globalizacije kao realnog okvira i propituju bliži li se globalizacija koja je obuhvatila cijeli svijet kraju, jesu li njezine temeljne strukture odnosa među svjetskim sudionicima definitivno uspostavljene i što one izbacuju na površinu. Utvrđuju da su procesi globalizacije izazvali značajne promjene u području kulture, osobito u načinima kulturne komunikacije. Ističu činjenicu da su oni otvorili nove prostore kulturne i intelektualne kreativnosti i uklonili postojeće granice koje dijele kulture na strogo etničke i nacionalne. Napominju kako se uloga nacionalne države smanjuje a da raste uloga lokalne uprave i profesionalnih organizacija u kulturnom razvoju. Kulturne politike dobivaju nove zadaće u procesima decentralizacije i regionalizacije kulturnog razvoja. Premda su mnoge fizičke granice prevladane, javljaju se nove, osobito one tehnološkog karaktera (npr. digitalni jaz, visoka individualizacija kulturnih vrijednosti itd.), koje najavljuju restrukturaciju globalnog kulturnog prostora. Novi sudionici u kulturnom razvoju i komunikaciji su lokalne zajednice, civilno društvo, stručne organizacije i pojedinci koji djeluju u sklopu novog pojma *network sociality* ("umreženog društva"). Dobar dio razmatranja u zborniku posvećen je ulozi civilnog društva, osobito njegovu specifičnom razvoju u tranzicijskim zemljama, gdje je on možda još slab, ali potencijalno i važan čimbenik u kulturnim politikama i kulturnom razvoju. Dijalog i partnerstvo između javnog i privatnog sektora te civilnog društva analizirani su kao nužni u uspostavi fleksibilnog i otvorenog pristupa komunikaciji i suradnji.

Novi mediji i znanost

Radovi koji se odnose na kulturnu raznolikost, tu danas toliko favoriziranu temu, pozivaju se na deklaracije i konvencije Unesca i Vijeća Europe o zaštiti, očuvanju i razvijanju kulturne raznolikosti. Autori, dakle, polaze od stajališta da je priznavanje razlika između kultura kao sastavnog dijela njihova identiteta i kao elementa koji potiče interkulturalno povezivanje i suradnju fenomen našega vremena. Racionalnost kulturne raznolikosti odupire se unificirajućoj tehno-ekonomskoj racionalnosti. Problematizira se pitanje multikulturalizma, upozoravajući na njegove dvoznačnosti. Autori u tom sklopu, u sklopu multikulturalne realnosti, ističu da novi pristupi kulturnoj raznolikosti promiču specifičnosti kulturnih izričaja, kulturnih dobara i usluga ali kao temelja dinamične interkulturalne komunikacije. Globalni interkulturalizam, nove politike identiteta, jezični aspekti multikulturalizma, razvoj demokracije kroz kulturnu raznolikost, nacionalne kulturne dijaspore – to su samo neke od tema obrađenih u sklopu tematske cjeline o kulturnoj raznolikosti. Na to se, iz razumljivih razloga, nadovezuje i nezaobilazna tematizacija kulturnih mreža jer to su novi načini komunikacije koji pridonose raznolikosti kulturne komunikacije. Pritom se osobito ističe da interkulturalnu komunikaciju obilježava primjena novih informacijskih i komunikacijskih tehnologija koje potiču stvaranje novih oblika kulture kao što je digitalna kultura. Naglašava se, pak, da je brzina informacija daleko snažnija od analize njihova kulturnog i socijalnog utjecaja. Odatle proizlazi da su kontinuirane znanstvene analize kulturno-komunikacijskih procesa od temeljne važnosti za oblikovanje kulturnih politika u doba globalizacijske modernizacije. Ova knjiga nije samo relevantan nego i trajno referencijalan prinos upravo takvoj vrsti analize. z

Ormariću, prostri se!

Suzana Marjanić

I ovoga je puta projekt *Bilježenje grada – bilježenje vremena* uselio vlastiti koncept u oglasne ormariće Kinoteke, koji već godinama, nažalost, "zjape" prazni, te u svakom od tih sedam i/zdanja autori/ce spomenutoga projekta predočavaju – moram dodati – uglavnom nezainteresiranim prolaznicima i rijetkim namjernicima, prikupljene materijale o akcijama u urbanoj mreži Zagreba

Uz projekt *Bilježenje grada – bilježenje vremena: Zidne novine br. 2* Bacača Sjenki i [BLOK] – Lokalne baze za osvježavanje kulture, u suradnji s Centrom dramskih umjetnosti i Hrvatskim filmskim savezom, privremeno smještenog u sedam zidnih, oglasnih ormarića Kinoteke, Zagreb, od 22. veljače do 15. travnja 2007.

Na internetskoj stranici http://biljezenjagrada.blog.hr/arhiva-2006-02.html, koja bilježi fotodokumentaciju i pisanu građu (teorijski i novinski članci, eseji, intervjui, manifesti) o umjetničkim istupima te protestima i javnim okupljanjima na zagrebačkim trgovima i ulicama, posebice me je zaokupila – eto, rekli bismo – jedna neumjetnička akcija. Naime, "ne-umjetnička" u smislu konceptualnih događaja koji se tu i tamo mogu viđati od šezdesetih godina naovamo u zagrebačkoj urbanoj mreži. Dakle, na prvi pogled na spomenutoj internetskoj stranici zaustavila sam se na jednoj – možemo reći – običnoj, svakodnevnoj akciji strategije domišljatosti preživljavanja, a koju je u skladu s tom životnom logikom i arhivar spomenutoga bloga naslovio "životno", vrlo jednostavno: "Medo pleše 1964. – Mjesto događanja: park, Laginjina 9, Zagreb". Dakle, fotografija je iz ptičje (točnije, neboderske, "oblakoždere") perspektive ovjekovječila te prohujale 1964. godine Roma kako na metalnom lancu vodi medvjeda ili možda medvjedicu. Sjećam se iz djetinjstva kako je isti takav jedan otužni medo plesao i u Zaprešiću i kako su mu iz nosa (neki bi rekli – njuške), kroz koju je bio provučen metalan prsten, pjenušale kapljice krvi pomiješane sa znojem, a sve to od težine lanca koji bi svako malo *Cigo* (kako smo ga *mi* kao djeca zvali) trznuo kada bi iznova dječurlija, uz pokoji udijeljeni dinar – ravnodušna prema medvjeđem ropskom životu – željela vidjeti rasplesanoga medu. Bila je to istinska životna akcija, naravno, bez estetskoga momenta za *Cigu*, ali "vrhunaravne" ropske poetike za sputanoga medu, i to apsolutno oprečna slici medvjeđega života koju smo kao djeca tada, tih sedamdesetih godina, medijski konzumirali u priči o Slavici i medvjedu Mendi.

Oglasni ormarići Kinoteke

U svom najnovijem projektu *Bilježenje grada – bilježenje vremena: Zidne novine br. 2* Bacači Sjenki i [BLOK] – Lokalna baza za osvježavanje kulture ponovo su odabrali formu zidnih novina kao – možemo slobodno reći – potpuno zaboravljenoga medija javne komunikacije. A da je doista riječ o apsolutnom brisanju tog načina oglašavanja iz kolektivnoga sjećanja, svjedoči i činjenica kojom mogu sama posvjedočiti: naime, dok sam otprilike petnaest minuta stajala, čitala i promatrala dokumentaciju na svakom od tih sedam gradskih punktova, ili zidnih, oglasnih ormarića Kinoteke, eto, baš nijedan prolaznik/prolaznica nije se zaustavio/zaustavila da promotri drugo izdanje spomenutoga projekta zidnih novina. Istina, ponekad su upitno zaustavili pogled na meni kao promatračici *nečega tamo, pa, vjerojatno zanimljivoga* na pročelju, ali ipak nitko se nije zaustavio ili možda priupitao.

Dakle, i ovoga je puta projekt *Bilježenje grada – bilježenje vremena* uselio vlastiti koncept u oglasne ormariće Kinoteke, koji već godinama, nažalost, "zjape" prazni, te u svakom od tih sedam i/zdanja autori/ce spomenutoga projekta predočavaju – moram ponovo dodati – uglavnom nezainteresiranim prolaznicima i rijetkim namjernicima prikupljene materijale o akcijama u urbanoj mreži Zagreba. Spomenimo glavne inicijatore navedenoga projekta. Produkcija: Bacači Sjenki i [BLOK] – Lokalna baza za osvježavanje kulture, u suradnji s Centrom dramskih umjetnosti i Hrvatskim filmskim savezom. I konačno: voditelj projekta i urednik tog drugog izdanja *Zidnih novina*: Boris Bakal. Suradnice: Vesna Vuković, Katarina Pejović, Vanja Žanko.

Arhivska urbana mreža

Dakle, ukratko o samom projektu. *Bilježenje grada – bilježenje vremena* višegodišnji je projekt koji se, kako ističu autori i autorice, bavi "pronalaženjem, arhiviranjem, proučavanjem i izlaganjem djela i projektne dokumentacije umjetničkih istupa u javni prostor, te protestima ili javnim okupljanjima na području Zagreba od 1945. godine do danas". Tako je drugo izdanje spomenutoga projekta posvećeno onim akcijama čije je mjesto izvedbe bilo upravo na mjestu ili u blizini oglasnih ormarića Kinoteke. I nadalje, kako tumače autori/ce: mapiraju, kako kažu, "one geste u vremenu i prostoru koje su ta mjesta trajno obilježile drugačijim pogledom". Tako su u zidnom ormariću Kinoteke u Vlaškoj ulici (FINA, ugao s Draškovićevom), među ostalim, postavili fotodokumentaciju i tekstove koji podsjećaju na akciju Total. Naime, u sklopu akcije Total, koja je izvedena 16. lipnja 1970. u Zagrebu, a koju je potaknula Galerija Studentskog centra, a realizirali Boris Bućan, Davor Tomičić i Želimir Koščević, a koja je osmišljena kao direktna intervencija u urbanom prostoru, slučajnim je sudionicima dijeljen letak *Nacrt dekreta o demokratizaciji umjetnosti*. Manifestne smjernice *Nacrt dekreta o demokratizaciji umjetnosti* u svom uvodnom dijelu ironijski je obrazložio trima točkama: (1.) *Ukida se: slikarstvo, kiparstvo, grafičarstvo, primijenjene umjetnosti, industrijsko oblikovanje, arhitektura i urbanizam*. (2.) *Zabranjuje se nadalje: svaka djelatnost na području povijesti umjetnosti, a posebno takozvana likovna kritika*. (3.) *Prekidaju se: sve izložbe u svim galerijama, muzejima, izložbenim i umjetničkim paviljonima*.

Na oglasnom ormariću Kinoteke u Zvonimirovoj (pročelje kod ljekarne na Trgu žrtava fašizma) projekt je zabilježio, primjerice, sjećanje na *Razgovor pod orahom* grupe Biafra, umjetničke skupine slikara, grafičara i skulptora (1970.-1978.), a koja je često, kao uostalom i Grupa šestorice autora, izlagala izvan tradicionalnih muzejsko galerijskih prostora. Inače, ime je, kako nas oglasni ormarić svestrano obavještava, spomenuta skupina dobila po jednom od prvih zagrebačkih skvotova, takozvanoj Biafri ili nedovršenom studentskom stacionaru na Trgu žrtava fašizma, a gdje su neki od članova Biafre i stanovali, otvorivši ujedno tamo i prvu alternativnu galeriju u Zagrebu.

U oglasnom ormariću Kinoteke u Frankopanskoj (neposredno prije ulaza u prostorije Zelene akcije) sastavljeno je, među ostalim, prisjećanje na akciju *Ubojstvo u lokalu* Kugla-glumišta, koja je izvedena 17. srpnja 1977. godine, a koja je počela tako da je glumac obijeljena obraza, s karanfilom i u fraku šetao među stolovima gornjogradske kavane "Taverna" (Anica Vlašić-Anić navodi kako je riječ o kavani "Kod uspinjače"). Na kraju, jedan revoltirani mladi "pivopilac" (naravno, isto glumac), kako bilježi Branko Maleš u članku pod nazivom *Publika pala na ispitu* u časopisu *Pitanja* 1977. godine, "skače na glumca, guši ga, gura, udara" da bi na kraju izvadio pištolj i pucao na glumca u fraku. U sjajnom prikazu navedene akcije Branko Maleš svjedoči kako je vrlo mali, to jest, neznatan dio publike priskočio i ponudio pomoć, što je otvoreno i posvjedočilo o vladajućoj ravnodušnoj, zagrebačkoj zrakoplovnoj "etici skrbi".

Na Britanskom trgu br. 1 u oglasnom ormariću Kinoteke oglašena je i fotodokumentacija performansa Tomislava Gotovca *Pokazivanje časopisa Elle* (performans i serija od šest fotografija, Sljeme, 1962., fotografirao Ivica Hripko), za koji je Ješa Denegri odredio da zajedno s Gotovčevom serijom fotografija *Glave* (1960.) prethode pojavama nazvanim fotografija umjetnika (fotografija kao medij umjetnika), nova umjetnička praksa ili nova umjetnost sedamdesetih. I u tom su slučaju Bacači Sjenki i [BLOK] – Lokalna baza za osvježavanje kulture pomno odabrali prikladno mjesto za spomenutu Gotovčevu seriju fotografija jer mjesto oglasnoga ormarića Kinoteke na Britancu gravitira prema Sljemenu kao mjestu izvedbe Gotovčeva performansa.

Ormarić Kinoteke u Tratinskoj (nedaleko od Tehničkoga muzeja), primjerice, oglasio je intervenciju iz Parka Stara Trešnjevka Slavomira Drinkovića, a koja je bila izložena od 14. do 27. veljače 1982. godine. Pritom autori/ce projekta *Bilježenje grada – bilježenje vremena* korektivno upućuju na to kako se nitko začudo nije bavio performativnošću Drinkovićevih instalacija u javnom prostoru.

Iskoristite posljednju prigodu...

Podsjetimo još i na *Akciju za konfrontacijsku reakciju* Željka Borčića, koja je, kako bilježi Davor Matičević, u podnaslovu imala poziv "Iskoristite zadnju priliku da još ove godine postanete popularna ličnost", a koja je, kao akcija propitivanja vlastitoga identiteta, održana 1974. u organizaciji revije *Start* i Galerije SC. Naime, na Trgu ispred HNK Slobodan Tadić prema Borčićevoj zamisli fotografirao je pozvane i nepozvane prolaznike s maskama poznatih osoba (npr. Belmondo, Jacky Kennedy) koje su sami mogli odabrati među ponuđenima. Zadržimo se ukratko na toj akciji čiju su fotodokumentaciju autori/ce projekta *Bilježenje grada – bilježenje vremena* izložili u ormariću Kinoteke u Prilazu Gjure Deželića (preko puta crkve Sv. Blaža), a pritom, među ostalim, ironično zapisuju i vlastiti komentar: "O autoru ove akcije, Željku Borčiću, možemo naći dosta na internetu (na Googleu 143 stranice), ali ništa što bi ga povezalo s tom akcijom. Je li ta umjetnička akcija bila tako sudbonosna za karijeru umjetnika da je potpuno promijenio smjer svojega djelovanja?" Naime, autori/ce spomenutog projekta fotografiju preuzimaju iz knjige *Ispitivanje međuprostora* Želimira Koščevića iz 1978. godine, koja inače ne govori o Borčićevoj akciji, iako je, ponavljam, reproducirana fotografija te akcije, a pritom je Borčić u registru imena spomenute knjige ostao nevidljiv. Nadalje: i dok Marijan Susovski (usp. *Inovacije u hrvatskoj umjetnosti sedamdesetih godina*, Zagreb 1982.) i Davor Matičević (usp. *Nova umjetnička praksa 1966.-1978.*, Zagreb 1978.) donose podatak da se navedena akcija održala 1974. godine, Želimir Koščević Borčićevu akciju upisuje u 1973. godinu. Pritom je zanimljivo da Matičević na 25. str. spomenutoga kataloga navodi i kako se akcija održala 1975. godine (a na 72. str. donosi podatak o 1974. godini). Greške toga, arhivskoga tipa, kojim smo dakako svi skloni, još jedanput potvrđuju važnost ovoga poticajnoga projekta koji pokazuje kako je svaka točka grada mjesto sjećanja – osobnog (od, primjerice, zaljubljenoga ljubljenja, grljenja i razgovora npr. na dobro poznatoj klupi iznad kina Tuškanca i promatranja smaragdnoga Maksimirskoga jezera u svitanje) i onog kolektivnog sjećanja, uglavnom upisanima u proteste, demonstracije i javna okupljanja.

Mapiranje dizajna

***The New Italian Design*, Triennale di Milano, Italija, od 20. siječnja do 25. travnja 2007.**

Na izložbi su predstavljeni rezultati selekcije Milanskog trijenala iz travnja 2006. Među oko 600 prijavljenih dizajnera, od kojih 140 pozvanih, ocjenjivački sud u sastavu: Andrea Branzi (predsjednik), Silvana Annicchiarico, Alba Cappellieri, Arturo Dell'Acqua Bellavitis, Carmelo Di Bartolo, Anna Gili, Stefano Maffei, Mario Piazza – odabrao je 124 dizajnera, od toga 33 skupine.

Izložba *Pokretni krajolik novog talijanskog dizajna* predstavlja rezultate te selekcije. Radi se o dizajnu proizvoda, grafici, predmetima vezanim za tijelo (nakit, torbe i dodaci), istraživanju, *food designu*, dizajnu interijera. Namjera izložbe je izbjeći aplikaciju analitičkih kategorija, karakterističnih za dizajn 1900-ih, na tim novim scenarijima. Zato su u nju uključeni savjetnici, tvrtke, institucije, intelektualci, istraživači, škole, sveučilišta i na kraju, kroz mogućnost samokandidature, sami dizajneri. Time je stvorena mapa novog talijanskog dizajna koja nije ograničena na dizajn namještaja, nego obuhvaća i sve nove oblike komunikacije karakteristične za struke 21. stoljeća: od hrane do internetskih stranica, grafike, mode, tekstila do *copywritera*, dizajnera nakita ili multimedijalnih projektanata. Istraživanje koje je počelo prikupljanjem radova ne završava s izložbom na Trijenalu, nego će biti dio velike baze podataka kojom se neće koristiti samo Trijenale, nego i sve tvrtke i ustanove. Sustav će nastaviti živjeti i dopunjavat će se. Izložba je putujuća (prvo gostovanje je na Tokyo Design Weeku u permanentnom izložbenom prostoru Trijenala u Tokiju) pa će, valorizacijom rezultata istraživanja, poslati svjetski prepoznatljiva.

Ženski identitet i muški studiji

Elvina Šehić

Uz ciklus tribina *Rod i identitet* u organizaciji Klub studenata Filozofskog fakulteta u Zagrebu

U svijetu već nekoliko desetljeća postoje ženski, muški i rodni studiji. Osim Centra za ženske studije osnovanog 1995. godine, u Hrvatskoj ne postoje studiji koji se bave muškom ili rodnom tematikom. Zato je Klub studenata Filozofskog fakulteta u Zagrebu počeo organizirati ciklus tribina *Rod i identitet,* kako bi se omogućilo upoznavanje šire studentske populacije s rodnom problematikom, razumijevanje koncepta ženskih studija i artikuliranje potrebe za osnutkom muških i rodnih studija u Hrvatskoj. Tribine *Ženski identitet* i *Muški studiji – de/konstrukcija muškosti i patrijarhata* održane su 6. ožujka 2007., i 27. ožujka 2007. u prostorijama Filozofskog fakulteta.

Gošća prve tribine bila je Maja Uzelac, suosnivačica Centra za ženske studije, voditeljica Malog koraka, Centra za kulturu mira i nenasilja, filozofkinja i profesorica. Na početku Maja Uzelac je istaknula važnost procesa razgovaranja o ženskom identitetu, a ne rezultata razgovora, što je suprotno zapadnjačko-prosvjetiteljskoj tradiciji, kojoj je fokus na čovjeku kao pojedincu, a ne na odnosima među ljudima. Ona je potaknula interakciju dvadesetak nazočnih razgovorom o njihovim osobnim stajalištima o vlastitim rodnim ulogama, a zatim je posebnu pozornost posvetila ženskom vrijednosnom sustavu i skali moralnog razvoja psihologa Lawrencea Kohlberga. Naime, skala podijeljena na nekoliko razina procjenjuje moralno rasuđivanje na temelju rješavanja hipotetskih moralnih dvojbi. Problematično je da žene koje su bile ispitivane nisu mogle dosegnuti više razine skale što je impliciralo njihovu moralnu nerazvijenost. Psihologinja Carol Gilligan, autorica knjige *In a Different Voice* preispituje Kolhbergovu skalu moralnog razvoja te utvrđuje da su žene dvojbama u upitniku pristupale kontekstualno. Odabirale su onaj odgovor u kojem je do izražaja dolazila njihova odgovornost i briga za druge, čak i pod cijenu kršenja načela, a u Kohlbergovu se upitniku vrednovalo samo ono mišljenje koje je načelno.

Coming out

Na drugoj tribini, s vrlo velikim odzivom zainteresiranih, govorili su Biljana Kašić, Boban Stojanović i Hrvoje Jurić. Boban Stojanović, beogradski mirovni i gej aktivist, predstavljanjem zbornika *Drugi – od patrijarhalne konstrukcije do alternativne politike*, progovorio je o svom *coming outu*. Istaknuo je da su osobne priče one koje su dovele do stvaranja i objavljivanja zbornika. Lik ujaka – supruga, ratnog dragovoljca, i lik Bobana Stojanovića – gej muškarca i antimilitarista, te lik njegove majke koja bira između sina i brata brinući se o mišljenju "komšiluka" oslikava društvenu strukturu Srbije. Odnos njegove majke prema njemu nakon *coming outa* i mišljenje njegova ujaka ponukalo ga je na bavljenje muškom problematikom. U potrazi za odgovorima Stojanović se uključio u rad Žena u crnom, ženske mirovne skupine feministički-antimilitarističke orijentacije. Opisujući neke od muških pokreta, Stojanović ih dijeli na *esencijalno-religijske pokrete*, primjerice "Muškarci protiv silovanja", koji progovaraju o problemu silovanja u društvu, no ne govore o problemu patrijarhata; *agresivne pokrete,* koji se bave ugroženim pravima muškaraca, primjerice, u procesu suđenja za seksualne zločine u kojima se više vjeruje ženi nego muškarcu, i *mitsko-poetske pokrete* koji kroz mitove i približavanje prirodi govore o problemima muškog identiteta. Stojanović zaključuje da bi muški studiji trebali biti nadahnuti feminističkim pokretom i baviti se i muškom i ženskom tematikom, ističući militarizam kao jedan od osnovnih problema unutar patrijarhata, u suprotnosti s muškim studijima na Zapadu, kojima je jedna od glavnih preokupacija pitanje sporta i vrijednosti koje prenosi.

Tribina Muški studiji: Biljana *Kašić, Hrvoje Jurić, Boban Stojanović i Elvina Šehić.*

Postajanje orođenim subjektom

Biljana Kašić, suosnivačica Centra za ženske studije i profesorica na sveučilištima diljem Hrvatske i svijeta, na početku izlaganja istaknula je važnost razumijevanja konteksta u razgovoru o muškim i ženskim studijima, gdje valja prepoznati radi li se o teorijskom, modernom i postmodernom, ili feminističkom i postfeminističkom kontekstu. Muški studiji nastaju u ozračju feminističke priče, a ne kao opozicija feminističkom, ženskom identitetu. Oni su interdisciplinarno područje koje kritički preispituje rodne identitete, "prate" ženske studije, no danas doživljavaju krizu, poput svih rodno određenih studija, osim queer studija. Nadalje, Biljana Kašić problematizirala je temu moći. Moć je ključna matrica koja razdjeljuje muškarce i žene. Cijela povijest civilizacija prati muški rod kao jedan rod. No, postavlja se pitanje: koliko je rod moći ujedno i moćni rod? Poput Bobana Stojanovića i Biljana Kašić se osvrnula na muške pokrete te im prigovorila zbog nebavljenja dekonstrukcijom maskuliniteta. Na što treba pristati? Treba pristati na postajanje orođenim subjektom, na poziciju skidanja s moći, ravnopravnost, rekonstrukciju cijele slike povijesti, nove modele spoznavanja..., jer "postajanjem muškarcem se tek ima zbiti".

Muški, ženski, rodni, queer studiji

Hrvoje Jurić, asistent na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i urednik zbornika *Filozofija i rod,* osvrnuo se na raspravu o muškim studijima unutar Literarnog konzorcija (LitKon). Dvije tipične reakcije bile su: *mačistička* ("Muški studiji su opozicija ženskim.") te *genderistička* ("Prošlo je vrijeme rodno određenih studija."). Muški studiji nisu ni jedno ni drugo, nego istraživanje načina na koji se konstruiraju muškost, muške vrijednosti, kulturne vrijednosti i društvo u kojem počivaju te vrijednosti. Opisivanjem vlastitog djetinjstva, u kojem je odrastao uz tri žene, a ipak odgojen patrijarhalno, Jurić ističe da se muškarcem ne rađa, nego postaje. Muški studiji nisu suprotna reakcija ženskim studijima, nego su im komplementarni i mogu zajedno činiti rodne studije. Zašto onda postoje podjele na muške, ženske, rodne, queer studije? Te su podjele metodičke prirode, a naglasak je na određenom kontekstu pitanja i one su opravdane ako se radi o strateškom potezu. No, rodni studiji su nužnost i muški studiji bi svoj prirodni prostor pronašli u sklopu rodnih studija. Jurić citira raspravu Kluba studenata Sociologije *Diskrepancija* u kojoj Biljana Kašić kaže da "su inicijatori muških studija upravo profesori koji imaju osviještenu perspektivu na pitanje i muškosti i ženskosti. I čini se da su na razini modela i sadržaja komplementarni sa ženskim studijima... Potrebni su nam i ženski i muški i rodni studiji, koji mogu biti mjesto zajedničkog osvještavanja i izobrazbe žena i muškaraca. Treba djelovati na svim razinama i graditi različite sigurne prostore. Putem umrežavanja, osvještavajući svoja partikularna i univerzalna iskustva mogli bismo zajedno iskoračiti iz svojih tzv. getoiziranih studija, zar ne?" Jurić pita: "Tko bi bio zainteresiran za muške studije kod nas?" Oni muškarci koji su aktivni u feminističkom pokretu, a osobito gej muškarci kao najveće žrtve patrijarhata. U tom smislu je važno informiranje, *mobiliziranje* onih drugih muškaraca koji nisu unutar spomenutih skupina.

"Kišobran efekt"

Rasprave unutar tribina dotaknule su nekoliko tema. Posebna pozornost posvećena je Centru za ženske studije i činjenici da osnovni program mogu pohađati samo žene, što je okarakterizirano seksističkim i diskriminatornim. Centar za ženske studije je ne samo ustanova za edukaciju žena nego i siguran prostor u kojem se žene ohrabruju i osnažuju. Također, jedan dio kolegija na Centru je konstruiran tako da polaznice na temelju iznošenja vlastitih mišljenja, priča i iskustava dolaze do određenih spoznaja, gdje bi nazočnost muškaraca zacijelo otežala takav pristup. Prigovori su stigli i iz queer pozicije koja se protivi dihotomiji roda sa stajalištem da takva stroga podjela samo podupire i perpetuira rodne uloge i stereotipe. Spominjući neke primjere rodne nejednakosti, poput činjenice da u Svjetskom monetarnom fondu nema nijedne žene, da su žene najveće žrtve trgovanja ljudima i obiteljskog nasilja, Maja Uzelac je odgovorila kako je, sve dok žene nisu ravnopravne muškarcima, bipolarnost nemoguće izbjeći.

Treba li Sveučilište rekonstruirati i u kakvom su obliku mogući muški i ženski studiji na Filozofskom fakultetu? Biljana Kašić odgovorila je da zapravo nije važan oblik i da su rodni studiji elegantna, neutralna priča te stvaraju "kišobran efekt"; unutar njih mogu biti ženski studiji i muški studiji, s obzirom da mainstream elitna moć vjerojatno neće poduprijeti muške studije kao što nije ni ženske. Z

Festival blog književnosti

Maja Hrgović

Toliko je razloga za organizirano, mnogoslojno promišljanje književnosti na blogu kakvo je prošlog vikenda premijerno održano u Rijeci na Festivalu blog književnosti. Poezija i proza bujaju na blogu kao jadranske alge, sve veće obilje tekstova obećanje je većeg izbora i kvalitete, a zbog dostupnosti i prijemčivosti medija - te činjenice da je blog besplatan a knjige nisu - čitanost popularnijih blogera brojčano nadilazi čitanost medijski eksponirani(ji)h pisaca. Dalje, sve je uobičajenija pojava da se autori književnih blogova uteknu papiru - pa je tako krajem prošle godine ukoričenje ugledala proza Darija Rukavine koji na blogu djeluje kao Porto, Zrinke Pavlić (Zrinsko pismo), Igora Kokoruša (Leb), Damira Markulja (NoisyD), Vlade Bulića (Denis Lalić). Potonji je čak odnio nagradu *Jutarnjeg lista* za najbolji roman. Prodiranje blogera u knjižare i knjižnice dijelom se događa i putem natječajâ za knjige kratkih priča, a testom kvalitete može se smatrati i činjenica da će dio Profilove antologije *Najbolje hrvatske priče 2006.* činiti upravo priče blogera.

O svemu tome razgovaralo se u petak i subotu u riječkim klubovima Indigu i Contu. Tribinu i maraton čitanja organizirala je udruga ParNas koja stoji iza časopisa za kulturu *RE*; dvodnevni događaj ustvari je dio njihova ciklusa kulturnih manifestacija *ReForum*, a financijski je pomogao i grad Rijeka. Povod za Festival blog književnosti bio je i veliki temat o poeziji na blogu, središnji dio posljednjeg, jedanaestog broja časopisa. Gostovali su tako i ekran-pjesnici Deniver Vukelić (Korvin), Sonja Miličević (Misercordia), Sandra Obradović (Echoe).

"Ne morate ići u Frankfurt, Pariz, Lajpcig, na Beogradski sajam knjiga ili Interliber da biste vidjeli koliko se toga na godinu tiska, a koliko je tona i tona tog papirnatog materijala dobro i korisno samo za reciklažu", kaže urednik velikog regionalnog časopisa *Balkanski književni glasnik*, Dušan Gojkov. On vjeruje da će baš blogerske knjige smanjiti kvotu "hartije unaprijed predviđene za reciklažu, a povećati onaj postotak štampanih stvari koje valja pročitati, čuvati u kući, posuđivati prijateljima."

Taj su optimizam dijelili svi, ili barem većina sudionika Festivala. O konkretnim iskustvima pretakanja proze s bloga u knjige govorio je Kruno Lokotar, urednik Bulićeve *Pušione*, knjige kolumni-priča prethodno objavljenih na internetu. Rekao je kako je riječ o dvama raznorodnim i po svemu različitim "agregatnim stanjima" i da treba dosta truda, vještine i dobre suradnje urednika i autora kako bi se taj proces uspješno završio.

Zanimljiva je bila anegdota koju je ispričao moderator tribine Dario Rukavina: kad je s uglednim, "ukoričenim" pjesnicima jednom putovao na Goranovo proljeće, slušao je kako od blogerske književnosti rade sprdačinu. Pokolebala ih je tek spoznaja da su ozbiljni tiskani mediji (u konkretnom slučaju *Zarez*, koji je prvi objavio opsežan tekst o blogu) stali s pomnjom pratiti taj fenomen novog doba. No, unatoč sve većoj vidljivosti bloga, čini se da domaći kulturnjaci još sumnjičavo, s visoka gledaju na blogersku književnost. Z

Protuaforizmi

Ante Armanini

Vrijeđaju se uglavnom oni koji su dostojni uvrede

Istražni postupak vodit će se protiv svakog aforizma, posebice ako on upućuje na neki kažnjivi aferizam – *affaire*, neugodan događaj.

Uvreda je uvijek uvreda nekog veličanstva, koje to nije.

Uvreda je neka vrsta negativnog proročanstva.

Vrijeđaju se uglavnom oni koji su dostojni uvrede.

Strah od zatvora zapravo je strah onih koji za to imaju jakih razloga.

Dijamanti su vječni, ali vlast to nije, pa dijamanti mogu biti utjeha onima na vlasti.

Za one koji imaju dijamante, koja je razlika između uvrede i blagoslova.

Za one koji imaju dijamante između medalje i pljuske ne mora biti velike razlike.

Pljuvanje je polemika siromašnih duhom, u redu, ali što ako siromašni duhom nisu siromašni dijamantima. Simbolično duh je dijamant, ali što to znači posjedniku pravih dijamanata.

Uz prave dijamante silovanje postaje olako dano obećanje.

Silovanje je ljubav onih koji osim organa vlasti nemaju ničeg između nogu.

Dijamanti su vječni, ali i mrtvi su vječni, posebice ako su poginuli u velikoj bitci za tuđe dijamante.

Mrtvi su moćna legija. Nažalost, živi to ne mogu znati dok nisu unovačeni.

Potraži savjet među mrtvima i sve oživi oko tebe.

Mrtva munja življa je najživljeg magarca.

Nebo nije ni živo ni mrtvo, ali je pitanje tko ga i kako koristi kao argument, a ne samo kao nebo.

Zvijezde nisu ni mrtve ni žive, zato su tako sjajne.

Ministar, ta velika riječ aludira na vlast u poziciji prave crkve: *ministerium* upućuje na kopulaciju *mysteriuma* i policijskih postrojba.

Vjernici sile možda mogu zamijeniti prave vjernike, ali samo silom, koja Boga ne moli.

Dvije posve zamjenjive ikone su ove: *ministerium* i *mysterium*, a borba za vlast počinje onog trenutka kad se rad nekog ministra počinje očitovati kao čisti *mysterium*.

Kad je riječ o radu javnih tijela, valja znati da ispod javnih prometnica teče pravi promet u oba smjera, ali u nimalo mirisnim oblicima.

Opunomoćenik javnosti mora znati da javnost bježi kao luda od viška moći.

Od viška moći samo vlast ne boli glava.

Sveze između javnosti i javnih vlasti su posve ministeriozne ili su slične onima koje povezuju žene i javnost u sintagmi javnih žena. Jer što bi bila uopće neka institucija u službi javnosti, ako ne bi bila i posve realno otjelovljenje prostitucije u službene svrhe.

Da je javnost skliska ili opasna ideja dokazuju to i naše javne službe koje svako malo javnosti prodaju banane i majmune koji se skližu na banama.

Kada su pojeftinile banane, to je moguće znak banana u znaku države.

Ili pak država u znaku banana, svejedno.

Sveta formula da je politika kurva, zapravo je blasfemija na račun kurva. Zato svečano proklamiram da politika nikako i nikad nije bila kurva.

Ne strada obitelj od ludih nego od pametnih sinova, a slično vrijedi i za tzv. političke brakove.

Lingvistika je mlađa i luđa sestrica politike. U redu, ali čija je mlađa i luđa sestra politika?

Službeni akti vlasti uvijek su u prvome redu iskazivanje praznine mozga u prvim redovima.

Najnovija vijest iz naših novina: bijeli bračni par dobio crno dijete. To je najbolji znak koliko je majka priroda postala bolesna i izopačena, gotovo kao naša porezna služba. Naime, za malo rada na crno, ona okrutno i trenutno šalje obavijest o doživotnoj kazni: crno dijete.

Približavaju se izbori, pripazite na sve veću pornografiju tzv. aktova vlasti. Primjerice, gradska vlast služi rušenju povijesne jezgre na posve zakonit način.

Ubijanje stvarnosti ima svoju lošiju varijantu u ubitačnoj stvarnosti.

Rješenje mirovinskog problema: umjesto mirovine poslati metak na odgovarajuće adrese.

"Demokracija je proces. Kafkin Proces" tako piše na jednom zidu. Kao da nam je Kafka kriv za sve ono što nam je naša invalidna demokracija donijela, a osim svega pitanje je hoće li nas i naš stid nadživjeti.

Istražna tijela, pa to je kao da debelo crijevo istražuje rad mozgovnih vijuga.

"Službeni akt" je likovna i pornografska činjenica, u prvome redu.

Država vas uvijek ili drži neslavno na životu ili vas šalje u slavnu, junačku itakodalje - smrt.

Sankcije protiv nezakonitog nošenja odore moraju pogoditi najprije zakonite nositelje odora uhvaćene *in flagranti* u nečasnim ili nezakonitim radnjama. Tranzicijske zemlje upravo vrve od zakonitih nositelja odora u nezakonite svrhe.

"Društveni svijet" oglašava se kroz usta opunomoćenika, koji često brkaju gornje i donje otvore na štetu većine.

Kao što liječnika ne čini bijela kuta, tako ni ministra ne čini imenovanje za ministra.

Sila nije u oružju nego u odgovarajućem govornom aparatu, koji se može izraditi u svakoj zubnoj ambulanti, pa manjak pameti može se nadoknaditi ugrađivanjem odgovarajućeg jezičnog aparata. Riječ je o aparatu vlasti u posve Pascalovu smislu.

U jeziku se rađa autoritarna vlast, ali u njemu i umire.

Zašto je jezik mekan i ostaje zauvijek mekan, to zubi ne znaju. Zato i otpadaju prvi oni najtvrđi.

Sve što raste nikako nije tvrdo, iako u odgovarajućim Komorama uzimaju ozbiljno samo ono tvrdo što raste pod prstima.

Ukidanje riječi "sramota" ne ukida samu sramotu, naprotiv.

Ukidanje vijesti o krađama ne ukida nego širi polje kradljivcima.

Oni su lopate prodavali zajedno s puškama, dajući tako naputke o pravoj namjeni pušaka. Ali uskoro nije bilo više lopata, pa su prodavali samo puške.

Između ljubiti i ubiti samo je jedno malo slovo, ali u tom slovu je čitav pakao i čitavo nebo. Neki to nikada neće naučiti.

Lopuža živi od nadmoćnosti posve moralne prirode: ukrasti nikako nije isto što i ubiti..

Moralno kljasti imaju dodatan jezik, koji im raste umjesto bolesne noge ili glave.

Bolesti uma su posve nevidljive, osim kad je sve kasno.

Nema zrcala za bolesti duše. Osim općih.

Onaj tko ne zna živjeti na vrijeme, ne zna ni umrijeti na vrijeme.

Kada zazvone sva zvona moraš grliti čak i svog župnika. Žene to znaju i zato gledaju na nebesa tako često.

"Imovina Vlade" samo je jedna od neugodnih posljedica "imovine Krune".

Bez izvrsnika svake naravi demokracija je šuplja riječ.

Viškovi svake vrste, u emocijama, u novcu ili pameti, stvaraju pravu gospodu čak i u najtežim, dakle demokratskim uvjetima.

Nisi ni krenuo korak od vrata i već ti nije lijepo "kao kod kuće".

Čak i stidljivost ima svoju tržišnu ili jezičnu cijenu. No, javna bestidnost unosi nuancu javne spremnosti na prostituciju.

"Gramatičnost" je ono što lingvisti govore kad ne žele upotrijebiti demokratski izričaj: prihvatljivost. Oni iz te činjenice nikada nisu izveli bilo kakav, pa i najpromašeniji zaključak.

Bolje brojiti glave u glasovanju nego ih razbijati bez glasa.

Polisemija religijskih jezika poravnava svoje dvosmislice i eufemizme jednostavnim militarnim pozivom na opće ljetovanje i plandovanje uma na onom svijetu.

Moliti se je čudan pokušaj trgovačke nagodbe s nebesima.

Moliti se nebesima isto je kao da se molimo gluhoj galaktici ili nagluhoj ideji vječnost.

Opća poplava nepokrivenih transakcija s nebesima, unižava inače sjajnu ideju neba.

Jedna riječ mora pogoditi cilj da bi tisuće riječi imale bilo kakav smisao.

Ubojica koji naoružan ulazi u šumu može legalno tvrditi da je išao u posve nevinu šetnju šumom.

Nevinost zločinaca je nevinost samog zločina, to je njegova druga, može se reći njegova bolja strana.

Zatvori su prepuni nevinih zločinaca.

To da se zlotvor poziva na dragog Boga, njega uopće ne zbunjuje. Zlotvora, a ne Boga, naravno.

Nitko kao neki zlotvor nije svjestan da je čitav religijski *discours* prepun opasnih eufemizama, pa ih on koristi onako kao što razbojnik koristi neravnu ili šumovitu konfiguraciju tla pri planiranju pljačke.

Opasni eufemizmi u religiji vode do brkanja Krista s čitavom masom baraba.

Jer što ako neka baraba počne običnu pljačku s pripoviješću da on želi umrijeti za svih nas.

Samo dvije barabe na križevima prije svega su primjer ironije. Valjda u smislu da na jednog stanovnika neba porezna uprava nalaže porez u formi dviju baraba.

Aureola se dade tako lako zamijeniti čipkicama i oblačićima.

Jučerašnja retorika za današnji novac.

Ako je u tvojoj glavi biser, čuvaj se lovaca na bisere, koje može zadovoljiti i običan dijamant.

Svi smo mi Opus Dei, doduše jako sumnjivi Opus Dei.

U nekom smislu i ja sam svetac, jer zašto bih inače držao pod krevetom kofer pun svetaca.

Da, da, vrijeme je Božje, ali vremena su vražja.

Neuspjela transcendencija

Gordan Duhaček

Čini se da Boyle i Garland nisu imali autorske petlje ili, još gore, mašte da *Sunshine* odvedu putem Kubrickove *Odiseje u svemiru,* nego su se zadovoljili filmom koji svakako spada u jedan od boljih sf-ova proteklih godina, ali nikako ne može biti zadovoljavajući sam po sebi, jer je na svakom koraku očito koliko je mogao biti bolji

***Sunshine*, redatelj Danny Boyle, 2007.**

Na ovogodišnjoj dodjeli nagrada Američke filmske akademije u kategoriji dugometražnog dokumentarca trijumfirao je film *Neugodna istina* Davisa Guggenheima i Ala Gorea, koji se na iznimno uvjerljiv način bavi tematikom globalnog zatopljavanja. Ako je vjerovati Guggenheimu i Goreu, čovjek je industrijskim zagađenjem okoliša doveo Zemlju, a time i samoga sebe, u prilično nezavidan položaj, te je krajnji čas da se po tom pitanju nešto poduzme. Teško je sumnjati u ispravnost stajališta koje zastupa *Neugodna istina*, jer osim što je film (pre)pun znanstveno dokazanih podataka, prezentiranih pregledno i laicima shvatljivo, čini se da je dovoljno samo se još osvrnuti oko sebe i vidjeti znakove nadolazeće ekološke katastrofe. Tako je Zagreb ove godine bio počašćen s tek pola dana snijega, a vrijeme u travnju, najokrutnijem mjesecu, sliči onome ljetnom, s dugim sunčanim danima i toplim noćima, u kojima se spava uz otvoren prozor. U svakom slučaju, što god doista slijedi, *Neugodna istina* optimistično implicira da ljudska vrsta može sve popraviti, naročito ono što je sama i pokvarila.

Gotovo komunistički film

Od istih temeljnih postavki, Zemlje u krizi i snage čovjeka kao takvog, polazi i *Sunshine*, novi film Dannyja Boylea (*Trainspotting*). I u njemu se čovječanstvo, utjeloveljeno u osam članova posade svemirskog broda Icarus 2, bori za opstanak našeg planeta, u međuvremenu pokrivena snijegom i ledom. Takvo stanje ovaj put nije uzrokovano ljudskom djelatnošću, nego polaganim gašenjem Sunca. Do sada su Zemlju ugrožavali asteroidi, meteori, armije gigantskih kukaca, raznoliki izvanzemaljci i Marsovci Tima Burtona, ali nikome nije palo na pamet da bi jednoga dana Sunce, zvijezda bez koje ljudi ne bi postojali, moglo jednostavno prestati – sjati. *Sunshine* nikada ne ulazi eksplicite u objašnjavanje kako i zašto se to dogodilo, niti to polagano umiranje svjetlosti i topline proglašava Božjom kaznom, nego se primarno interesira za ono što čovjek može i hoće učiniti kada je u pitanju preživljavanje, bilo ono globalno ili pojedinačno. *Sunshine* je skoro pa komunistički film u svojim ideološkim porukama, koje slave žrtvovanje za dobrobit kolektiva i ljudsku domišljatost, a religija je, naravno, opijum za narod, tj. u ovom konkretnom slučaju, opijum za bolesni um kapetana Icarusa 1 Pinbackera, koji je sabotirao prvu misiju "oživljavanja" Sunca i nakon nekoliko godina provedenih u svemiru živi u uvjerenju kako je posljednji čovjek u Mliječnom putu, te samim tim pretplaćen na izravnu komunikaciju s Bogom. Pinbackerov religijski fanatizam izražava se kroz zatvorenost unutar poremećene psihe njegova uma koja je ekvivalent vjerskih dogmi, a sve to, naravno, vodi prema nasilju i ubijanju.

Sunshine je treći put da Danny Boyle surađuje s Alexom Garlandom. Njihova prva suradnja, filmska adaptacija Garlandova debitantskog romana *Žal*, završila je neslavno i u kreativnom i u komercijalnom smislu, ponajprije zbog toga što je Garlandova priča bila pojednostavljena i prilagođenima holivudskim standardima. Drugi put je bio plodonosniji za obojicu; riječ je o apokaliptičnom zombie horroru *28 dana kasnije* - za koji je Garland napisao scenarij, Boyle je režirao, a za glavnu ulogu izabran je nepoznati irski glumac ledenoplavih očiju Cillian Murphy. Taj trio, u istoj podjeli poslova, čini i kreativnu jezgru *Sunshinea*, s time da Murphy neupitno obavlja najbolji posao, dok je slučaj s Boyleom i Garlandom ponešto kompliciraniji. *Sunshine* je film koji pršti intrigantnim idejama, ali nažalost niti jedna od njih nije hrabro izvedena do kraja, a mnoge se primjećuju tek u natruhama.

Potencijal za remek djelo

Čini se da Boyle i Garland nisu imali autorske petlje ili, još gore, mašte da *Sunshine* odvedu putem Kubrickove *Odiseje u svemiru,* nego su se zadovoljili filmom koji svakako spada u jedan od boljih sf-ova proteklih godina, ali nikako ne može biti zadovoljavajući sam po sebi, jer je na svakom koraku očito koliko je mogao biti bolji. Razvoj njihove iznimno zanimljive priče u nekoliko se navrata oslanja na najizlizanije dramaturške klišeje, pa se, na primjer, likovi pri inspekciji nepoznatog broda razdvajaju, umjesto da ostanu zajedno, što naravno urodi smrću dvojice.

U istu kategoriju scenarističke lijenosti spada i nesposobnost da se tehnički problemi koji pogađaju posadu Icarusa 2 objasne bilo kako drukčije nego zaboravnošću članova posade, jer teško je povjerovati da bi itko od osam ljudi o kojima ovisi sudbina cijeloga čovječanstva doista zaboravio uraditi sve neophodne matematičke izračune pri mijenjanju putanje broda. Vrhunac te traljavosti je scena u kojoj Murphy pri kraju filma shvaća kako na brodu imaju uljeza, ali mu ne pada na pamet da o tome promptno obavijesti ostale preživjele članove posade, nego ide sam u inspekciju, koja završi krvavo ne samo za njega.

Ni Garland ni Boyle nisu voljni učiniti onaj presudni korak dalje i zakoračiti u područje opravdane kreativne pretencioznosti, koja ultimativno vodi ili u potpunu kreativnu propast ili u filmsku besmrtnost, što redatelju poput Kubricka nikada nije predstavljalo problem. S druge strane, moguće je da *Sunshine* predstavlja ono najbolje što autori mogu učiniti, te im ne treba zamjerati nedostatak talenta i vizije, ali problem u tako laganom oprostu njihovih *grijeha, prevelikih grijeha* činjenica je da svaka scena ovoga filma poručuje kako je imao potencijala biti remek-djelo.

Odličan Chris Evans

Sunshine ipak nudi više nego dovoljno materijala za uživanje, prvenstveno kroz Boyleov rad s glumcima, od kojih svaki ima svoj zvjezdani trenutak. Središte svega je ipak Cillian Murphy u ulozi dr. Roberta Cape, tvorca ogromne bombe koju treba detonirati unutar Sunca kako bi ga se opet vratilo u život. Murphy je jedan od rijetkih glumaca koji istovremeno može izgledati iznimno seksi i iznimno inteligentno, te je potpuno uvjerljiv kao znanstveni genij o kojemu ovisi sudbina čovječanstva.

Dovoljno je sjetiti se filma poput *Lančane reakcije*, u kojem je Keanu Reeves mumljao dva sata o hladnoj fuziji, toliko nemušto da do kraja filma više nije izgledao kao netko s kime bi se željelo završiti u krevetu. Kada je Murphy u pitanju, njegova odlična gluma nije iznenađenje, ali je zato rad Chrisa Evansa nešto čemu treba posvetiti posebnu pozornost. Evans se do sada prezentirao ulogama u holivudskom *enterntainment-trashu*, ponekad zabavnom (*Cellular*), ali češće ne (*Fantastična četvorka*), dok *Sunshine* predstavlja njegov prvi pokušaj stvaranja cjelovitog lika, astronauta Macea, koji bez kompromisa i s neskrivenim fanatizmom stavlja uspjeh misije na prvo mjesto. Scena u kojoj Evans nakon trenutka razmišljanja odlučuje jedino preostalo svemirsko odijelo prepustiti Capi, jer je svjestan kako on najbolje zna kako detonirati bombu koja treba oživjeti Sunce, jedan je od vrhunaca napetosti ovog filma.

Boyle se odlično koristi Evansovom sportaškom energijom kako bi dočarao odlučnost i postojanost njegova lika, pa tako i njegovu smrt (inače rezultat još jednog scenarističkog stereotipa: noge zapele pod vodom) pretvara u dirljiv trenutak rastanka s osobom koja nikada nikome nije bila pretjerano simpatična, ali je svatko znao da je u pravu.

Fascinantna i fatalna ljepota Sunca

Profiliranje ostalih likova također je urađeno pomoću prijelomnih trenutaka u priči, pa se tako do tada miroljubiva biologinja Corazon (Michele Yeoh) pretvara u hladnu kalkulanticu, kojoj nije problem izračunati koliko bi članova posade trebalo ubiti kako bi ostali imali dovoljno kisika da ostvare misiju do kraja. Ta transformacija, šapuću nam Boyle i Garlanda, rezultat je ničeg drugog do darvinističkog načina razmišljanja, koji je imanentan jednoj znastvenici. Kako film odmiče i posada Icarusa 2 doživljava sve više problema, tako raste i njihova odlučnost da svoju misiju ostvare do kraja, bez obzira na vlastito preživljavanje. Svatko od njih ima samo nekoliko sekundi da se pomiri s neizbježnom smrti, jer previše je toga preostalo za uraditi da bi se imalo vremena za lamentiranje nad svojom sudbinom i filozofiranje o smislu života.

Zato Boyleov vizualni stil pri kraju filma postaje sve frenetičniji, na trenutke čak i apstraktan, ali nikada nejasan ili zbunjujući. Stvaranju mučne i napete atmosfere pridonosi i fotografija Alwina Kuchlera, a posebno elektro-ambijentalni soundtrack Underworlda.

U svemu tome Boyle ipak ne zaboravlja pokazati ljepotu Sunca, koja je ujedno i fascinantna i fatalna, istovremeni izvor života i smrti. Dualnost Sunca prelila se i u sam *Sunshine*. U pitanju je film koji predstavlja užitak za gledanje, ali i gorko razočaranje zbog toliko propuštenih prilika za postizanjem nečeg većeg, moguće čak i transcendentnijeg, što se u filmskoj umjetnosti ne događa baš često. Danny Boyle i Alex Garland ustvari su zaslužili jedan drugoga, jer izgleda kako je kompatibilnost njihovih profanih kreativnosti jednaka nemogućnosti da se zaista pomaknu sa Zemlje i zapute prema Suncu, jednako usredotočeni na ostvarivanje misije stvaranja beskompromisnog remek-djela, kao što to bila posada Icarusa 2.

Kulturna politika

Interkulturni dijalog u središtu svjetskih aktivnosti

Biserka Cvjetičanin

Svijet obilježavaju netolerantnost, ekstremizam, nasilje. Možda se ideja o savezu civilizacija ili proglašenje godine interkulturnog dijaloga čine preslabi doprinosi u njihovu suzbijanju. Međutim, takve i druge inicijative i aktivnosti koje idu u pravcu promicanja interkulturnog dijaloga, mogu biti značajan korak u uspostavljanju drugačijih odnosa u svijetu. To su shvatile mnoge zemlje te u svoje vanjske politike ugrađuju kulturnu dimenziju

Nakon niza godina ispunjenih raspravama o sukobu civilizacija možda ovaj naš jedini svijet ulazi u novu fazu obilježenu inicijativama na promicanju interkulturnog dijaloga i saveza civilizacija. Europska unija proglasila je 2008. europskom godinom interkulturnog dijaloga, razumijevajući interkulturni dijalog kao transverzalni prioritet svih europskih politika u budućnosti. Unesco priprema svjetski izvještaj o kulturnoj raznolikosti koji se temelji na dinamici interkulturne komunikacije. Vijeće Europe objavit će krajem ove godine Bijelu knjigu o interkulturnom dijalogu, prvu takve vrste na međunarodnoj razini, kojoj je cilj razrada normi i instrumenata za demokratsko upravljanje kulturnom raznolikosti.

Interkulturna kompetencija

Veliki broj udruga civilnog društva, fondacija i različitih organizacija, osobito kulturnih mreža, inicira istraživačke projekte i aktivnosti kojima je u središtu interkulturni dijalog i komunikacija. Sve one poduzimaju napore, naglašava Seyla Benhabib u svojoj izvrsnoj knjizi *The Claims of Culture: Equality and Diversity in the Global Era* (2002.), u razotkrivanju "ekskluzivnosti i hijerarhizacije postojećih kulturnih i drugih aranžmana". Sve one ističu važnost kulturne demokratizacije koja se temelji na demokratizaciji dijaloga i komunikacije između različitih kultura. Svojim istraživanjima i akcijama (na primjer, na internetu kao sredstvu dijaloga), nevladine organizacije pridonose interkulturnom razumijevanju. Nova inicijativa pod nazivom *Platforma civilnog društva za interkulturni dijalog* koju su osmislili Europska kulturna fondacija i Europski forum za umjetnost i nasljeđe i o kojoj smo pisali u *Zarezu*, posvećena je interkulturnoj kompetenciji, "sposobnosti podržavanja dijaloga s drugim kulturama", kako se navodi u Platformi.

Alijansa civilizacija: prema prevladavanju sukoba

U okviru napora na međunarodnom planu, na inicijativu španjolskog premijera Joséa Luisa Rodrigueza Zapatere i turskog premijera Recepa Tayyip Erdogana, osnovana je Alijansa civilizacija s ciljem prevladavanja predrasuda i nesporazuma između naroda koji pripadaju različitim kulturama i religijama. Alijansa je osnovana 2004. godine, a njen prvi izvještaj objavljen je početkom 2007. godine. Izvještaj je izradilo dvadeset znanstvenika i političara sa svih kontinenata (osim Australije) koji su krenuli od raznolikosti civilizacija i kultura kao osnovice interkulturnog dijaloga: "Povijest civilizacija je u osnovi povijest međusobnih posudbi i stalnog međusobnog utjecaja i oplodnje". Međuovisnost kultura stječe novu dinamiku u svijetu koji postaje proizvodno i komunikacijski sve povezaniji.

Izvještaj sadrži niz mjera za bolje razumijevanje, tolerantnost i poštivanje između kultura. Za Alijansu su bitna četiri područja akcije: obrazovanje, mladi, migranti i mediji. Naglasak je na obrazovanju, osobito mladih, što uključuje kritičko preispitivanje školskih priručnika, intenzivniju razmjenu mladih, jaču medijsku kampanju protiv diskriminacije. Novi dinamički oblici transnacionalne mobilnosti i migracija razvili su i nove izraze kulturne raznolikosti i interkulturnog dijaloga, pa se autori izvještaja pitaju živimo li još uopće u različitim civilizacijama. Premda je izvještaj prvenstveno usredotočen na odnose između zapadnih i muslimanskih društava, preporuke su formulirane šire, a središnje mjesto za njihovu provedbu daje se civilnom društvu: "… politička akcija poduzeta bez potpore civilnog društva, često propada… stoga je potrebna veća uloga i uključivanje civilnog društva u mehanizme za realizaciju donesenih preporuka".

Digitalne mogućnosti

U izvještaju je istaknut cijeli skup pitanja koja obuhvaćaju digitalnu revoluciju, odnosno ulogu interneta i digitalne kulture kojih se učinci na interkulturni dijalog nedovoljno istražuju. Pozitivni aspekti interneta su u otvorenim mogućnostima koje ga čine idealnom mrežom za globalnu interakciju i forumom za razmjenu ideja i stavova, "učinkovitim mehanizmom za prevladavanje kulturnih i religijskih razdioba". Potpomognuto novim tehnologijama, kulturno stvaralaštvo sve se više "deteritorijalizira", ali sve te promjene, od globalne interakcije do novih transkulturnih odnosa još se dovoljno ne percipiraju.

Svijet obilježavaju netolerantnost, ekstremizam, nasilje. Možda se ideja o savezu civilizacija ili proglašenje godine interkulturnog dijaloga čine preslabi doprinosi u njihovu suzbijanju. Međutim, takve i druge inicijative i aktivnosti koje idu u pravcu promicanja interkulturnog dijaloga, mogu biti značajan korak u uspostavljanju drugačijih odnosa u svijetu. To su shvatile mnoge zemlje te u svoje vanjske politike ugrađuju kulturnu dimenziju. Z

IZLOŽBA / FOTO NATJEČAJ
BERNARD ČOVIĆ

Galerija Vladimir Nazor
Ilica163-a
10000 Zagreb
E-mail: galerija.vn@kvn.hr

Svečano otvorenje u srijedu,18.travnja 2007. u 20 sati

REZULTATI FOTO NATJEČAJA BERNARD ČOVIĆ

Studio Artless i Galerija VN sa velikim veseljem objavljuju svi fotografima; amaterima i profesionalcima iz Hrvatske i svijeta da je u Foto natječaju **Bernard Čović** u svim kategorijama prvu nagradu osvojio Bernard Čović.

Svrha ovog natječaja bila je predstaviti najbolje radove i fotografsko mišljenje istoimenog autora o prirodi, kulturi i politici koje karakterizira današnji život u Hrvatskoj.

Ocjena fotografija vršena je na osnovu njihove tehničke, umjetničke i estetske vrijednosti. Studio Artless i Galerija VN Bernardu Čoviću čestitaju na nagradi.

Svim natjecateljima i natjecateljicama koji su se prijavili na natječaj zahvaljujemo i želimo radostan i smiren život.

Nagrađene radove možete razgledati u Galeriji Vladimir Nazor.

FOTO BADROV

Protiv patrijarhata revolucijom, a ne reformacijom

Maja Hrgović

Uz prvi anarhofeministički festival, Anfemafest, održan od 13. do 15. travnja 2007. u Zagrebu

"Ono što tražimo nije ništa manje nego potpuna revolucija, revolucija čiji će oblici stvoriti budućnost oslobođenu neravnopravnosti, dominacije i nepoštovanja individualnih razlika – ukratko, feminističko-anarhističku revoluciju." Taj gorljivi citat pripada Peggy Kornegger, autorici djela *Anarchism: the Feminist Connection*. Kad govori o revoluciji, ona misli na potpuno, radikalno oslobađanje, na rodnu i socijalnu revoluciju.

Isti su ti koncepti u temeljima Anarhofeminističkog festivala koji se prošli vikend prvi put održao u Zagrebu. Trodnevni program (od petka 13. do nedjelje 15. travnja) obuhvatio je niz predavanja, rasprava, radionica i izložbi, a ostvaren je uz pomoć gostiju iz Grčke, Makedonije, Srbije, Rumunjske, Češke, Poljske i Hrvatske. Sudionice su artikulirale kritiku postojećeg stanja u društvu, predstavile neke alternativne uradi sam/a modele djelovanja, a neke su rasprave bile usmjerene prema subverziji kategorije roda. Iza cijelog projekta stoji Anfema, neformalna, nehijerarhijska, neprofitna i samoodrživa skupina ljudi koji su se 1999. godine povezali sustavom uzajamne solidarnosti, suradnje, osobne odgovornosti i zagovaranja individualnosti. Skupina kroz različite projekte promiče ideju anarhofeminizma koja objedinjuje anarhizam i feminizam, međusobno ih dopunjuje, te negira svaku klasnu i spolnu represiju.

Feminizam je danas jedini aktivni anarhizam

Ideja je intrigantna. Zanimljivo je vidjeti što to anarhizam i feminizam imaju zajedničko, koje to dodirne točke dvaju pokreta čine takav festival smislenim. Odgovor daje (naslutiti) Lynne Farrow u *Feminism as Anarchism*: "Feminizam prakticira ono što anarhizam propovijeda. Možemo otići toliko daleko i tvrditi kako su feministkinje i feministi jedina postojeća skupina koju iskreno možemo nazvati anarhizmom u praksi."

Feministička borba protiv patrijarhata iznimno je teška i zahtjevna, zbog duboke ukorijenjenosti patrijarhalne svijesti u društvu gotovo od početka ljudskoga roda. Pojava feminizma znatno je narušila dotadašnji tijek društvene evolucije - ali se onda dogodilo (i to naravno ne samo od sebe) da je sustav progutao i infiltrirao revolucionarnost feminizma. Anarhizam želi izbjeći tu sudbinu kombiniranjem anarhističke metode, prezira prema sustavu i svim oblicima autoriteta, a pogotovo državi, i osnovnim idejama feminizma.

Iščitavanjem literature (poput Cathy Levine, *The Tyranny of Tyranny*) otvaraju se pitanja, a odgovori uzmiču. Zar ne bi anarhizam već sam po sebi trebao sadržavati ideje feminizma? Što je s feminističkom kritikom anarhističke prakse? (Ona potječe iz 19. stoljeća i odnosi se na dominantno ponašanje muškaraca unutar anarhističkog pokreta, to jest njihovo preuzimanje postojećih patrijarhalnih obrazaca ponašanja i prenošenje u anarhistički pokret, čime se on maskulinizira i grubo militarizira.)

Ustvari, dva su se iskonski srodna pokreta - anarhizam i feminizam - udaljili kad je borba protiv države kao represivnog sustava potisnula borbu protiv patrijarhata. Usporen je proces osvještavanja jednakovrijednosti spolova, a time i proces subverzije nametnutih kategorija roda. Djelujući kao pokret prema van, zanemarila se važnost borbe iznutra.

Anfema i njezin Anarhofeministički festival zadrli su u novo ispreplet anje onoga što i nije trebalo biti razdvojeno, unatoč tome što je feminizam za razliku od naglog anarhizma u biti reformističkog karaktera, jer nastoji ostvariti jednaka prava za sve ljude unutar postojećeg sustava. Točka u kojoj su se feminizam i anarhizam najviše spojili je radikalni feminizam, koji hoće izravnom akcijom, a ne polaganim insistiranjem, ostvariti pravednost u društvu.

Uradi-sam/a

Organizatorica Festivala Sunčana (anarhofeminizam nalaže prešućivanje prezimena kao simbola patrijarhalnog žigosanja) navodi vrlo važnu, iako na prvi pogled banalnu razliku između anarhizma i feminizma (pa i onoga radikalnog). Različitim ih, naime, čini način financiranja programa.

"Za feminističke je skupine karakteristično hijerarhijsko organiziranje skupina i financiranje kroz pisanje zahtjeva za projekt, poslanih raznim fondacijama, pa čak i veleposlanstvima (danas je razlika samo to što se više pazi koje se veleposlanstvu šalje zahtjev), ministarstvima i drugim tijelima vlasti. Također su takve skupine spremne na suradnju s pojedinim državnim tijelima; one vide ostvarenje ciljeva borbe u donošenju novih zakona. Za razliku od toga, anarhofeminističke skupine ne surađuju ni s kakvim tijelima vlasti, a financiraju se same, koristeći se metodama uradi sam/a pristupa", kaže Sunčana, ističući kako je u praksi teško ostvariti takve anarhističke načine funkcioniranja, ponajprije zbog opće indoktrinacije ljudi odraslih u ovom kapitalističkom i patrijarhalnom sustavu.

Ipak je stvar uspjela. Novac za organizaciju prikupljan je intenzivno u posljednjih nekoliko mjeseci, pojedinačnim donacijama i na dobrotvornim koncertima demo bendova na vrlo nekonvencionalnim mjestima (poput skvota na Knežiji), a sve ostalo bila je stvar umrežavanja pristaša festivala: smještaj za sudionice koje su u Zagreb došle iz inozemstva bio je improviziran kod bilo koga s krevetom viška tko je bio voljan primiti cimericu za vikend; tako jednostavno. Prostor je ustupio net klub Mama u Preradovićevoj.

> Na načelu uzajamne solidarnosti, suradnje i osobne odgovornosti, te odbijanja bilo kakve institucionalne pomoći, organiziran je trodnevni međunarodni festival na kojemu se tragalo za načinima ujedinjavanja onoga što nije ni trebalo biti razdvojeno općom indoktrinacijom ljudi odraslih u patrijarhatu i kapitalizmu – feminizam i anarhizam zajedno su jači u insistiranju na pravednosti u društvu. Svrha je učinkovito raditi bez reproduciranja odnosa moći i stereotipa, i očistiti pojam anarhije od predrasuda koje mu se pripisuju

"Možda je dugotrajnije i zahtjevnije od dobivanja sredstava kroz razne fondacije, ali je definitivno slađe kad nešto postigneš sama, zahvaljujući suradnji i međuljudskoj solidarnosti. Osim toga, važno nam je da dokažemo ponajprije sebi samima da se takva vrsta događaja može organizirati pomoću uradi-sama-principa, te da je samoodrživost neobilazni dio anarhističkog djelovanja", zaključuje Sunčana.

Približavanje anarho-fem ideja lokalnoj zajednici

Konačno, ono najvažnije: sam program. U Anfemi nisu htjeli da se festival pretvori u puka izlaganja i teoretiziranja, nego su ga oplemenili praktičnim stvarima poput radionica sitotiska, fanzina, DJ-inga. Za preispitivanje anarhofeminističkih stajališta osobito je vrijedna bila radionica-predavanje *Anarhofeminizam neće biti televiziran* – o odnosu anarhofeminizma i medija. Predstavila ju je skupina Emancypunx i Kvir sfera kolektiv iz Poljske. Govorilo se o tome s kojim se problemima suočavaju anarhofeministice kad pokušaju prenijeti svoje ideje širem društvu i javnim medijima, o tome koje situacije treba pritom izbjegavati i kako učinkovito raditi bez reproduciranja odnosa moći i stereotipa. Predstavljeno je samoedukacijsko djelovanje anarhofeminističkih aktivistkinja iz Češke, a posljednjeg dana festivala dogodile su se dvije najvažnije rasprave – o autonomnim ženskim prostorima i smjerovima te budućnosti anarhofeminističkog pokreta. O tom posljednjem Sunčana kaže:

"Festival je organiziran radi približavanja anarhofeminističkih ideja lokalnoj zajednici, budući da je kao kombinacija tih ideja široj javnosti potpuno nepoznata. Cilj je i razvijati suradnju između postojećih projekata ili skupina koje se bave tim idejama. Nadamo se da će se razbiti mnoge predrasude vezane za anarhizam i da će anarhisti i anarhistkinje shvatiti važnost širenja ideje feminizma anarhističkim metodama."

Nije zanemarivo ni to da je, s obzirom na malobrojnost anarhofeminističkih skupina i njihovu geografsku raštrkanost, Anarhofeminističkim festivalom učinjen velik korak prema njihovoj boljoj povezanosti i suradnji.

Od triju izložaba koje su pratile festival, jedna je bila osobito zanimljiva. *Zlostavljanje: prešućena stvarnost* – tako je nazvan izloženi ciklus fotografija i novinskih isječaka koji je upozoravao na povezanost borbe za prava životinja s onom za prava žena, te muškog nasilja koje se u patrijarhalnom društvu čini nad ženama i onog koje društvo čini nad životinjama. Svakako, usporedba vrijedna razmišljanja. z

razgovor

Sylvère Lotringer

Francuska teorija u Americi

Joan Waltemath

Osnivač legendarnog postmodernističkog časopisa *Semiotext(e)* govori o svojim novim projektima te o tome što se u posljednjih tridesetak godina dogodilo s teorijom i umjetnošću. On i njegovi suradnici i dalje žive u pukotinama između svijeta umjetnosti, radikalnog svijeta i akademske zajednice, kao što lebde između Europe i Sjedinjenih Država, donose novu građu s kojom umjetnici, aktivisti i mladi intelektualci mogu raditi – i dalje grade mostove i svaki put ih iza sebe ruše

Prvi put smo se sreli sedamdesetih kada ste već bili počeli objavljivati. Prva okupljanja oko časopisa* Semiotext(e) *ostala su mi u vrlo ugodnom sjećanju. Što vas je potaknulo da pokrenete taj časopis?

– Nisam ja pokrenuo *Semiotext(e)* nego je *Semiotext(e)* pokrenuo mene. Nisam to odmah bio shvatio, ali tražio sam način da izađem iz akademske zajednice. Taj časopis postao je moja putna karta. Vidite, moje obrazovanje bilo je posljedica rata. Doktorirao sam kako bih izbjegao novačenje. Alžir je bio naš Vijetnam, a ja nisam baš bio spreman da me pošalju onamo. Mir je napokon potpisan 1963., a ja sam tada već bio u Sjedinjenim Državama i odlučio sam putovati svijetom, tu i tamo prihvaćajući predavačke poslove. Svibanj '68. proveo sam u Australiji, u Sydneyju, pa kada sam napokon 1972. stigao u New York nadajući se da ću se pridružiti studentskoj pobuni na Columbiji, nisam imao pojma da je ondje već sve po starom. Zato sam nakon nekog vremena pomislio da me to u životu baš i ne zanima. Ono najbolje što sam mogao učiniti bilo je da u suradnji s dijelom akademske zajednice stvorim časopis koji teži utemeljenju "materijalističke" semiotike. Semiotika, znanost o znakovima u društvu, bila je uspostavljena kao lingvistički model, umjesto da se temelji na neverbalnim znakovima, kao što je trebalo biti. Odgovor na naše težnje bio je jednostavniji nego što sam mislio: na kraju sam se okrenuo vizualnim umjetnostima. Bile su mi potrebne dvije ili tri godine da odvojim časopis od akademskih temelja i postupno ga usmjerim prema svijetu likovnih umjetnosti. Imao sam sreće da upoznam svijet umjetnosti sredinom 70-ih, kada se on još bavio umjetnošću, a ne zaradom. U to doba umjetnici su još imali život, a ne samo karijeru. Neke od njih zanimao je naš projekt i zajedno smo izdali prvi broj, *Schizo-Culture*, kojim smo doista pronašli svoje mjesto.

Nije li* Schizo-Culture *prvo bila velika konferencija?

– Da, priredili smo je na Columbiji 1975. i pokazalo se da je donekle prijelomna. Prvi put su veliki američki umjetnici poput Johna Cagea i Williama Burroughsa upoznali francuske poststrukturalističke mislioce poput Michela Foucaulta, Gilleza Deleuzea, Felixa Guattarija i Jean-Françoisa Lyotarda, koji su dotad ondje bili uglavnom nepoznati, osim Foucaulta. Broj časopisa koji iz toga proizišao bio je o umjetnosti i ludilu: pokušali smo nadigrati ludilo kapitalizma tako da dublje uđemo u njega. To otada i dalje činimo, prvo u časopisu, a zatim i u knjižnici pod nazivom Strani agenti (dugo poznatoj kao "crne knjižice"). Manje je očito da je *Schizo-Culture* bila o životu u New Yorku, u kojem sam vidio ostvarenje najslobodnijih ekstrapolacija francuske teorije, ili barem mojih. Biti u New Yorku sve do početka 1980-ih bilo je nalik na život unutar teorije, uključujući i ludilo. *Schizo-Culture* objavljena je 1978. kada se trodnevna Nova Convention posvećena Williamu Burroughsu održavala diljem središta grada. Bila je to posljednja proslava američke kontrakulture u kojoj smo sudjelovali, jer poslije nje nije bilo ničega sličnog.

Kada se za vas sve promijenilo?

– "Francuska teorija" počela je pružati korijene i pretvorila se u nešto drugo. No, ionako se mijenjalo i sve ostalo. Tada to još nismo shvaćali i uživali smo u svemu, u klupskoj sceni, grafitima, *acid* rocku, neoekspresionističkom slikarstvu, što je tada bio životni stil East Villagea. Zapravo se posao već tada počeo miješati: cijene nekretnina, burza, tržište umjetnina. U to se doba i francuska teorija pretvorila u spekulaciju i izgubila doticaj sa svojim početnim poticajem. To je bilo više ironično u usporedbi s onim što su drugi umjetnici tada radili.

Posljednjih trinaest godina intervjuirao sam sve one koji su surađivali s Davidom Wojnarowiczem (Kiki Smith, Bill Rice, Carlo Mc Cormick itd.) i ove jeseni izlazi knjiga u izdanju *Semiotext(e).* Ona izvrsno izražava taj trenutak kada je East Village poružnio, umiješali su se mediji, sida je počela harati i zadrti tipovi počeli su utišavati slobodnu misao. Poput umjetnika prethodnog naraštaja, David nije vjerovao "intelektualcima" iz pogrešnih razloga, ali oni su ipak postali vjerodostojniji kada je francuska teorija došla u modu. Premda je nikad nije čitao, David je bio mnogo bliži onome što smo mi kanili učiniti s njom nego oni koji su je prihvatili. David je sve što je radio shvaćao politički, premda se nije služio tom riječju. U tim suradnjama postao je vidljiv njegov odnos prema svijetu, a ne samo pojedinačna karijera. Knjiga *David Wojnarowicz* pokazuje što nadaren umjetnik može učiniti kada se suoči s izazovom. David je s oštrom jasnoćom reagirao na licemjerje, nesnošljivost i poricanje života koje je vidio posvuda. Nije čitao teoriju nego ju je sam osmislio, a usput i mnogo što drugo.

Teorija je imala nevjerojatan utjecaj gotovo deset godina i promijenila je način na koji se umjetnici i kritičari bave umjetnošću. Naime, svi su postali trgovci

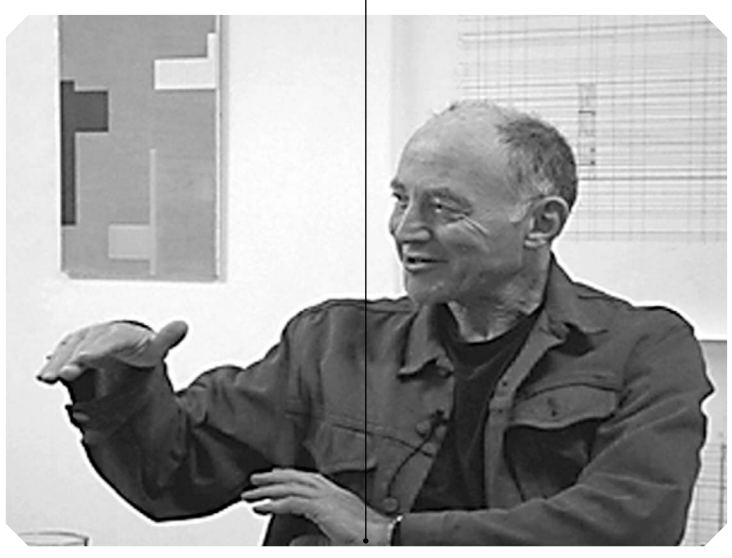

Povijest sadašnjosti

Što se dogodilo s časopisom nakon vašeg prvog susreta sa svijetom umjetnosti?

– Objavili smo nekoliko brojeva o pitanjima subjektiviteta (*Ego Traps*); o "Neitzscheovu povratku", "Anti-Edipu", "Georgesu Batailleu" itd. Povremeno smo objavljivali i likovnu umjetnost i, začudo, umjetnici su počeli nuditi pomoć. Rekao sam im da ne zaslužujemo toliko pozornosti, ali oni su dakako bolje razumjeli situaciju. Zato smo odmah povećali format kako bi oni imali prostora za razvoj, kako bi učinili časopis vizualnijim. Ta skupina, uglavnom mladih umjetnika od kojih su neki danas vrlo dobro poznati, bila je raznovrsna: slikari, fotografi, filmaši, rock-menadžeri, ali svi smo se slagali da ništa ne smije biti "artističko" ni već uporabljeno, uzimali smo samo izvornu građu, *uključujući i teoriju*. Bez uvoda i komentara (akademska zajednica uvijek se hrani već poluprobavljenom hranom), samo izvorne tekstove i intervjue, ideje sa samog izvora. Služili smo se djelima pop-kulture, a ne visoke kulture, fotografijama, a ne slikama (slikarstvo je bilo *passé*, a fotografija još nije imala ugled), kolažima, i sve bez ikakva objašnjenja. Časopis se sastojao od nasumce razmještenih vizualnih naznaka koje su se gurale s neobrađenim tekstom. Čitatelje smo smatrali odraslim osobama i istodobno se izvrsno zabavljali. Oni su morali shvatiti naznake, sami povezivati i razmišljati. Bila je to prava duhovna hrana. Ako je dobijete na tanjuru, ne trebate ni o čemu razmišljati.

Živeći nekoliko godina ovdje, postala sam svjesna da postoji samo kratak trenutak kada se skupina povezanih ljudi može okupiti i nešto omogućiti. Zatim nastaje apsorpcija. Morate se odvojiti i preoblikovati – slično vašem opisu iskustva sa Semiotext(e). Kada vam se svi pridruže, shvatite da je vrijeme za odstup.

– *Schizo-Culture* prodala se u 3.000 primjeraka za tri tjedna i istina je da smo lako mogli postati umjetnički časopis, s raskošnom galerijom slika, reklamama, i utopiti se u svemu tome, kao što se danas događa mnogim umjetničkim časopisima. Već smo bili najavili objavljivanje *Schizo-Culture II*, ali ja sam odlučio da je neće biti. Prvo, nismo imali novca i nekoliko smo godina izdavali visoko konceptualne brojeve uz niske troškove, tu i tamo se snalazeći kako bismo opstali. No, da smo se odviše približili svijetu umjetnosti, to bi bio poljubac smrti. Strategija nam je zacijelo bila ispravna jer smo otada trojanski konj, stran element čak i za svoje prijatelje. I dalje živimo u pukotinama između svijeta umjetnosti, radikalnog svijeta i akademske zajednice, kao što lebdimo između Europe i Sjedinjenih Država, donosimo novu građu s kojom umjetnici, aktivisti i mladi intelektualci mogu raditi, a nudimo i određeni pogled na njih. I dalje gradimo mostove i svaki put ih iza sebe porušimo. Namjerno mijenjamo žarište, svaki broj počinjemo ispočetka, a za svaku prigodu stvaramo novu ekipu.

Služili smo se različitim vizualnim i pojmovnim strategijama. Za broj o talijanskom terorizmu (*Autonomia*, 1980.), na primjer, ukrali smo prijelom MIT-ova priručnika za biologiju kako bismo mu dali aseptičan, klinički izgled; za *Polysexuality* (1981.) odabrali smo teško čitljive kompjutorske fontove za potpise kako bismo "ohladili" kontekst; osim toga, umjesto prikaza seksa poslužili smo se medijskim slikama nesreća; u *The German Issue* (1982.) objavili smo zid slika, od Wall Streeta do Berlinskog zida, usred stranice, dok Istok i Zapad cijelo

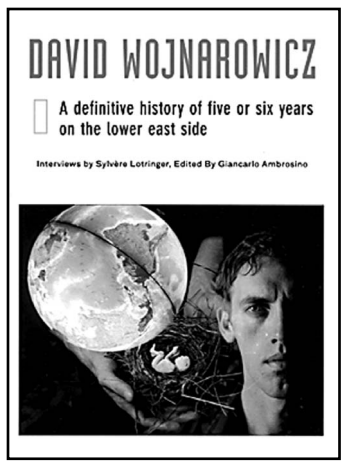

vrijeme mijenjaju strane. Svaki broj radili smo godinama, ali ipak su izlazili prije vremena. Ideja vodilja je bila: nikad ne daj ljudima ono što žele, jer bi te zbog toga zamrzili. U New Yorku brzo naučite tu lekciju. Tako smo gubili čitatelje ali smo neprekidno stjecali i nove. Neki su još tu, a mislim da ima i mlađih. Nedavno smo preoblikovali stvari – Hedi El Kolti, naš novi urednik i dizajner, počeo je novu seriju pod naslovom "Povijest sadašnjosti" i uveo još više tekstova o muškoj homoseksualnosti i kulturi, vrlo hrabre tekstove, poput klasičnog teksta Tonyja Duverta *Good Sex Illustrated,* koji prevodi Bruce Benderson, ili *Journal of an Innocent.* To se na ovaj ili onaj način događa već trideset dvije godine – možete li to povjerovati? To se dogodi kad očekujete da će nešto brzo odumrijeti, pa to čak i priželjkujete (mnogo je to posla). Ali to traje i mijenja se, kao i svi mi.

Pojmovi su trebali razrezati društvo poput kirurškog noža

Kako se sjećam, vi ste prvi predstavili francuske poststrukturalističke filozofe njujorškoj sceni. To je nevjerojatno snažno utjecalo na promjenu načina razmišljanja o umjetnosti.

– Vidite, ja nisam želio da to bude "francuska teorija". Htio sam da časopis bude američki. Sve je to velik nesporazum. Moj cilj nije bio uvesti francusku misao u Ameriku nego navesti Ameriku da razmišlja u tom stilu. Ideja vodilja bila je da teorija bude apsorbirana u kulturu i posluži da bismo shvatili nešto o kapitalizmu, a ne o "francuskoj inteligenciji", a ni o umjetnosti, kad smo već kod toga. Umjetnici moraju razumjeti svijet u kojem žive kako bi stvarali umjetnost. Amerikanci ne znaju što je kapitalizam, oni nemaju odmak. Oni ga nazivaju stvarnošću i vide ga na televiziji. Nije čudo da američki radikali, uglavnom oni iz akademske zajednice, i dalje zajedno s Tonijem Negrijem sanjaju da ćemo jednoga dana "prijeći na drugu stranu" (Ja više volim *Gramatiku mnoštva* Paola Virna, koja je manje romantična, ali u njoj ima više biti. Ne postoji "druga strana" kapitalizma, on je posvuda. Odrežite čudovištu jedno ticalo i drugo će još brže narasti na drugim udovima. Kapitalizam vreba i u svima nama, i u najboljima i u najgorima, i moramo i dalje usmjeravati svoju stvaralačku energiju drugamo, izbjegavajući svođenje na trgovinu i vlastiti interes.

Krajem pedesetih organizirao sam predavanja na Sorbonni i predstavljao nove ideje kolegama studentima: Claudea Lévi-Straussa, Rolanda Barthesa, Juliju Kristevu itd. Teorija u Francuskoj krajem šezdesetih i sedamdesetih bila je svojevrsno umjetničko djelo, konceptualna kreacija. No nije izronila niotkuda; zapravo, uključivala je mnogo ljudi, dobro obrazovanu inteligenciju prošlih naraštaja. Elitni francuski akademski sustav još se nije bio raspao pod udarcima medijske kulture podrijetlom iz Sjedinjenih Država. To vam je "američka teorija" u Francuskoj. Kao i umjetnosti, i teoriji je potreban poticajan kontekst, a mora postojati i potreba za njom. Ne samo želja za uključenjem. Francuski intelektualci kreativno su reagirali na erupciju konzumerizma u Francuskoj. Pokušali su ga naglo zaustaviti 1968., a kad nisu u tome uspjeli, uskočili su u njegovo sedlo, trudeći se intelektualno putovati s njime, želeći vidjeti kamo će ih odvesti. Bilo je to neudobno putovanje, ali odjedanput kao da se društvo otvorilo pred našim očima i brzo smo stekli pogodno pojmovno oruđe za disekciju. Na kraju smo prevladali marksizam koji je radio u automatskom modusu, ali smo držali Marxa pri ruci. Tada, recimo između 1965. i 1977., održavao se golem zamah i osjećaj hitnosti koji nas je navodio na promišljanje. Jezik "teorije" možda stranim ušima zvuči barokno, ali to je bila samo kratica za vrlo zamršene misli. Pojmovi su trebali razrezati društvo poput kirurškog noža i znali smo da bi pacijent svakog trenutka mogao umrijeti. Pogledajte što se dogodilo svijetu umjetnosti u samo nekoliko godina. Navodno smo imali sve te izvrsne pojmovne noževe na raspolaganju, koji su samo čekali da ih se upotrijebi (smrt autora itd.) i što smo učinili s njima – svatko je sebi odrezao komad kolača. Dakle, imate pravo: teorija je imala nevjerojatan utjecaj gotovo deset godina i promijenila je

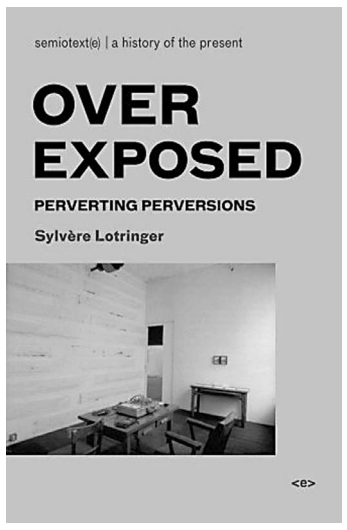

način na koji se umjetnici i kritičari bave umjetnošću. Naime, svi su postali trgovci.

Što ste očekivali, kako će teorija biti primljena?

– Nisam želio da ljudi ispiru usta tvrdim teorijama. Očekivao sam da će početi misliti na drugi način kako bi shvatili tko su doista i što bi se moglo učiniti u svijetu koji se brzo udaljava od nas. Kapitalizam i tehnologija nikad ne spavaju. Ne gube vrijeme pustošenjem cijelog planeta nego nam samo daju neke igračke da se njima zabavimo. Nikada nam u povijesti ideje nisu bile tako potrebne kao danas. Zato nije riječ samo o tome da ljudi deset godina razmatraju neke zanimljive ideje i zatim prijeđu na ono što će ući u modu. Za razliku od mnogih francuskih teoretičara, nisam se ustručavao živjeti s proturječjima, spavati s neprijateljem, kao što svi ovdje činimo. Foucault, Baudrillard, Deleuze, oni su borci. Na mnoge se načine i preklapaju te i tako postavljaju zanimljiva pitanja. Oni samo nude različite poglede na istu pojavu, ničeovski perspektivizam. Borimo se s istim čudovištem i ono neometano baulja u svim mogućim smjerovima, pa zašto se ne bismo suočili s njim s različitih strana? Ne moramo ništa zaboraviti, a kamoli *Forget Foucault* (što je ipak izvrsna knjiga), niti pak "suparničke" teorije (multikulturalizam, gej studije itd.) zamijeniti ažurnijima. Teorija su svi rodovi i sve kulture istodobno. Poput Prousta, sve prenosi neku poruku ako to dovoljno razradite. "Druga strana" je poput Möbiusove vrpce – morate ostati na istom putu i on će vas odvesti svuda. Ovdje smo ili dugoročno ili uopće nismo te usput mijenjamo stvari kako ne bismo skrenuli s puta. Kratkotrajna pozornost nikamo nas neće dovesti, skakanje amo-tamo tek je ponavljanje istih pogrešaka. Kako je govorio Roland Barthes, ako ne pročitate istu knjigu dvaput, čitat ćete je posvuda.

To je poput medija, koji uvijek pokazuju istu sliku punom brzinom kako ljudima ne bi bilo dosadno i kako ne bi stigli razmisliti (što je isto). Dosada je u Americi najvažniji pojam. To pokušavam pokazati u svojoj knjizi *Overexposed: Perverting Perversions*. Ne vrijedi to samo za seks i za seksualne devijante (njih se podvrgava „terapiji dosadom" koja bi ih trebala osloboditi njihove žudnje). Ljudi bježe od svojeg života u nadi da će ga jednom ipak stići. "Druga strana" ne postoji. Povijest se piše u sadašnjem glagolskom vremenu, ma kako nesavršenom, i to je sve. Ideje uvijek negdje treba primijeniti da bi uopće postojale.

Svaka povijest je povijest sadašnjosti. Ne znate unaprijed od čega se sastoji. Ne znate za što ste sposobni prije nego što to učinite. To morate otkriti nakon što već krenete na put. Očekivao sam da će umjetnost bit upravo to, i ona se u biti ne razlikuje od politike. David Wojnarowicz otkrio je tu tanku liniju usred svega toga i jednostavno krenuo njome. Najteže je bilo doći do najjednostavnijih ideja.

Filozofija kao sredstvo za poboljšavanje vlastita statusa

Ne smijete ih tražiti, jer morate gledati kamo idete.

– To smo činili sredinom 1980-ih. Ubrzo je postalo predobro da bi bilo dobro. Sve smo učinili, a za koga? Uvijek se netko prikvači za vas. Rano smo se počeli odmicati od toga nenadanog prihvaćanja, *ali ne u sklopu teorije*. Umjesto toga, počeli smo tragati za "američkom teorijom" koja bi nesvjesno nastajala. Našli smo je u pripovijesti prvog lica jednine ženskog roda. Pripovijesti su u Sjedinjenim Državama beznadno ispovjedne (to smo počeli razmatrati vrlo rano, u broju *Ego Traps*). Chris Kraus stvorio je novu seriju "Domaći agenti" kako bi istražio subjektivnost koja nije usmjerena prema unutra (ondje nema ničega osim nevolja), nego prema van, sposodna ponuditi viziju svijeta kakav jest, a ne kakav bi trebao biti. Bio je to čin prezira prema onima koji vole misliti da moraju biti strašno neobični i "nerazumljivi" kako bi se osjećali kompetentnima. Postojanje "Domaćih agenata" zapravo je značilo da se mišljenje može pronaći posvuda, a ne samo u teorijskim knjigama. Riječ je o oku promatrača i morate ga fokusirati. Moj je san bio da je američka kultura otvorena, eksperimentalna, pragmatična. Htio sam da i filozofija bude takva. Nisam shvaćao da postoji i naličje, tupo i cinično. Filozofija se primjenjivala pragmatično, ali ne kako sam očekivao. Nije služila za promišljanje nego samo za poboljšavanje vlastita statusa, pojačavanje ega, za ublažavanje nezadovoljstva zbog izostavljenosti, zbog nepripadanja "užem sloju". Nije bila riječ o tome da se nešto nauči, nego o tome da se pohađa fakultet. Svi su bili poludjeli za teorijom. Neki umjetnici čak su se prestali baviti umjetnošću, misleći da bi trebali pročitati sve, od

Saussurea do Derride, kako bi se mogli ponovno prihvatiti kista. Drugi su pak opušteno prikazivali teoriju na svojim majicama i držali je ondje dok se nisu presvukli.

Ali zacijelo je postojala želja da se pogleda ispod površine.

– Slažem se, ali želje nisu urođene, one odnekud dolaze. I njih se može proizvesti kao i sve drugo. Željeti biti prvi koji će nešto dohvatiti, ili prvi koji će to odbaciti, uključujući i teoriju, i to je jaka želja, ali ona nema mnogo veze s mišljenjem. Dakako, to se i dalje događa, samo se malo istrošilo, kao i sve drugo. Kada je u New Yorku zaživjela teorija, početkom 80-ih, na scenu je dolazio novi val mladih umjetnika i zavladala je prilična gužva. Što su oni željeli? Željeli su biti priznati, nekamo pripadati. Željeli su vezati svoju sudbinu za nekog veličanstvenog filozofa supermena – Foucaulta, Baurillarda, bilo koga tko bi mogao poslužiti. I željeli su steći unaprijed pripremljen umjetnički identitet kako bi mogli raditi. Da bi to ostvarili, čak nisu morali pročitati cijelu knjigu, nego samo naslov. Kada smo 1983. objavili *Simulation*, prvu Baudrillardovu knjigu, kao dio nove serije "Strani agenti", pomislili su da su našli pravoga. Preko noći su postali autentični simulacionisti i počeli se pozivati na Baudrillarda. Nietzsche je upozoravao: čuvajte se neželjenih sljedbenika. Brzo stečeno obožavanje uvijek ima i naličje. Uostalom, to je njihov problem. U seriji Strani agenti te godine objavili smo još dvije knjige, *On the Line* Deleuzea i Guattarija i Viriliov *Pure War*. S tom trojicom, ne samo s jednim, uspjeli smo zaokružiti cijelo desetljeće. Virilio je prihvaćen zato što su ljudi mislili da zastupa tehnologiju, koja je dolazila u prvi plan. A Virilio je zapravo pokušavao procijeniti opasnost. Morali smo pričekati deset godina (koje su se pretvorile u dvadeset) da ljudi počnu posvećivati pozornost Deleuzeu i podvrgnu ga istom postupku. Pozornost na kraju uvijek ima cijenu. Možete izgubiti osjećaj za svoj cilj, a što osim toga uopće postoji? Nikada se ne isplati skrenuti sa svog puta da biste usmjerili pozornost na sebe.

Sylvère Lotringer je profesor francuske književnosti i filozofije na sveučilištu Columbiji i glavni urednik legendarnog postmodernističkog časopisa *Semiotext(e)*. Nove su mu knjige *David Wojnarowicz: A Definitive History of Five or Six Years on the Lower East Side*, te proširena verzija *Overexposed: Perverting Perversions*. Prebivališta su mu New York i Baja, Kalifornija.

Euforija (oko umjetnosti) na rubu živčanog sloma

Čitajući ponovno vaše knjige, osobito posljednje dvije, Baudrillardovu* The Conspiracy of Art *i vaš dijalog s Paulom Viriliom u* The Accident of Art*, mislila sam na vaše opise i refleksije o svijetu umjetnosti i vidjela sam kako umjetnost nestaje pred licem poslovnog svijeta.

– Naravno, možda je već i nestala, pa brzo gubimo osjećaj za ono što je umjetnost bila sposobna učiniti. Smisao umjetnosti nije bio da je svi gorljivo prihvate. Dugo se održavao osjećaj da se umjetnost nečemu odupire: tradiciji, prihvaćenim idejama, uvriježenim predrasudama. Bila je to borba da se nametne drugo viđenje onoga što bi umjetnost mogla biti. Publika se morala prilagoditi što je bolje mogla i pokušati vidjeti smisao u svemu tome. Andy Warhol bio je ikonoklastičan kada je svoje slavne kutije Brillo počeo nazivati umjetnošću. Danas je umjetnost postala sveta na najisprazniji mogući način. Sve što je imalo novo odmah se utopi u napuhanim pohvalama ili pompoznom jeziku kustosa, koji je sve što je ostalo od teorije. U svemu tome ima nečega stravičnog, kao da se događa neka urota u kojoj svi pokušavaju biti ekstatični u vezi s umjetnošću. Kao da su svi na Prozacu i brinu se neće li im zaliha iznenada presušiti. To je euforija na rubu živčanog sloma. Kao da nitko ne vjeruje svojim očima da može biti tako dobro, da umjetnici skaču iz zrakoplova u zrakoplov na putu prema sljedećem bijenalu u Bugarskoj i prodajnoj izložbi u Singapuru. Svi imaju dojam da su varalice, kao i da je takva cijela situacija. To je kolektivno krivotvorenje kao konačno umjetničko djelo. To je "urota" o kakvoj je Baudrillard govorio u svojoj knjizi: umjetnost postaje korporacijska ali ipak polaže pravo na iznimnost. No zapravo se ne žalim na to. Zapravo, ne žalim se ni na što. Nije moj problem to što je umjetnost ogrezla u pohlepi i pomodnosti. Jack Smith volio je govoriti da smisao umjetnosti daje ono što se umjetnošću čini. Ne znam bi li umjetnost uopće trebala imati smisao, ali danas ga definitivno ima. Špiljski ljudi imali su umjetnost, kao i slikari renesanse. Mogu reći samo to da imamo umjetnost kakvu zaslužujemo. A ako je nije moguće ostvariti ni na koji drugi način, onda imamo umjetnost koja nije moguća.

Ako je biznis okvir koji umjetnost odražava, je li uloga pojedinačnoga glasa zastarjela?

– Nitko si više ne može priuštiti da bude tako poseban. I pojedinačni glasovi su biznis. I oni se danas masovno proizvode. Sustavu su potrebni „pojedinci" da govore vlastitim glasom i takve glasove

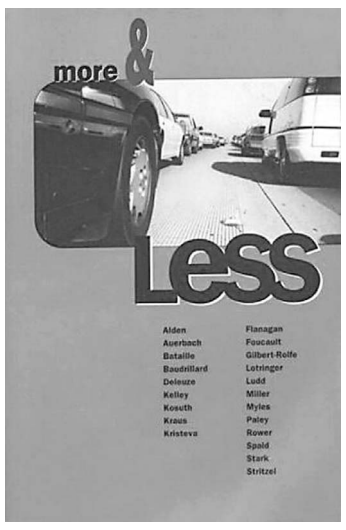

čuje se posvuda, oni se javljaju na poziv. Živimo u trbuhozboračkoj kulturi, ali više ne znamo iz čijeg trbuha sve to dolazi, tko to govori i ima li još nekoga na liniji. I to vrijedi svuda. Danas se ruše sve zapreke koje su prije štitile pojedinačne glasove i diskretne aktivnosti. Danas umjetnosti ima svuda i nigdje istodobno. Sama njezina ideja izgubila je sjaj (ako je sve umjetnost, što je onda umjetnost?) a ipak je glamuroznija više nego ikada. Ne možemo izmisliti ništa što nekako ne bi odgovaralo društvu u kojem živimo, u dobrom ili lošem smislu. A katkad loše postaje dobro zato što barem možemo odrediti u što se društvo pretvara. Nedavno je umjetnički časopis *Caligula* iz Los Angelesa, drsko organizirao vikende na kojima se poučavalo umjetnike kako da rade na karijeri i stječu prikladne veze. Na akademijama se danas već nude kolegiji koji upućuju u tom smjeru. To je na neki bolestan način i zdravo. Ako se umjetnost pretvorila u biznis, onda barem znamo što umjetnost može biti. Budući da danas postaje sve teže razlikovati umjetnost od onoga što ona nije. Možda ima i razloga za to: umjetnost se baš više i ne razlikuje od svega ostaloga i zato mladi umjetnici hrle u umjetničke škole kao nikad prije, kako bi sebi zajamčili da će se ono što budu radili i dalje smatrati umjetnošću. Sve je manje razlike unutar same umjetnosti, a umjetničke institucije koje ju podupiru postale su jedini valjani kriteriji za priznavanje umjetnosti kao umjetnosti.

Prošlog srpnja u Izraelu je održana izložba pod nazivom *Goods to Declare—MFA International*. Sudjelovali su međunarodni umjetnici iz petnaest umjetničkih škola. A Robert Lutz iz General Motorsa izjavio je: "Naša tvrtka je i u umjetničkom biznisu. Umjetnost, zabava i mobilne skulpture – u svim je slučajevima riječ o prijevozu". Imajući na umu odgovornosti koje će njihovi diplomci morati preuzeti u svijetu (a svijet je postao isto što i svijet umjetnosti), organizatori su izjavili: "Korporacijski službenici zapošljavaju nove magistre likovnih umjetnosti iz uglednih akademija ne da bi stvarali umjetnička djela nego da bi mislili, inovirali i bili agenti promjene u novoj, kreativnoj ekonomiji." Slično se dogodilo i u teoriji u Francuskoj krajem 70-ih kada je francuski tisak veličao "nove filozofe" (Bernard-Henry-Lévi, Alain Glucksman itd.) kao sljedeću veliku novost. Deleuze je u tome vidio početak novog doba, povratak ideji autora, simplicistički dualizam, velike prazne pojmove. To je bio književni ili filozofski marketing. Kako je tvrdio u tekstu *O novim filozofima i općenitijem problemu* (u *Two Regimes of Madness*, Semiotext(e), 2006.), više nije nužno čitati knjige, dovoljno je pripremiti članke za tisak, intervjue, konferencije, radijske i televizijske emisije, medijske kontroverze kako bi se privukla pozornost javnosti itd. Sve to, kako je ironično dodao, "ne sprječava da to bude duboki modernizam, analiza koja savršeno odgovara krajoliku i tržištu..." Dok su teoretičari poput Barthesa zastupali "smrt autora", mediji su jednostavno pohitali zauzeti njegovo mjesto i uspostavljati autore prema svojem ukusu, pri čemu su usput uspostavili sebe kao arbitra mišljenja. Deleuze je to nazvao *Užasom*. Svi su vidjeli što se zatim dogodilo. Bio je to kraj "francuske teorije"u Francuskoj kao intelektualnog pokreta. Sličan užas događa se i u suvremenoj umjetnosti. Umjetnost više ne stvaraju umjetnici nego galeristi, kritičari, novinari, tračerski novinari, kojima upravljaju bogati kolekcionari, a podupiru ih i bogati bankari i poduzetničke umjetničke institucije s globalnim dosegom. U tom induciranom bestežinskom stanju, umjetničke institucije sve više zamjenjuju svoje kriterije procjenama koje se zasnivaju na pedigreu (kakvu je školu umjetnik pohađao), na slavi (umjetnikovo ime), mogućnostima promocije (prikazi, katalozi), na omjeru ponude i potražnje (dostupni kolekcionari) itd. kako bi stvorile "umjetnički proizvod" koji će se prevoziti sa skupnih izložaba na samostalne izložbe, na bijenala diljem svijeta, pri čemu će se povećavati njegova vrijednost i "priznatost".

Sve je to počelo 80-ih kada su muzejski kustosi prisvojili ulogu umjetnika i pretvorili izložbe u umjetničko djelo

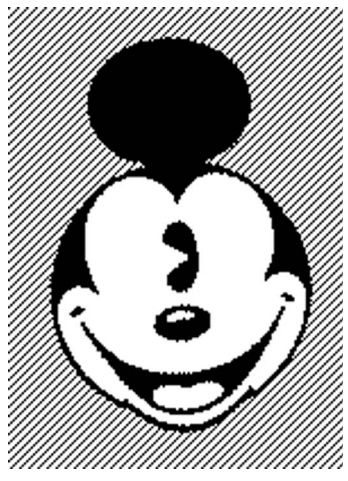

samo po sebi. I, zašto ne? "Postmodernistički" umjetnici tvrdili su da njihova umjetnost ne pripada njima nego njihovim gledateljima, čime su samo prikrivali svoj rad kako bi izdržao prvi, površni pogled. Danas se umjetnici pretvaraju u kustose vlastitih radova, ili bolje rečeno, u menadžere vlastite robne marke. "Ime autora" (ili autorice) zamijenilo je slavno Lacanovo "ime oca". Danas umjetnici mogu polagati pravo na očinstvo vlastita umjetničkog identiteta u partnerstvu s medijskim strojem koji upravlja njihovom karijerom na opće zadovoljstvo. Nije čudo što umjetnost gubi svoj umjetnički identitet i djeluje posvuda, utopljena u reklamama, iskorištavana u politici, zabavljena zabavom. Umjetničke "inovatore i agente promjene" danas se šalje u vanjski svijet kao što se nekoć slalo sociologe u tvornice sa zadatkom da ublaže napetost između šefova i radnika i tako učine radnički život podnošljivijim. No nije da to čine samo oni – tako je uspostavljeno cijelo društvo, od Hollywooda do industrije zabave i reklama, a da ne spominjemo političare koji dotjeruju svoj ugled na račun politike – svi stvaraju umjetnost za "novu kreativnu ekonomiju", nameću proizvode zadovoljnim potrošačima, ili još bolje: pretvaraju i same potrošače u proizvod, zadovoljavajući njihove želje čak i prije nego što se one počnu izražavati u onome što se još može nazvati kolektivnom sviješću.

Brzina mijenja vrijednost stvari i njihovu percepciju

Mislite li da umjetnička djela danas blijede u usporedbi s prošlošću?

– Ne, uopće to ne mislim. Lako bih mogao reći i suprotno. Među svim djelima koja se svakodnevno stvaraju i istodobno izlažu u svim galerijama diljem svijeta možda čak ima djela koja su bolja od svega što je prije postojalo. No nije riječ o tome. Više nije moguće vrednovati umjetnost neovisno o novostvorenoj okolini. U toj okolini nemoguće je bilo što smatrati povlaštenim predmetom. Naravno, uvijek se možete ukopati na mjestu i neko se vrijeme usredotočiti na pojedino djelo, a ja to katkad i činim (i ja pišem kataloške eseje, kao i svi ostali), kao kad se usredotočimo na neku vijest u večernjem dnevniku, ali nju odmah zamijeni neka druga vijest, druga djela koja već zahtijevaju pozornost u istom prostoru u galeriji. S očišta zida galerije nema velike razlike između jedne i druge vrste umjetnosti. Isto vrijedi i za umjetnički sustav kao cjelinu: on onemogućuje da se nešto predugo ističe. Umjetnost više nije u razdoblju tehničke reprodukcije nego u razdoblju masovne potrošnje. U potrošačkom društvu umjetnost se troši poput svakog drugog proizvoda, i masovna cirkulacija i potrošnja umjetnosti potpuno mijenja njezin status i recepciju. Umjetnost nije baš roba, ali poprima sve njezine značajke pa je sve teže moguće da išta zadrži ikakvu jedinstvenost dulje vrijeme. Ta neodređenost dobro služi umjetničkom biznisu jer on uvijek može tvrditi da je umjetnost nešto posebno premda je nemoguće iz nje izvesti išta jedinstveno. No taj bi argument pripadao onima koji se vrte oko teorije "društva spektakla", a to smo već prevladali. Kada Virilio govori o brzini kao onome što uvelike oblikuje naše društvo, on ne govori samo o tome koliko se brzo netko može kretati nego o specifičnom utjecaju koji brzina ima na našu cjelokupnu okolinu. Nije riječ samo o tome da možemo brže putovati i trenutno komunicirati nego o svemu što ide uz to. Kada hodamo, okolina koju vidimo nije samo sporija nego je posve drukčija od one koju bismo vidjeli iz brzog automobila koji ide istim putem, a kamoli tek od one koju bismo vidjeli iz zrakoplova. Brzina nas vodi vlastitim putem koji mijenja vrijednost stvari i njihovu percepciju. Tako je i s umjetnošću. Kad pogledamo neki rad, više ne možemo zanemariti da istodobno nastaju stotine radova i izlažu se na najnevjerojatnijim mjestima. Estetička onečišćenost umjetnosti na svaki je način slična onečišćenju udaljenosti. Zbog globalizacije stvari izgledaju malene čak i kad se pokušavaju isticati. Više ih ne gledamo jednako. Svijet se upleće u našu percepciju. Isto se dogodilo i teoriji kad ju je prihvatilo mnoštvo površnih sljedbenika. Deleuzeove ideje nisu postale manje zanimljive ni manje velikodušne kad su ih ljudi počeli veličati, ali meni je bilo teže održati ih svježima u svojem umu. Slično tome, umjetnička okolina proširila se na štetu umjetnosti i postaje nemoguće ući u galeriju, a na zidu ne vidjeti tekst.

S engleskoga preveo Goran Vujasinović. Objavljeno u časopisu The Brooklyn Rail *http://brooklynrail.org/2006/9/art/a-life-in-theory*

Križ spolnog života

Srećko Pulig

Školsko polje otvorilo se civilnom društvu odmah i radikalno, na početku nove hrvatske države, uvođenjem nastavnog predmeta vjeronauka u školski *curriculum*. Za razliku od sadašnje priče s Povjerenstvom za spolni odgoj, za nastavu vjeronauka čija se potreba činila tako društveno hitnom, nije bilo potrebno nikakvo povjerenstvo, a nije bilo ni konkurentskih planova i programa

Sve to sada već predugo traje, ne donosi stvarne rezultate, a vrijeme nije ni na čijoj strani. Tako bismo mogli sažeti drugi nalet javne rasprave o spolnom odgoju u školama, koji završava u izjavama pojedinih članova Povjerenstva, koje je Ministarstvo znanosti za svrhu izbora programa osnovalo, o vlastitoj izmanipuliranosti, nevjerodostojnosti posljednjih odluka prema kojima se program koji to ne zaslužuje djelomice provukao i sl. Dakle, opet samo blamaža jer ministar znanosti je izgleda uporan u želji da dobije program kakav očekuje, a on nikako da se ispili.

Budući da smo uvjereni kako čitatelji *Zareza* znaju osnovne podatke o programima GROZDA (Građanska inicijativa roditelja za zdravstveni odgoj) s jedne i Foruma za slobodu odgoja s druge strane, te reakcijama na njih, pozabavimo se nekim specifičnim dijelovima konteksta, koji do sada nisu toliko tematizirani.

Muka viška demokracije

Najprije, sama činjenica velike volje pojedinaca i udruga da se prijave na natječaj ministarstva i tako uđu u svjetonazorski "rat u kulturi", ne bi li izborili pravo da baš njihov pogled bude ugrađen u *curriculum* predmeta (udruga GROZD baš tako shvaća svoju borbu: pravo svakoga da se udruži i pokuša nametnuti svoj svjetonazor i kroz školske programe, pogotovo kada je /krivo/ uvjeren da izražava stajališta većine u društvu), govori o dvjema stvarima: prvo, da osnovni fenomeni života, u koje spada i seksualnost, nisu isto što i neko "neutralno" znanstveno područje, i drugo, da država, u liku svojih uobičajenih putova potraživanja školskog gradiva, od "svojih" javnih znanstvenika, nije sposobna s tom problematikom sama izaći na kraj.

Je li pomoć koju nude organizacije civilnog društva, a ministarstva je (ne) prihvaćaju znak demokratske zrelosti našeg društva ili znak slabosti u državu i njezine institucije uložene političke volje da se odredi i u stvarima spolnog odgoja? Od kuda takav strah prosvjetnih i zdravstvenih vlasti da se same odrede u stvarima i toga školskog predmeta, pa osnivaju Povjerenstvo da to čini umjesto njih, a izradbu programa i udžbenika prepuštaju organizacijama civilnog društva, koje će Povjerenstvo ocijeniti, a ministarstva samo ovjeriti? Kao što feminizacija nekih zanimanja, pa čak i akademskih, ne mora biti znakom narasle ženske emancipacije, nego se može čitati i kao znak opadanja ugleda tih struka, tako je nejasna i sreća nevladino-organizacionog uređivanja sadržaja školskog predmeta zdravstvenog (djelom čega je i spolni) odgoja, kraj živih i zdravih struka koje su u školi već prisutne, poput liječnika školske medicine, psihologa i pedagoga. Zar sve to ne izgleda poput iznajmljivanja školskog polja, makar i istim, stručnjacima izvan škole, na isti način na koji se fizički prostor škole sve više iznajmljuje za razne izvanškolske aktivnosti? Taj "višak demokracije" dovodi do gotovo apsurdne situacije da se svaka skupina građana organizirana u nevladinu organizaciju osjeća uvriježenom ako nije pozvana sudjelovati u stvaranju toga školskog predmeta. Jer da u njemu valja paziti na rodnu ravnopravnost, ljudska prava djeteta itd. (formulacija o ljudskom pravu na seksualno zadovoljenje samo je skurilni refleks nove sveprisutnosti ideologije ljudskih prava), što je sve točno, ali ne vrijedi li isto i za npr. etiku, te za sve druge humanističke (književnost, povijest) i društveno-teorijske školske predmete (psihologija, sociologija, filozofija)?

Prave i krive udruge

Možda pokušaj da se u školu uvede jedan ili više ordinarnih "civilnih" predmeta proizlazi iz nesporazuma, zvao se taj predmet Građanskim odgojem, Odgojem za civilno društvo, Odgojem za ljudska prava, Zdravstvenim odgojem ili nekako drukčije? A nesporazum je sadržan u tome da neke civilne vrijednosti trebaju prožimati cijelu nastavu, a ne biti izdvojene u posebni (nad)ideološki predmet. To ne znači da mislimo i kako zdravstveni i spolni odgoj (ostavimo ovdje po strani inače važno razlikovanje zdravstvenog, spolnog, rodnog i seksualnog "područja") ne zaslužuju i poseban predmet, nego da je očito kako se na njima ponovo prelama mnoštvo neriješenih pitanja iz drugih "područja".

U prvome redu u nas je i nakon skoro dva desetljeća novoga života civilnog društva, nejasno što je ono i tko sve u njega spada. Svi kažu kako se ono ne može reducirati na udruge (ta riječ zbilja zavodi i zbog ozbiljnog shvaćanja udruga treba hitno poraditi na rehabilitaciji izraza organizacija), pa opet se to stalno čini. A udruge su prave, izvorne, *grasroots*, ako su napredne, liberalne, donedavno bismo dodali i financijski neovisne o hrvatskoj državi, a krive, neizvorne, lažne, para-državne ako su konzervativne, klerikalne, patriotske itd. Civilno društvo (pre)dugo je bilo po svome samorazumjevanju napredno, a svako građansko (samo)organiziranje koje je nazadno ili, ako vam to ljepše zvuči, konzervativno, ma koliko imitiralo organizacijske oblike civilnog društva, navodno u njega nije spadalo. Nema sumnje da je npr. spominjani GROZD udruga građana pod jakim utjecajem katoličke crkve (što oni i ne skrivaju, ali se kite blagoslovom svih vjerskih zajednica), no što su same vjerske zajednice? Nisu li i one organizacije civilnog društva, samo s malo jačom međunarodnom umreženošću? Uostalom što je to što smo nekad zvali narodom, npr. hrvatskim, ali i drugima, u svojoj posljednjoj državotvornoj reinkarnaciji, ako ne samo jedan novi identitetski društveni pokret, a pokreti su najviše što civilno društvo može iznjedriti? Pokret koji je, koliko jučer, u ime svog samoodređenja masovno bio spreman ubijati. I dalje: nisu li i današnja represivna državna tijela, poput vojske i policije, još jučer začeta kao volonterske nevladine organizacije civilnog društva? Što hoćemo reći tom digresijama? To da ne možemo govoriti o samo jednom, jedinstvenom i naprednom civilnom društvu, nego da je takvo samo iznimka u upravo suprotnom vladajućem trendu konzervativnog, tj. nazadnog društvenog samo-organiziranja. I kakve sve to ima veze sa zdravstvenim i spolnim odgojem? Ima i to velike.

Vjeronauk kao uzor

Školsko polje otvorilo se civilnom društvu odmah i radikalno, na početku nove hrvatske države, uvođenjem nastavnog predmeta vjeronauka u školski *curriculum*. Za razliku od sadašnje priče s Povjerenstvom za spolni odgoj, za nastavu vjeronauka čija se potreba činila tako društveno hitnom kao da spas dječjih duša ovisi o brzini reakcije vlasti, nije bilo potrebno nikakvo povjerenstvo, a nije bilo ni konkurentskih planova i programa. Ponuditelj nastavnog programa je bila samo jedna nevladina organizacija – katolička crkva (poslije su joj se pridružile još dvije prevladavajuće vjere okoline), a na njezin program nije bilo velikih sadržajnih i metodičkih prigovora. Svećenici su ušli u zbornice bez da ih je itko tražio dokaze o položenim pedagoškim i didaktičkim predmetima. Usporedno s tim procesom tekao je i proces opće klerikalizacije školstva, u prvome redu osnovnog, a onda i srednjeg. To znači da su po gotovo staljinističkoj matrici katoličke vrednote samo zamijenile mjesto sa socijalističkim vrijednostima. Na školskim priredbama ravnatelji su govorili s pozicije – mi vjernici, a tako su nastupali i nastupaju mnogi učitelji i nastavnici. Da ne govorimo kako su humanističke discipline, prije svih hrvatski jezik i povijest bile i ostale prožete vjerskim sadržajem.

Zašto je na to važno podsjećati? Zato da istaknemo kako sada, pri za jesen najavljenom (a do kraja roka raspisnog natječaja, 1. srpnja 2007., neizvjesnom) uvođenju zdravstvenog, te spolnog, seksualnog odgoja, nemamo pravo iščuđavati se i moralizirati, otkud sad odjedanput to mračnjaštvo u našim javnim školama. Sve to podsjeća na onu priču o pastiru i vuku, samo s obrnutim sadržajem: ako već toliko puta pastir nije vikao da vuk dolazi, a dolazio je, koga da mobilizira sada, kada je napokon viknuo? Možemo razumjeti, pa i sami se identificirati s koalicijom *Stop rizičnom spolnom odgoju*, jer vidimo da posljedice mračnjaštva ugrožavaju zdravlje naše djece, no zar smo do sada mislili da to zdravlje gotovo plebiscitarnim izjašnjavanjem za ovako konstruirane naciju i vjeru, kakve su u nas, nije ugroženo? Utoliko više iritira obranaško stajalište nekih od aktivista tzv. liberalne struje, koji svoje nastupe začinju mantrom: i ja sam Hrvat i katolički vjernik, ali …

Biskupsko-ministarska sloga

Inače, što se samog sadržaja nastavnih predmeta vjeronauka i spolnog odgoja tiče, oni i imaju dodirnih točaka: oba bi predmeta trebala učenicima pružiti pozitivna znanja, ali i poticati raspravu o osnovnim životnim činjenicama, rađanju i umiranju. A onda i onome što slijedi nakon toga, za one kojima smrt nije kraj, a to je u Hrvatskoj, znanstveno dokazano, socijalistički udarnička većina, za koju je veza seksa i grijeha predmet žive kanonizacije, teorijske rasprave, ali i vjerničke prakse, koja je za katolike vrh u instituciji ispovjedi.

Za svakoga tko je primirisao humanističkom obrazovanju jasno je da je spomenuta "predmetna područja", nazovimo ih ovdje priručno seksa i smrti, nemoguće bez velikog nasilja reducirati na problem teologije ili čak vjerske prakse, s jedne, i pozitivne znanosti, zastupane u liku medicine, s druge strane. Kao da ne postoji povijest uzmimo samo tzv. zapadne metafizike, pa onda renesansnog odvajanja filozofije i znanosti od religije, pa dalja "parcelizacija" svijeta života na npr. umjetnički, znanstveni i filozofski i sl. Da ne govorimo o suptilnostima novije kritike poznanstvljenja i medikalizacije seksualnosti, o čemu su filozofi poput Foucaulta, pokret anti-psihijatrije itd. ispisali cijele opuse.

A mi smo u regresiji došli dotle da su glavni arbitri u stvarima podučavanja o seksualnosti svećenici, predobro ušančeni u školskom polju, čiji je vjeronauk samo mali dio puno šire obrazovne moći, zatim nehajno prikrivene produžene ruke svećenika u civilnim udrugama, te liječnici, koji su, u svojim politički najmoćnijim predstavnicima, također produžene ruke organizirane vjere. Iako je miješanje vlasti i vjere, prijestolja i oltara, vrijedno suptilnije analize. A obrazovna vlast, o prosvjetnoj struci da ne govorimo, u cijeloj situaciji glumi skretničara "tuđih" ideologija i čvrsto se ne miješa u svoj posao. Zbog toga je stvar spolnog odgoja i stvar vjeronauka jedno te isto, čvrsto utemeljeno na u tim dvama slučajevima u školskom polju neposredno prisutnim ideolozima, koji su zauzeli od pedagoške, prosvjetne itd. struke prethodno za njih ispražnjen prostor.

Cijela rasprava o "uvođenju" spolnog odgoja u škole, a koja se događa na relaciji GROZD (Građanska inicijativa roditelja za zdravstveni odgoj) s jedne, te Foruma za slobodu odgoja s druge strane, uz asistenciju pravobraniteljice za djecu Mile Jelavić, koja javno piše ministrima znanosti i obrazovanja Primorcu i zdravstva Ljubičiću, zato je blago rečeno od početka redukcionistička. "Ništa što bude dvojbeno, bilo homofobno ili suprotno Konvenciji o pravima djece, neće ući u hrvatske škole", kaže sada ministar obrazovanja Primorac, koji je vrući krumpir prebacio zdravstvu, tj. Ljubičiću, tj. Hebrangu, sve odreda osobama u kojih se vjera i znanje politički burno prelamaju. U takvoj situaciji moguć je Ljubičićev argument da "Pravobraniteljica za djecu nije liječnica, niti se bavi zdravstvom, ni medicinom. Je li zdravstveni program u redu reći će stručnjaci u području medicine", a mišljenje Ureda pravobraniteljice neće se uzeti u obzir. Dakle: spolnost je reducirana na zdravlje, zdravlje na stvar doktora, a njihova riječ valjda na objavu. Krug je zatvoren, samo u skučenijem promjeru od startnoga: Hrvatska je društvo znanja. Potpis: biskupska, pardon ministarska, konferencija.

Fenomen fanfikcije

Cathy Young

Književnost zasnovana na likovima iz tv-serija, filmova i književnosti otkriva što je zajedničko Faustu, Hamletu i Xeni, princezi ratnici

Danas već mnogo ljudi izvan neobičnog svijeta kruga obožavatelja zna da postoji nešto zvano fanfikcija – da postoje velike količine od-čitatelja-stvorenih priča koje lebde naokolo po internetu a zasnivaju se na likovima iz tv-serija, filmova i književnosti. Fanfikcija je među nama već dugo vremena, ali je privukla veliku medijsku pozornost tek u posljednjih tri ili četiri godine. Nekoliko važnih novina, uključujući i *The Washington Post, Chicago Tribune* i *The Wall Street Journal* posvetilo je članke toj pojavi – iako se čini da nitko nije siguran treba li je tretirati kao književni žanr ili neobično zabavan hobi.

Čini se da se stigma fanfikcije smanjuje: neki pisci-fanovi dokopali su se unosnih ugovora, bilo za izvorna djela ili za knjige zasnovane na starijim književnim klasicima koji nisu zaštićeni autorskim pravima. Barem je jedan poznati mainstream autor "iskoračio" kao pisac-fan: Meg Cabot (*Princezini dnevnici*) otkrila je da je kao studentica na koledžu pisala priče temeljene na fantasy romanima Anne McCaffrey. Ipak, fan fikcija i dalje ostaje kopile u književnoj obitelji, a samo njezino pravo da postoji još se osporava na nekim područjima.

U proteklih šest godina, i čitala sam i pisala priče smještene u svemir serije *Xena: princeza ratnica* a čitala sam i fikciju koju su stvorili i ostali krugovi obožavatelja. To je utjecalo na moju reakciju na to kada ljudi odbacuju fanfikciju kao jednaku škrabotini u bloku za bojenje, kao što je učinila književnica *fantasyja* Robin Hobb u oštroj kritici fanfikcije, postavljenoj na njezinu internetsku stranicu 2005. godine.

Optužnica Hobbove donosi standardne optužbe protiv fanfikcije, od toga da je riječ o intelektualnoj krađi ili intelektualnoj lijenosti. Rugajući se ideji o fanfikciji kao dobrom treningu za pisce, Hobbova je zapisala: "Fanfikcija omogućava piscu da se pretvara da stvara priču dok se koristi nečijim tuđim svijetom, likovima i zapletom... Prvi korak u postajanju piscem jest imati vlastitu ideju, a ne uzeti nečiju tuđu ideju, ostaviti svoj trag na njoj i tvrditi da je vaša."

Ima zaista priča fanova koje čine malo više od "fiksiranja" određene scene prema ukusu obožavatelja. A ipak je pretjerana sveobuhvatna generalizacija Hobbove pogrešna. Pisci-fanovi mogu posuđivati tuđe likove – iako često dodaju nove sekundarne, sporedne likove, ili detalje liku koji ima samo sporednu ulogu u "kanonu" – no, oni zasigurno stvaraju vlastite zaplete.

A jesu li klasici originalni?

Uzmimo *Solo for the Living* autorice Tanyje Golubchik (dvadesetsedmogodišnje australske molekularne biologinje koja se potpisuje kao "Tango"), *work-in-progress* koji je trenutačno hit u zajednici fanova *Fantoma iz opere*. Kao nastavak filma iz 2004. godine duljine romana koji se događa u doba francusko-pruskog rata, *Solo* donosi originalnu i sofisticiranu priču koja razrađuje filmske likove u sasvim novom smjeru te živo opisano i pomno istraženo okruženje koje se može mjeriti sa svakim objavljenim djelom povijesne fikcije. (Potpuno iskreno: ja sam "beta čitač" romana, što je izraz za urednika u zajednici fanova.)

Dalje osporavajući optužbu za ropsko kopiranje, mogu istaknuti da su mnoge priče fanova smještene u izmijenjene svemire. U seriji *Living with Danger* Ann Walsh, zasnovanoj na liku Harryju Potteru, dječaka čarobnjaka ne odgajaju bezosjećajni, uskogrudni rođaci mutnjaci nego daleko prijateljskija obitelj posvojitelja. Supkultura Xene predvodila je "nad"-žanr u kojemu se heroine serije ponovno rađaju pod drukčijim imenima kao policajke, strani radnici dobrotvornih organizacija ili neke druge osobe modernih vremena.

Kako su istaknuli mnogi branitelji fanfikcije, velik dio književnih klasika ne bi prošao test originalnosti kakav Hobbova želi nametnuti. Goetheov *Faust* prepričava srednjovjekovnu legendu koju je već bio adaptirao Christopher Marlowe. U nedavnoj priči *Newsdaya* o fanfikciji producent serije *Battlestar Galactica* (nekada pisac *Star Trek* fanfikcije) Ron Moore dopustio je da se "Sakespeareu ne bi svidjele mnoge inkarnacije *Romea i Julije*" – što je ironičan komentar ako znamo da je i sama drama *Romeo i Julija* adaptacija starije priče.

Sve veća dobrodošlica

Uglednoj suvremenoj književnosti ne manjka djela izvedenih iz drugih djela: što su *Rosencrantz i Guildenstern su mrtvi* Toma Stopparda ili *Gertruda i Klaudije* Johna Updikea nego fanfikcije *Hamleta*? Pamelu Morgan, knjižničarku iz Idahoa čiju je trodijelnu seriju utemeljenu na romanu *Ponos i predrasude* kupila tvrtka Simon & Schuster nakon debija na internetskoj stranici fanfikcije, često citiraju kao autoricu fanfikcije koja prelazi u "pravo" izdavaštvo. A ipak nitko nije prilijepio naziv fanfikcije na *Rebecca's Tale* Sally Beauman, revizionističku obradu *Rebecce* Daphne du Maurier, kada ga je objavio veliki nakladnik 2001. godine. Zabrinutost koju tvrdi protivnici fanfikcije izražavaju u vezi s prisvajanjem njihovih likova razumljiva je. No, ideja Hobbove da čitatelji mogu pobrkati fanfikciju nastalu na osnovi njezinih djela s njezinim vlastitim djelima graniči s paranojom, a neki argumenti imaju vrlo malo smisla. Tako Hobbova izuzima iz svoje pokude profesionalno napisane romane *Zvjezdanih staza* koje je licencirao vlasnik autorskih prava – iako dozvola dolazi od korporacije, a ne tvoraca likova. (Djela s licencijama korporacija osakaćena su sadržajnim ograničenjima koja prednost daju bezličnosti.) Žestoki protivnik fanfikcije, pisac Lee Goldberg, koji piše blog na leegoldberg.com, autor je nekoliko autoriziranih romana nastalih na temelju televizijskih serija *Monk* i *Diagnosis Murder* – što je proturječje koje on brani na temelju toga što to čini samo za novac.

Unatoč takvom shvaćanju, fanfikcija je ovdje da ostane. Pravni status njezinih djela može biti pomalo neizvjestan, ali pisce fanfikcije uglavnom ostavljaju na miru. Odluka J. K. Rowling da s dobrodošlicom dočeka fanfikciju o Harryju Potteru nedvojbeno je pomogla potaknuti legitimitet žanra, a nedavno su čak i neki pisci protivnici fanfikcije ublažili svoje stajalište.

Dakle, je li rast na Internetu zasnovane fanfikcije kulturni razvoj koji treba svim srcem pozdraviti? Ne sasvim. Dobra vijest o Internetu jest to što u svijetu "bez vratara" svatko može biti objavljen. Loša je vijest, naravno, isto to. Na stranicama kao što je fanfiction.net priče profesionalne kvalitete supostoje s jedvać pismenim promašajima, a recenzije čitatelja ponekad će čestitati autoru na dobroj gramatici i pravopisu

McCaffrey, koji je nekada prijetio pravnim djelovanjem protiv stranica s fanfikcijom, sada im dopušta iste uvjete kao i Rowlingova. Ne smiju biti komercijalne i pornografske.

Podizanje standarda

Dakle, je li rast na internetu zasnovane fanfikcije kulturni razvoj koji treba svim srcem pozdraviti? Ne sasvim. Dobra vijest o internetu jest to što u svijetu "bez vratara" svatko može biti objavljen. Loša je vijest, naravno, isto to. Mnogo je fanfikcije udomljeno na stranicama kao što je fanfiction.net, gdje autori mogu svoje djelo staviti *online* u nekoliko minuta – što znači da priče profesionalne kvalitete supostoje s jedva pismenim promašajima, a recenzije čitatelja ponekad će čestitati autoru na dobroj gramatici i pravopisu. Čak i stranice koje biraju fanfikciju i potiču autore da koriste beta čitače i *spell checkere* sklone su biti prilično opuštene u kontroli kvalitete, a samo nekoliko arhiva fanfikcije zaista su selektivni.

Za sofisticiranije ljubitelje fanfikcije, visok omjer smeća u odnosu na kvalitetna djela može značiti frustrirajuću potragu za čitljivim pričama. Ipak, pravi je problem to što manje iskusni čitatelji mogu razviti ozbiljno iskrivljene standarde o tome što čini čitljivu priču. Zaista je uznemiravajuće susresti tinejdžere i mlade ljude čije je slobodno čitanje ograničeno na fanfikciju koja se temelji na njihovim omiljenim serijama, i bilo je trenutaka kada sam osjećala da bih trebala reći nekima od svojih čitatelja da odlože fanfikciju i uzmu knjigu. Još više uznemiruje, barem što se tiče obrazovnih iskustava, da tinejdžer može otvoreno masakrirati pravopis i gramatiku na fanfiction.net i dobiti komplimente za "dobro-napisanu" priču.

Golubchikova misli da su takve brige pretjerane. "Ako išta", kaže ona, "mislim da fanfikcija uči djecu da budu izbirljivija. Kvalitetne stvari zaista su sklone izbiti na vrh; bivaju preporučane i popularizirane". U stvari, dok najgora fanfikcija može učiniti da romansa o Harlequinu izgleda poput Carlotte Bronte, omiljene priče barem nisu po kvaliteti ništa lošije – a ponekad su daleko bolje – od, recimo, *Da Vincijeva koda*.

Ulazak fanfikcije u mainstream vjerojatno će još više podignuti standarde, dovodeći školovanije ljude u arenu a možda potaknuti neke oblike provjere, kao što su natječaji sa sudjelovanjem profesionalnih pisaca ili urednika. To se već počinje događati: FanLib, kompanija "društvenih medija" jedan je od sponzora natječaja *online* radova sa Sowtimeom i HarperCollinsom.

Možda će, kao i kod ostalih kulturnih proizvoda koji su često odbacivani kao intelektualna brza hrana, odgovor na lošu fanfikciju jednostavno biti bolja fanfikcija. z

S engleskoga prevela Lovorka Kozole.
Tekst je pod naslovom Fanfiction Phenomenon *objavljen na http://www.reason.com/news/shows/118379.html*

esej

Marginalije o fenomenologiji bijelog prostora uz mnogolike granice

Tomislav Žigmanov

Objavljujemo poglavlje iz rukopisa Tomislava Žigmanova *Minimum in maximis (Zapisi s ruba o* nerubnome). Knjiga uskoro izlazi u izdanju zagrebačkog AGM-a

***

Dugovjeko postojanje granica nije upitno. Vjerojatno ih je od kada je čovjeka i svijeta. Jer, granica je, s jedne strane, tek odraz stanja stvorenoga, ali i nesavršenog, svijeta koji u svačemu nekakvoga konca sadrži, a s druge strane ona je posljedica čovjekova određivanja i dijeljenja. A znademo, isto tako, po tomu se, među ostalim, čovjek i prepoznaje – po nekakvome davanju mjere i uređivanju. Po (po)stavljanju granica, naime. Sebi samome, ali i Drugima. Stoga je jasno zašto se u njezinome temelju očituje stanovita moć. Ona često daje ono samo *biti*.

***

Pri tomu, važno je uočiti da je granica u nečemu i sudbinska – ona je ta koja obilježava prostor važenja nečega i postojanja nekoga. U granicama netko ili nešto naprosto postoji ili pak ne. No, za razliku od prirodnih, relativno čvrstih i trajnih, datosti granica, za čovjekove je granice značajnija stalnost mijena. Njegovo je postojanje, naime, stalno o(=u)graničavanje[1] vlastite slobode posredstvom mišljenja. Istina, to biva samo do granice granica čovjeka – do njegova kraja.

***

Ta vlastita o(=u)graničenja vrijede onda kako za ono unutar sebe, tako i u čovjekovu sebeizvanjštenju, ali i u prostoru zajedničkoga življenja s drugima. Kao takve, one su uvijek bitno pluralne: mnogo ih je i uspostavljaju se glede mnogočeg. A granice takve tako ne postavljam tek i uvijek samo ja, već to čine i Drugi. To onda znači da se veliki dio života ostvaruje u drami stalnog o(=u)graničavanja sviju naspram svih. Drugim riječima, možemo reći da se život čovjeka nadaje kao vječna dijalektička napetost onoga određujućega i onoga određenoga, između o(-=u)graničavajućeg i o(=u)graničavanog, to jest onoga koji stvara granice i onoga koji je granicama stvaran, te s tim povezanim i distribucijom moći.

***

Ono, pak, tako ograničeno donekle je strukturirano i najčešće hijerarhizirano je. A od moderne nužno nasljedujemo i, mahom jedno, središte toga ograničenog, što otvara i prostor za postojanje pograničja – onoga što je *uz* granicu. Ono što je rubno, ono što je pri kraju, što nekakva margina je, ono što ponajdalje odmaknuto od središta je, koje u sebi najčešće apsorbira svekoliku moć... Kao takvo, pograničje, naime, često izmiče djelotvornom utjecaju i receptivnoj raspoloživosti središta, biva u zaboravu, ne svojom voljom zatajno figurira u nevidljivom, "bijelom" prostoru.

***

Napomenuli smo tek da su granice bitno raznovrsne. I mnogolike su. Ima se granica svakojakih. I velik ih je onda broj. Gotovo da bismo mogli ustvrditi da je granicama onda, a zbog ne samo bezbroja im, moguće pristupati neograničeno...

***

Pa ipak, važnim nam se nadaje i sljedeći uvid: granice su uvijek postavak između nekoga i/ili spram nečega. Nema granice između ničega i naspram nikoga. Određuju i podijeljuju one tako mnogo toga. I uspostavljaju se takve između mnogih. One se, također, uspostavljaju i za mnogo šta. Stoga im i narav mora biti pluralna. Razlikujemo ih, naime, kako po pitanju onoga *između čega ili koga* i onoga *na temelju čega*, tako i po pitanju *naravi*, zatim *obuhvata*, *svrhe*, *razloga*...

***

Samoizvjesno je znanje, očito je dakle, o tomu da su granice gotovo svakojake, da ih je gotovo bezgranično, kao i da su bitno i neposredno vezane uz čovjeka i njegov svijet... Stoga, u biti granica *qua* granica, čini se, i nije i ne mora biti po sebi upitna. Drugim riječima, mišljenja smo da nije toliko važan sam fenomen, već ono što fenomen konkretno u sebi specificira...[2]

***

Sjetimo se, u tom smislu, bivše nam domovine i svakovrsnoga obezgraničavanja na njezinome koncu. Vrcala je tada prava erupcija takvoga obezgraničenja. Istina, poradi, kako će ispasti, novih ograničenja. Zar tamo nije upravo odsutnost granica u ljudskom djelovanju imalo za posljedicu viškovito očitovanje tamne strane ljudske naravi? Sjetimo se tek tadašnjeg nam i ovdašnjeg osramoćenja oblikom pitanja: što to tada a kod nas tamo nije puklo, to jest izgubilo granicu? Po svim razinama pucalo je, naime. Raspukli ljudi izlijevali su svakovrsnu mržnju, koja je kulminirala, pazimo, ubijanjem drugih. Čak ni Drugi nije bio granica za vlastito djelovanje! Raspukla se granica pristajanja na bijedu i poniženja, osobito tamo odakle dolazim. Raspuklo se, naprosto, dostojanstvo čovjeka… Granice u ljudskome djelovanju, dakako uz potoke krvi i nesreću svekoliku, su nestajale, a među ljudima i narodima uspostavljale su se. [3]

***

Ali, granica kao urediteljica ljudskog spram i između mnogih djelovanja ne očituje se, naznačili smo već, samo u tome. Ona pulsira, biva u mnogočem. Gdje se ona kao odredljiva upostavi, ona postoji na jedan bitno odjeljujući način. Rekli smo već također: ona određuje, ali i dijeli. Granica, naime, određujući dijeli i dijeleći određuje. I upravo je takva! Ona.

***

Pa ipak, nije toliko važno znati samo to kakva ona jest, već nekako više vrijedi znati i za druge njezine specificitete. Tko je, gdje, kako i s kojom namjerom uspostavlja? Nad čim je, čija je i kako se njome upravlja? U odnosu na što, između koga je i za koga ona vrijedi ili ne? I na koncu, što za posljedice ima, tko ih sve podnosi ili trpi, a tko pak prisvaja koristi?

***

I ukoliko pokušamo preko tih pitanja pristupati ovome fenomenu, vidjet ćemo da je od, vjerojatno, presudne važnosti za ograničeno, za ono što je izravna posljedica pojave granice, upravo ono *kako* je u sebi uređeno. Osobito to vrijedi za ono što je izvan čovjeka i što je veća cjelina. Jer, ograničeno je uvijek heterogeno u strukturi. A ako je ono veće, i heterogenost joj raste. I samo zato smo posegnuli za fenomenologijom. Jer, upravo na to smjera fenomenološki zahvat - cjelovito obuhvatiti je u imanentnoj joj složenosti.

***

To napose, kako rekosmo, vrijedi za prostor organiziranog ljudskog postojanja, gdje se onda država i ono s državom povezano pokazuje kao ponajbolji primjer. Tu granica ponajviše određuje život sam. Država je, naime, ta koja omogućuje zajedničko življenje ljudi kroz razne oblike ograničavanja i to mnogo toga. Kako unutar sebe tako i spram Drugih. Onih izvan nje. Zemlja iz koje dolazim glede ovog posljednjeg je, bez sumnje, jedinstven primjer u Europi danas! Napominjem tek jednu nimalo beznačajnu činjenicu - građanin s njezinom putovnicom, a uvelike zbog vlastite krivnje, može danas slobodno putovati tek u tri, i to susjedne zemlje..., što dakako iz aktualne europske perspektive jest više nego deprimirajuće.

***

U unutarnjim, pak, ograničenjima države ni kultura nije izuzeta. I mnogo toga ona određuje. Kultura, naime. Jer, ona se upojedinjuje, te i dijeli nešto naprosto. Donekle partikulira se. Ukazat ćemo tek na to da je u suvremenim državama na djelu zbog toga višestruka parohijalnost mnogočeg. A parohijalnost je bitno kruto ograničavajuća. Parohijalnost, naime, kao oblik organiziranog postojanja nečega. Recimo, na primjer, nacionalitet, religiozitet, regionalitet, lokalitet, pa čak i civilizitet. Naravno, s tim je najuže povezana i neosviještenost kontingentnosti takvih kulturnih obrazaca - parohijalne verzije se, naime, tumače ovdje u njih kao univerzalno važeći stavovi, što je dakako više nego li prijeporno.

***

Pri tomu, nije zanemarivo ni to da ovi partikularni obrasci uspostavljaju onda i vlastitu hijerarhijsku ustrojenost (ne)važenja onoga životnoga. Parohija,

Tomislav Žigmanov, rođen 12. svibnja 1967. u Tavankutu, gdje pohađa osnovnu školu. Srednju elektrotehničku školu završava u Subotici, kao i grupu Filozofija na novosadskom Filozofskom fakultetu, a 1996/97. i 1997/98. student je istih poslijediplomskih studija. Živi u Subotici, radi u Novom Sadu.
Područje mu je filozofijskog interesa problematika praktičke filozofije u širem smislu, zatim etike te filozofije religije. Do sada je objavio dvadesetak filozofskih radova u časopisima *Filozofska istraživanja* (Zagreb), *Crkva u svijetu* (Split), *Obnovljeni život* (Zagreb), *Scopus* (Zagreb), *Dijalog* (Sarajevo), *Vrhbosnensia* (Sarajevo), te *Habitus* (Novi Sad), *Hereticus* (Beograd) i *Nova srpska politička misao* (Beograd). Autor je niza znanstvenih radova o aktualnom položaju vojvođanskih Hrvata te eseja iz područja zavičajne povijesti, kulture i književnosti u vojvođanskoj (*Informator*, *Sveske*, *Rukovet*, *Klasje naših ravni*, *Subotička danica*...), hrvatskoj (*Republika*, *Nova Istra*, *Društvena istraživanja*, *Riječki teološki časopis*, *Croatica Christiana Periodica*, *Časopis za suvremenu povijest*, *Most-Bridge*, *Vijenac*, *Hrvatski iseljenički zbornik*...), mađarskoj (*Hrvatski znanstveni zbornik*) i bosanskohercegovačkoj periodici (*Hrvatska misao*). Piše i pjesme te refleksivnu prozu. Izvršni je urednik *Leksikona podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*. Objavio je šest knjiga: *Raskrivanje (o svijetu i životu)*, pjesme (Subotica, 1998.), *Iza efemerija svakodnevlja*, refleksivna proza (Subotica, 2001. drugo, nepromijenjeno izdanje objavljeno je u Zagrebu, 2002.), *Bunjevački blues*, pjesme na ikavici (Subotica, 2002. i drugo, prošireno i dopunjeno izdanje 2003.), *Bibliografija Hrvata u Vojvodini 1990. – 2002. (prinosi)* (Pula, 2005.), *Bez svlaka mraka* (poema, Subotica, 2005.) i *Hrvati u Vojvodini danas – traganje za identitetom* (Zagreb, 2006.).
Član je Hrvatskog filozofskog društva, Društva hrvatskih književnika i Društva književnika Vojvodine.

esej

drugim riječima, počiva i na principu ekskluzivnosti. Granice parohije, naime, isključuju strance i strano. Drugi(=o) boravi ovdje po pravilu izvan, na dnu ili na rubu. Onemoćen je i onemoćan ujedno. Onaj donekle različit je u bijelom prostoru. Nevidljivost je dio njegova habitusa. No, liberalni diskurs to često ispušta iz vida. On ne pogađa to, jer ne smjera uvijek na područje granice. Rub mu izmiče. On smjera, naime, na središnost i istovrsnost.

***

Sve to, pak, ispravni univerzalistički i aliberalni aksiomi ništе: oni nalažu apsolutizirajuću inkluzivnost i postojanje "različitosti bez hijerarhije". I ništa više. Ali, ni ničega zahtjevnijega. Pograničje ovdje onda nije hendikep. Samo tako se gubi odnos dominacije i subordinacije u međukulturnim relacijama, bez obzira koji vid kulturnog obrasca imamo na umu, bez obzira na mjesto s kojim se i s kojeg se komunicira i njezinu vrstu. No, to nije ovdje tako zbog u svijetu ovome svođenja univerzalnog na partikularno...

***

Recimo, na jednome primjeru, kršćanska paradigma. "Ona pokazuje sveobuhvatnu inkluzivnu strukturu. Isus, naime, pokazuje beskrajno interesiranje za svakog. Njegova okrenutost prema svakom ostvaruje univerzalnu inkluziju, što podrazumijeva razumijevajuće otvaranje prema neponovljivosti drugog čovjeka. Isusovi adresati pri tomu su tipično oni koji su izmješteni iz središta: 'siromašni, sakati, hromi i slijepi…' (Lk 14, 21). U takvome okružju se odvija apstrahiranje od bilo kakvih iskustvenih obilježja čovjeka, to jest, od empirijskih razlika bez obzira da li se radi o profesionalnom statusu, ekonomskoj poziciji ili etničkoj pripadnosti, ili, spolu - čuvena Pavlova tvrdnja to plastično dokazuje ('Nema tu više ni Židova ni Grka: nema više ni muškog ni ženskog, jer ste svi samo jedan u Kristu Isusu', Gal 3, 28)".[4] A da li je tako i u praksi? Dakako da nije!

***

Ali, uz granice ide i pograničje, rečeno je već. Kako je moguće, napose iz perspektive moguće utilitarnosti svakodnevlja, živjeti, bivati i rasti u pograničju, značajno je isto pitanje? Na rubu nečega gdje je mnogo toga parohijalno, gdje je skoro sve hijerarhijski ustrojeno i gdje se raspologanje i distribucija moći ne događa prema pravilu pravedno. U pograničju, gdje se osjeća, dakle, manjak očitovanja brige iz središta i suženost resursa i prostora za život. Sjene granice su ovdje uvijek velike i ledne. U tom smislu, rub je uvijek latentno hendikepirajući. I na mikro i na makro planu.

***

Pri tomu, ukoliko je pograničje *i* manjinsko, ono je ujedno zagraničje. Barem nečije! I on(i=o) onda također projicira(ju) svoje interese, očituje(=u) svoje aspiracije, utemeljuje(=u) svoje djelovanje.... I u tim, gdjekad čak i oštrim, prelamanjima, prepunih paradoksalnostima i siromaštvom ispunjenim uvjetima, dijalektika po- i zagraničja djeluje gdjekad za mnogo što čak i sudbinski a za mnoge sudionike...

***

Djelovanje s margine je stoga, čini se, prilično složeno. Spram različitih središta a iz perspektive ruba moraju se uspostaviti različite strategije, uz dakako računanje na različite hendikepe. Maksimalni napor obično prati minimalnu korist onih s ruba! Ujedno, oni koji su iz središta, koji među sobom mogu biti posve različiti, između sebe se počesto bolje razumiju. Stoga je važno doći do središta, jer se drugačije gotovo ne može postojati. Barem javno. Središte apriorno donosi mnogostruke lagodnosti, a rub, margine, zapušteni i skoro napušteni prostor uz limes viševrsne manjkavosti za sve. Deficiti su ovdje stoga razni... A kako se iskušavaju? Različno, dakako, ali bitno s računom gubitka. I to je posve gotovo unificirajuće.

***

No, nije nevažno ni to kako se, pak, tko postavlja spram pograničja nam u našem svijetu presredišnosno ustrojenog? Osjeća se kulturni imperijalizam. Unificirajućih je i on značajki. Nameće se obično uz posredovanje sile. Ne treba zaboraviti kako svaka pojedina partikularna kultura, a takva je svaka nacionalna pa i religijska, uspostavlja strogu plauzibilnost zahtjeva za samo jednom, „svojom" istinom. Ona kao takva onda unificirajuće se uobličuje vlastiti svijet, i to ne samo glede pojedinaca, nego i spram cijele zajednice, uz silu rafiniranu.

***

Stoga je onda i razumljivo zašto su tu često na djelu kolonijalne aspiracije središta. Istina, ne uvijek brutalne po naravi - u posljednje vrijeme sve su, naime, sofisticiranije. Nebrutalno one bivaju. Isto tako, prosvjetiteljski apsolutizam, umjetna i napuhana superiornost središta u punom je naletu na okupaciju ruba, na pograničje isto često nastupa se kolonijalno. Svaki se stoga napor za obesredištenje čini kao napor koji je usmjeren k boljitku...

***

Pa ipak, nisu toliko uvijek ni važne konkretnosti sudbina onih rubnih, pa makar bile samoprepoznate i kao slabosti, već i ono kako ih Drugi doživljavaju i interpretiraju. Jer i oni ih određuju tako možda čak i primarno. Reinterpretirajući spomenutog Losoncza reći ćemo i mi malo stvaralačkije: onaj u pograničju viđen je često kao netko tko je duboko usidren u minimalizam agrarnosti, budući da ono veliko i neagrarno, u nadmenoj i krivo slici središta, isključuje rub gotovo po sebi. On je, nadalje, taj koji boravi u nekakvoj ruralnoj samodovoljnosti i samozaboravu, tvrdi se ovdje. Onaj je naprosto koji oformljuje svoje postojanje kroz nereflektirani folklorizam i naivu. Pri tomu, mnogovrsna inferiornost i crta fatalizma u svemu se provlači u ovoj egzistenciji, a jedini spas se često vidi u mahnitom bijegu u središte. Sve to vrijedi bilo za pogled k pograničju ili zagraničju. No, razlika se očituje u tomu što se spram zagraničja očituje i minimalna empatija rođaka iz susjedstva. Ono minimalna, zato što smjera na odnos prema rođaku, koji je, istina, dalek i siromah...

***

Ali, ne treba biti posebno pametan pa zaključiti kako je sve to skupa daleko od istine. Istine života samoga, naime. Jer, život i tamo na rubu bogato pulsira. Nije naprosto svodiv ni na kakvu uniformnost i *a priori* manjkavost. No, ovdje se ova hermetička bremenitost života pograničarca i/ili zagraničarca samo uz velike napore i različita vlastita predrasudna razredištenja može ispravno razumjeti. Primjer manjinskog pisca u Srbiji koji piše na hrvatskom više je nego paradigma, koju ću ovdje ipak ostaviti *i* zatomljenu, kako bi se mogla različito i kreativno iščitavati a na temelju iznijetoga predloška.

***

Paradoks je ipak ponajveći sljedeći: pozicija objekta na rubu preovladava jer subjekt se naprosto nema gdje biti. Ne u elementarnom egzistencijalnom smislu. Pa pobogu postmoderna je! Već desetljećima...

***

Pa ipak, ovdje u nas mnogo toga kasni. Centrizam i centralizam država i onoga u državi su preveliki. Stoga snage treba za biti - snage, naime, za postojati na rubu. U bijelome prostoru. I bez moći. A biti mlad još je teže - nemogućnost rasta je, naime, izglednija. Istina, Végela ima još uvijek na rubu. Ali da li će ih biti i nakon njega? Ne zato što Végela neće već biti. Već zato što su granice za mogućnost očitovanja onih s ruba prevelike, naime. Oni rasti, jednostavno, vrlo teško mogu. Samo uporni i hrabri ovdje postaju veliki.

***

Jasno je dakle i sljedeće: granice moje mogu biti i minimalne, ali što to vrijedi kada su mi u državi maksimalne. I tko će o ovome i gdje moći nešto čuti? O samoironične pozicije manjinca!? O kakva antipatriotska pozicija manjinskog čovjeka iz pograničja kada se jedino u inozemstvu može reći nešto o tomu. Ne zato što se doma ne smije, već što se doma nema prilike!

***

A cilj nam ipak mora biti univerzalistički i kozmopolitski, naime: "živo zamišljanje različitog" bez vrednovanja i hijerarhizacije, uz dopuštenje punopravnoga očitovanja, mora nam biti imperativ. Pa ipak, mora se znati da iskustvo, ali i filozofsko i književno naslijeđe, govore ne samo o teškoćama zamišljanja drugih, bilo da nam je to bliska osoba ili stranac, nego i o surovom ponašanju prema drugima. Jedna znanstvenica - Elaine Scarry - izvodi glede toga sljedeće načelo: "čovjekova sposobnost da povrijedi druge ljude veoma je velika upravo zato što je njegova sposobnost da zamisli druge ljude veoma mala".[5]

***

A kada se govori o teškoćama zamišljanja drugih, ono se najbolje vidi u "slučaju prijatelja". Pozivajući se na Sartreovu studiju o maštи, Elaine Scarry navodi da je i slika drugog u liku prijatelja uvijek "blijeda, suha, dvodimenzionalna i nepokretna". Strategiju, pak, za jačanje kozmopolitskog načela "velikodušnog zamišljanja" ona će preuzeti od Russela, a njezina je bit sadržana u postizanju "jednakosti između sebe i drugih ne na taj način što će se znanju o drugima pridati *jednaka* težina kao i znanju o sebi, već tako što ćemo izbrisati znanje o sebi i postati *jednako beznačajni* kao i svi drugi"[6]. A s tom vizurom i graničje nam kopni i slabi. A time i pograničja i zagraničja. Svuda i kod svih! Središte, naime, prestaje *biti* središtem...

Bilješke:

[1] *O*graničavanje u radnji razlikujemo od *u*graničavanja. *O*graničavanje je dobivanje granica kod objekta - kod *o*graničenog, a pojam *u*graničavanje ističe subjektivni moment - u granice naime mogu sam staviti, to jest ugraničiti, i prostor vlastite slobode.

[2] I upravo to onda otvara put za njezino svestranije tematiziranje. Ono je, naime, tek onda ne samo u interpretativnom smislu ili heurističkom smislu plodonosno, već i u mnogočem drugovrsnije!

[3] Taj nam primjer jasno kazuje i sljedeće: ono što je čvrsto i nije puklo, što dakle ima granicu i mjeru, nekako brižno čuva svašta u sebi. A puknuto, očito, valja nam popravljati. Zaliječiti. Uvlačiti ponovno u granice pristojnog kako se ne bi izlijevalo.

[4] Ovo navodimo prema Alpár Losoncz *Mogućnosti hrišćanske kulture*, u *Habitus*, Novi Sad 2000., br. 3-4, str. 89-102.

[5] Citirano prema Marta K. Nusbaum i Džošua Koen (ur.), *Za ljubav domovine (rasprava o granicama patriotizma)*, Beograd 1999., str. 127.

[6] Isto, str. 130

Slučaj LZ

Škarice duha

Andrea Zlatar

Dok Ladan, govoreći o *škaricama kojima treba prekrajati natuknice iz postojećih izdanja,* možda doista i misli na *cut&paste* operaciju, kod Bogišića su više na djelu *škarice duha*, kojima se u temelju moraju prikratiti nerealne uredničke ambicije, a sve u duhu novih kriterija ekonomske uspješnosti i orijentiranosti prema tržištu, koji su obrnuto proporcionalni znanstvenim leksikografskim mjerilima

Novi Etički kodeks Sveučilišta u Zagrebu u članku 22., naslovljenom *Javno nastupanje*, govori o dužnosti članova akademske zajednice da javno istupaju i iskazuju svoja mišljenja, da djeluju *za dobrobit zajednice.* Taj članak govori o društvenoj odgovornosti – o pojmu koji je ispao iz javnog izričaja, valjda zbog nataloženih prizvuka uporabe u socijalističkom sustavu, i o djelovanju za dobrobit zajednice – o pojmu koji još nije ni ušao u javnu uporabu. Taj članak posebno govori o tome da hijerarhijski više postavljeni članovi akademske zajednice ne smiju hijerarhijski onima na nižoj dužnosti zabranjivati te ni na bilo koji način ograničavati osobne javne nastupe.

Etika javnog diskursa

Upravo ta pitanja, pitanja o etici profesije i etici javnog nastupa postavila su mi se nakon konferencije za novinstvo koju su održali Velimir Visković i djelatnici Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, okupljeni oko projekta *Enciklopedije hrvatske književnosti*. Naravno da znam kako Leksikografski zavod nije sastavnica Sveučilišta u Zagrebu, ali smatram da je znanstvenoistraživačka djelatnost jedan od njegovih konstitutivnih dijelova. Ključno pitanje javne rasprave zato mora biti pitanje o kvaliteti i vrijednosti projekta književne enciklopedije, o njegovoj ulozi u hrvatskoj znanosti i kulturi koju će imati – bude li dovršen i tiskan prema postavljenim kriterijima struke i leksikografije. Pitanja o etici javnog diskursa neizbježno se postavljaju prateći medijsko oblikovanje pozicija i protupozicija, a osobito "pomirbenih opcija" koje su uslijedile. Zato tu raspravu ne doživljavam samo kao zauzimanje strana, u smislu "tko je za koga", nego kao pitanje obrane struke, izbora na koji nas obvezuje etika profesije. Za načelna pitanja načelno nemamo vremena, opkoljeni gomilom pojedinačnih problema i osobnih procjena, nemoćni pred mašinerijom nazovi argumenta o potrebi transformacije i veće učinkovitosti u tranzicijskim uvjetima rada i "tržišta". Od bolonjske reforme do Leksikografskog zavoda vodi jedan te isti put.

Struku čine kriteriji

Hrvatska znanost o književnosti struka je koja se već desetljećima razvija u određenoj napetosti: s jedne strane postoje iznimno visoki kriteriji, teorijski dometi i pojedini književnopovijesni doprinosi, s druge – gomila neobavljena filološkog i književnopovijesnog posla, te teorijska neusklađenost. Vrijednost projekta *Enciklopedije hrvatske književnosti* vidim upravo u tome što je zamišljen kao premošćivanje postojećih razlika, kao projekt koji "poravnava" stanje na terenu istraživanja s postavljenim teorijskim postignućima. Iz toga je razloga projekt, koji uredнички potpisuju Velimir Visković i Zoran Kravar, a u kojemu sudjeluje oko 250 suradnika, u doslovnom smislu *jedinstvena* mogućnost da se u enciklopedijskom pothvatu naknade postojeći nedostaci i postave suvremeni standardi u cjelokupnom istraživalačkom polju hrvatske znanosti o književnosti. Zato uistinu nema pravo glavni ravnatelj Tomislav Ladan kad se – nimalo retorički – pita "što se novoga ima o Gunduliću danas napisati?" To pitanje, doduše, još čudnije zvuči ako se prisjeti-

Izjava u vezi s problemima Književne enciklopedije

Zoran Kravar

Sve bi još ipak bilo koliko-toliko u redu, ili barem u skladu s našim institucionalnim folklorom, kad bi stvari stajale tako da se problemi o kojima sam govorio mogu riješiti određenim korekcijama odnosa između redakcije i uprave. Međutim, izlazi na vidjelo da su nesuglasice oko naše enciklopedije dio širega konfliktnog stanja u Zavodu

Okolnost da sam dosadašnji radni vijek proživio u nekonfliktnoj sredini, tj. na Odsjeku za komparatistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu lišila me je borbenosti kakvu kadšto uočavam u svojih kolega o kojima znam da su pri potrazi za radnim mjestom bili drukčije sreće. Stoga me duboko uznemiruju nesuglasice koje se u Leksikografskom zavodu već više godina javljaju oko Hrvatske književne enciklopedije, projekta radi kojega sam postao izvanjskim suradnikom Zavoda, uspostavivši usku suradnju s urednikom enciklopedije Velimirom Viskovićem i s njegovom redakcijom, kojoj još pripadaju gospođe Vesna Vinchierutti, Jasna Bašić, Ana Diklić, Vesna Bartaković i kolega Tomislav Šakić. Kad sam započeo suradnju s tim kolegicama i kolegama, vjerovao sam da prijateljsko ozračje koje je među nama vladalo od početka nije ograničeno na radne sobe gdje su se odvijali naši sastanci, nego da je svojstveno cijeloj ustanovi. Nažalost, moj početni optimizam uskoro su opovrgnule napetosti do kojih došlo u odnosu između naše redakcije i uprave Zavoda.

Naravno, jasno mi je i prihvatljivo da su oko stručnih pitanja i znanstvenih projekata moguća neslaganja i sporovi. Međutim, u ovom se slučaju sukob mišljenja nije odvijao kao prava stručna polemika, u kojoj stranke nejednakih pogleda sjednu za stol, iznesu svoje argumente te se nastoje dogovoriti. Radilo se, zapravo, o jednostranim očitovanjima i potezima uprave kojima se osporavao nacrt enciklopedije, njezin izvorno planirani opseg, pa i njezin smisao. Pritom je nelagodu izazivala i okolnost što je uprava favorizirala manje-više posredan oblik komunikacije s redakcijom: najprije preko tajnice projekta, gospođe Vinchierutti, a poslije i preko komisije sastavljene upravo u tu svrhu.

Intervencije i prigovori uprave izazivali su u redakciji loše raspoloženje i svojim sadržajem, jer su dovodili u pitanje bitne atribute izvornoga projekta i otežavali njegovu izvedbu. Kad smo posao započinjali, naš se projekt vodio pod naslovom Enciklopedija hrvatske književnosti, a očekivalo se da će dovršeno djelo zapremiti dva sveska enciklopedijskoga formata. Vjerovalo se također da će to, s obzirom na opseg abecedarija, veličinu članaka i izbor suradnika, biti ambiciozan strukovni projekt.

Isprva mi se činilo da oko nacrta postoji konsenzus svih zavodskih instancija koje o njemu odlučuju, uključujući i upravu. Ali, ako je tada i postojao, uprava ga je ubrzo opozvala i nametnula revizije izvornih zamisli. Ponajprije, projekt je, bez našega udjela, preimenovan u Hrvatsku književnu enciklopediju, što nije ekvivalentno prvobitnom naslovu, a stvara i nedoumice u vezi s namjenom djela. Slijedio je zahtjev da se enciklopedija objavi u jednom svesku, i to u leksikonskom formatu, što je u očitu neskladu s odobrenim brojem redaka (220.000). Probni prijelom prvih članaka zorno pokazuje koliko se tom odlukom devalorizira trud uložen u pisanje i redakturu članaka: članci su tiskani fontom koji se čita s naporom, bibliografije se ne mogu čitati bez povećala, a ilustracije su veličine poštanskih maraka.

Daljnji potezi uprave nametnuli su redakciji jedva održiv tempo izvedbe i složen način rada (istodobno obavljanje redaktorskih i korektorskih poslova), a posebno je teško pala prekomanda gospođe Vesne Bartaković, koja se bavila upisivanjem redigiranih članaka, na dužnost izvan redakcije.

Stizali su nam i drugi slični zahtjevi i prigovori, većinom indirektni. Dapače, s vremenom su se počeli zgušnjavati i intenzivirati, pa mi se njihova eskalacija na kraju učinila posve iracionalnom te mi zasličila na prepreke kakve u bajkama antagonisti postavljaju protagonistima: hajde da od Carigrada do Mletaka sva kaldrma bude od zlata; pa, kad je zahtjev ispunjen, hajde da uz tu kaldrmu rastu od zlata jabuke itd. Naravno, ti su zahtjevi u kolegica i kolega izazivali nedoumicu i tjeskobu, pa sam u ambijentu koji je u početku odisao elanom i vedrinom doživio depresivna raspoloženja svih okupljenih, vidio suze i stisnute pesti. Ukratko, bio sam svjedok osjećajima i izljevima kakvima život u profesiji nikada ne bi smio davati povoda.

Sve bi još ipak bilo koliko-toliko u redu, ili barem u skladu s našim institucionalnim folklorom, kad bi stvari stajale tako da se problemi o kojima sam govorio mogu riješiti određenim korekcijama odnosa između redakcije i uprave. Pomalo, međutim, izlazi na vidjelo da su nesuglasice oko naše enciklopedije dio širega konfliktnog stanja u Zavodu. To stanje upravo postaje javnom temom, čime se smanjuje mogućnost da se konflikti rješavaju dogovorno. Kako svjedočim ovom izjavom, o sukobu između uprave LZ i redakcije Hrvatske književne enciklopedije obaviješten sam iz prve ruke i u njemu sam nedvosmisleno svrstan. Onaj veći sukob, njegove fronte i stajališta njegovih antagonista poznajem zasada površno, u mjeri manjoj od one koja bi mi dopuštala da se o njemu izjašnjujem u javnosti. To, dakako, ne znači da sam prema njemu ravnodušan.

komentar

mo da ista leksikografska ustanova radi na projektu personalne književne enciklopedije posvećene Marinu Držiću – o kojemu se, očito, ima što novoga reći, ili je, možda, važnije, *tko* to ima reći. Stotine se primjera mogu pronaći protiv ideje krojenja škaricama u postojećem enciklopedijskom materijalu, od toga da u njemu Prousta muče "faustovske dvojbe" do toga da su deseci djela opisani sveobuhvatnom sintagmom "iskaza moralnoezgistencijalne krize". A što je s novijim književnoteorijskim nazivljem i analizama?

Dok Ladan, govoreći o *škaricama kojima treba prekrajati natuknice iz postojećih izdanja,* možda doista i misli na *cut&paste* operaciju, kod Bogišića su više na djelu *škarice duha,* kojima se u temelju moraju prikratiti nerealne uredničke ambicije, a sve u duhu novih kriterija ekonomske uspješnosti i orijentiranosti prema tržištu, koji su, usput budi rečeno, upravo obrnuto proporcionalni znanstvenim leksikografskim mjerilima (vidi slučaj *Zagrebačkog leksikona*!). Obojica se koriste ne baš sasvim jasnom sintagmom *virtualnog kapitala* Leksikografskog zavoda, u trenutku u kojem nijedno izdanje ne postoji u elektroničkom obliku. Pretpostavljam da su i tu u igri *tržišni* razlozi, lažni gutenbergovski strah da će CD-ovi "pojesti" tiskane knjige…

Teško je vjerovati da će se politika, imenom i prezimenom prozvana, izravno umiješati i iznijeti pravorijek u "slučaju LZ". Svima nam se ta politika nasmijala u lice kad je glasnogovornik Vlade, u povodu Viskovićeva pisma, ponovio kako premijer na mjesec dobiva oko tri tisuće pisama i *gdje bi došao kad bi na svako odgovorio*. Pa čak i Djed Božićnjak ima bolje uređen poštanski ured od naše Vlade, koja se oglušuje na pismo glavnog urednika važnog projekta jedine ustanove kojoj Vlada izravno postavlja ravnatelja. Politika vrlo rado ostavlja problem "struci", pustit će da se mi između sebe izvrijeđamo i posvađamo, pa će *možda* (ističem: možda), ovisno o medijskoj galami, pri sljedećem izboru ravnatelja procjenjivati učinjenu štetu i paziti da na isto mjesto postavi osobu koja za javnost nije "*toliko* problematična" a za uporabu je jednostavna… To se zove ispunjenje obostranih interesa. Pritiskom na gumb, telefonskim pozivom, najjednostavnije.

Struku čine ljudi

Osim u profesionalnom smislu, Tomislav Ladan u nedavnim je javnim nastupima samoga sebe etički diskvalificirao za upravljanje bilo kojom ustanovom. Krajnje potcjenjivačkim jezikom govorio je o svemu i svakome, a osobito o ženama *fertilne dobi*. U društvu u kojem se svakodnevno možemo nagledati kojekakvih neopatrijahalnih i mizoginih ispada, Ladanov nastup zadivljuje retorikom samozadovoljstva. Dok on o zlostavljanju i zabranama ne zna ništa, Bogišić ih (u intervjuu *Jutarnjem listu*) cinički preoblikuje u anegdotalnu povijest Zavoda: *pa i prije su zaključavali vrata…* Tkogod je na konferenciji za novinstvo slušao kako zaposlenici Zavoda govore o različitim vrstama zlostavljanja i mentalne represije, mogao se uvjeriti koliko je tim pojedincima teško *svjedočiti* o onome što se događa. Njihova muka s artikulacijom nije proizišla samo iz situacije što nisu naviknuti (samozadovoljno poput Ladana) govoriti pred novinarima i televizijskim kamerama. Vidjelo se da su izmučeni dugogodišnjom represijom, da se teško smiruju i koncentriraju, da ne znaju kako *osobnu priču* postaviti kao općeniti primjer. I bilo je teško vidjeti kako su još (ili: ponajprije) lojalni Zavodu, instituciji za koju rade, kako poštuju profesiju u kojoj žive. Zbog toga je u javnoj recepciji problema u Leksikografskom zavodu, najveći poraz (i najveće razočaranje) reakcija mjerodavnog Nezavisnog sindikata za znanost i visoko obrazovanje. Nezainteresiranost, povlačenje ili dogovorena suzdržanost: repertoar iskaza Vilima Ribića varirao je od "ništa se nije dogodilo", preko "ne znamo da se nešto dogodilo", do "možda se nešto ipak dogodilo".

A dopis Sindikalne podružnice LZ-a, kao datum svog prvog istupa navodi 13. srpnja 2005. godine. Stegovne mjere poput "zabrane međusobne komunikacije" djelatnika i kontrola odlaska na WC, uz nevjerojatnu "zabranu skretanja pogleda s računala", stavljaju javnu leksikografsku ustanovu na čelo nezavidne liste u ponašanju prema radnicima, na kojoj su dosad carevali veliki trgovački lanci. U usporedbi s LZ-om i već ozloglašena gradska uprava djeluje kao pitomi dječji vrtić.

Kriza javnih institucija

Umjesto zaključka, mogu samo ponuditi dva okvira unutar kojih dalje treba voditi *javnu stručnu i političku raspravu* o Leksikografskom zavodu. Jedan okvir predstavlja neprikladan zakon koji omogućuje da Vlada izravno postavlja ravnatelja, a koji se pokazuje posve neprimjerenim u društvu koje nema nikakve autoregulacijske mehanizme kvalitativne kontrole pri socijalnoj hijerarhizaciji. Drugi okvir rasprave je – sada veći brojčano dokaziva – kriza u upravljanju javnim institucijama u Hrvatskoj. Način na koji danas politika upravlja ustanovama tjera nas da umjesto o planovima razvoja raspravljamo o osobnim interesima, umjesto o programima o personalnim preferencijama. Novi ravnatelj Hrvatske radiotelevizije? Ispražnjeno mjesto direktora drame u HNK-u u Zagrebu, v.d. ravnatelja Koncertne direkcije, tema ravnatelja u MSU – sve su to ispražnjena simbolička mjesta institucionalne hrvatske kulture. Nimalo virtualna, sasvim stvarna praznina.

Kažu da razum i emocije ne idu zajedno; u slučaju Leksa, čini mi se da idu. Z

Autorica je jedan od 250 suradnika na projektu Enciklopedije hrvatske književnosti. *Skraćena verzija ovog teksta objavljena je u* Jutarnjem listu.

Memoriranje zločina

Silva Kalčić

"Memorija nije nešto što kao trajni oblik može biti sačuvano. Memorija traje samo u modusima promjena. Za svako vrijeme na način tog vremena." – Upravo takvim shvaćanjem vodili su se i autori/ice novog stalnog postava Memorijalnog muzeja spomen područja Jasenovca

U četvrtom razredu osnovne škole, pred kraj školske godine bio je organiziran posjet kolokvijalno rečeno Jasenovcu, gdje smo vidjeli crno-bijeli film koji je dokumentirao nakupine nagih muških i ženskih trupla, nalik na kosture radi pothranjenosti, "stogove" kose i zubiju poput sirovine za neku bizarnu privredu... Taj film nije snimljen *in situ* no, kako sam poslije saznala u Auschwitzu, a istom se vizualnom parabolom, oslikavajući masovna ubojstva naslaganim tisućama naočala poslužio Spielberg u *Schiendlerovoj listi*... no sekvence u trajanju od jedne, djelića ili nekoliko sekundi ostale su trajna strašna senzacija u vizualnom pamćenju moga razreda.

Danas, legenda ispisivana na vanjskom zidu modela postava objašnjava prirodu mjesta: višenamjenski logor, sabirni, prolazni, radni – funkcionirajući kao najveća tvornica u zemlji – kažnjenički i zarobljenički, uz napomenu: "U Koncentracijskom logoru Jasenovcu nije bilo plinskih komora, ali to nimalo ne umanjuje tragediju žrtava, nego je čini još grubljom, jer su bile ubijane na najprimitivniji način – klanjem, umlaćivanjem, izgladnjivanjem i teškim fizičkim radom."

Arhitektura tjeskobe

Novi stalni postav Memorijalnog muzeja spomen područja Jasenovca otvoren je u prosincu 2006. i o njemu će Idis Turato reći: "Arhitekt i njegov postav muzeja posjetitelju ne smije dati ni djelić trenutka za koncentraciju, te ga treba prisiliti da dugo i tjeskobno razmišlja danima-noćima o ovom mjestu-trenutku-vremenu", u članku u *Orisu* iz veljače 2007., nazvanom precizno *Arhitektura tjeskobe, arhitektura emocije*. Autorice postava: Helena Paver Njirić, arhitektica, i Leonida Kovač, kustosica Muzeja suvremene umjetnosti Zagreb, dobile su za multimedijalan i suvremeni pristup staroj temi jednu od dviju jednakovrijednih Prvih nagrada 41. zagrebačkog salona arhitekture.

Kao i mnoge druge stvari u hrvatskoj kulturi, i novi stalni postav Jasenovca popraćen je skandalom: akademik Dušan Đžamonja 2005. zahtijeva suspenziju ravnateljice Nataše Jovičić koja ga je, njegovim riječima telefonski obavijestila o demontaži monumentalna reljefa što ga je 1968. izradio za obodni zid izložbene dvorane kao integralni dio tadašnjeg stalnog postava, a u međuvremenu kao rad akademika čija je djela Herbert Read uvrstio u povijest skulpture 20. stoljeća, pohranjenog u Gliptoteci HAZU-a. Leonida Kovač odgovara u *Vjesniku* od 20. prosinca iste godine kako je "svugdje u svijetu uobičajena praksa da se stalni postavi izložbi nakon nekog vremena zamjenjuju novima koji su primjereni duhu vremena", a da je u spomenutome slučaju riječ o promjeni reprezentacijske paradigme, od totalitarizirajuće prema individualizirajućoj u skladu s tendencijama suvremene historiografije i muzeologije "koja naglasak s općih mjesta prebacuje na proučavanje individualnih slučajeva". Novost novog postava je ispis sedamdeset tisuća imena jasenovačkih žrtava kao "dokument a ne monument" (riječima Leonide Kovač) vremena, te činjenica da su ključni izložak upravo videozapisi iskaza preživjelih logoraša i logorašica, prema načelu da umjesto govora drugih o žrtvi, žrtva osobno svjedoči o svojemu stradanju.

Imena žrtava, projekcije, dokumenti...

Prostorna dispozicija izložaka sastavljena je na temelju scenarija stalnog postava autorica Rosane Ratkovčić i Nataše Mataušić: izlošci su označeni kataloškim brojevima sukladno scenariju, a baze podataka ili arhiva logora na izložbi je dostupna posredstvom računala pridajući izložbi dimenziju i tehnološke, uz mentalnu, interaktivnosti. Postav izložbe sastavljen je od pet modaliteta prezentacije: imena i prezimena svih do sada poznatih žrtava koncentracijskog logora Jasenovca ispisana su pjeskarenjem u staklu lamela koje se vertikalno spuštaju sa stropne konstrukcije. Kao središnji objekt izložbe ta prostorna instalacija povezuje nekadašnji izložbeni prostor, auditorij i atrij koje su u prvoj koncepciji postava razdvajala dva odvojena arhitektonska kubusa različitih uloga.

Slijedi video prezentacija svjedočanstava preživjelih, dokumentarni filmski materijal iz razdoblja NDH, dokumentarni fotografski materijal digitalno obrađen za stražnju video, tzv. back projekciju na platna učvršćena metalnim posebno dizajniranim okvirima i ovješena o strop na tankom čeličnom užetu. Projekcije su praćene auditivnim trikom koji potencira povijesni odmak i psihološki učinak tišine, zamuknuća: naknadno je naime montiran zvuk rotacije kolutova filmskog projektora. Predmeti iz fundusa pokazani su u tri vrste staklenih vitrina, a na obodnim zidovima izložbenih prostora, na unutarnjim i vanjskim zidovima metalnih modula kojima je strukturiran izložbeni prostor, izvedeni su grafički otisci faksimila dokumenata, fotografija i

Novost novog postava Jasenovca je ispis sedamdeset tisuća imena žrtava kao "dokument a ne monument" vremena, te činjenica da su ključni izložak upravo videozapisi iskaza preživjelih logoraša i logorašica, prema načelu da umjesto govora drugih o žrtvi, žrtva osobno svjedoči o svojemu stradanju

uvodnih legendi. "Crni labirint što raščlanjuje prostor muzeja odmah izaziva tjeskobu. Probijanjem kroz slijepe rukavce labirinta, što posjetitelja uvlače u izbe, svjedoči o bezizlaznim situacijama zatočenih. A oni su tu: mrtvi, u projiciranim slikama, preživjeli, svojim svjedočenjem i sjećanjima, živom riječju i pokretnom slikom" (Vesna Kusin u *Vjesniku* od 4. prosinca 2006.). Zid od cigli slaganih spiralno priziva tri metra visok zid što je okruživao logor sa sjeverne, zapadne i istočne strane, sagrađen od cigle napravljene na licu mjesta. Preživjeli logoraš svjedoči: Zatvorenici iz različitih ćelija međusobno su komunicirali kroz *buše*, pišući prstom slova po zidu...

U sklopu stalnog postava prikazuju se filmski žurnali *Hrvatski slikopis 1941. – 1945.*, o tome kako Hitler šalje Paveliću mercedes na dar, o Andriji Artukoviću koji kao ministar vanjskih poslova NDH prati Pavelića u posjetu Adolfu Hitleru 6. lipnja 1941. na kojemu Fuehrer preporučuje Hrvatskoj da idućih pedeset godina vodi neosobnu metodu eksterminacije, to jest "nacionalno netolerantnu politiku", ali i o tome kako je sudbina jasenovačkog logoraša ovisila o volji pojedinog zaposlenika logora, koji je odlučivao o životu i smrti. U dopisu Glavnog stana Poglavnika poslanom župskim i redarstvenim oblastima od 27. travnja 1942. navodi se kako "sabirni i radni logor u Jasenovcu može primiti neograničeni broj zatočenika". Zatočenici su prema narodnosti obilježeni vrpcama na rukavima: Srbi plavima, Židovi žutim, Hrvati crvenima i Muslimani zelenima, za odjeću također noseći pričvršćene drvene ili kartonske pločice s upisanim nazivom radne skupine. Romi

su masovno zatvarani u Jasenovac od 1942. sa svom pokretnom imovinom; nijedan Rom koji je ušao u logor nije preživio, može se pročitati u arhivu kao jednakovrijednom dijelu postava, to jest elementu scenarija izložbe. Zatim: potrebe radne službe logora zadovoljavalo je tri tisuće radnika, a višak zatočenika je likvidiran...

Život u logoru

Židovi su bili u većini u posljednjem, četvrtom jasenovačkom logoru Kožari osnovanom u siječnju 1942., jer su u njemu raspoređeni zatvorenici koji su imali struku vezanu za proizvodnju i preradu kože... Većina preživjelih Židova, nadalje saznajemo, spasila se bijegom, njih 95, a nekoliko desetaka ih je razmijenjeno... Fotografije zagrebačkih pročelja i krupni planovi potpisa arhitekata na njima – izložene su kao osobne stvari zatočenika, ali i svjedočanstvo prijeratne kulture, nalazimo među njima Aškenazi prezimena – izmjenjuju se s osobnim predmetima zatočenika, oduzimanih kod dolaska u logor, kao što su satovi, pušački pribor, spomenar, notes, kuharski recepti, keramičke figurice, srce za pribadače, bonovi za hranu, dopisnice... odvojeni od dijela postava koji predstavlja artefakte iz svakodnevice logora: to je pečat logora, okovi za noge nabavljeni na javnom natječaju ili fotografski portreti strijeljanih i zatim limena porcija za hranu, vuneni prsluk što ga je partizanka, nekad studentica medicine Atifa, umirući od tuberkuloze u logoru Staroj Gradiški isplela od vune ukradene u skladištu i darovala Marijani Kravarić. Prsluk je prezentiran na krojačkoj lutki postavljenoj u vitrini, što je rijetka redundancija postava, kao i referiranje na slomljeno staklo oblikovanjem vitrine, potencirajući emotivni naboj priče...

Tu je i konspirativno pismo pisano nevidljivom tintom, te prevedena izjava preživjelog. Saznajemo da je Granik, mjesto na lijevoj obali Save bilo mjesto likvidacija zatočenika čija su tijela bacana u Savu, što sablasno priziva sliku Krste Hegedušića, bjeličaste puti utopljenika u noćnoj veduti nabujale Save: i koncentracijski logor Jasenovac bio je nasipom zaštićen od poplava... Također saznajemo da je mjesto vješanja zatočenika na tzv. Gradini zvano Topolom uzdaha, a Gajom uzdaha mjesto na kojemu se čekalo na prebacivanje skelom u Gradinu – što opet neizbježno podsjeća na venecijanski most na kojemu je osuđenik udahnuo zrak slobode posljednji put, sprovođen sa suda u zatvor. Sava je danas prirodna granica s Bosnom, definirana u posljednjem, znatno slabijim spomenicima memoriranom ratu. Muzejsku građu spomen parka Jasenovca tada je bila odnijela, srećom ne i uništila paravojska, da bi nakon završetka rata predsjednik Tuđman tamo nakanio podignuti "nacionalni panteon" s galerijom hrvatskih heroja... Novim stalnim postavom hrvatska država potvrđuje svoje antifašističke i humanističke temelje.

Industrija smrti

Vladimir Mattioni reći će kako "*display* imena izgleda poput nebeskih zastora, kao fluid što se pretvara u kapi i pada na zemlju. Riječi lebde između neba i zemlje. Još nisu postale toliko apstraktne da bi se mogle zaboraviti": imenovanje svake pojedine žrtve, naizgled beskonačan, kontinuirani tijek imena svih poznatih žrtava jasenovačkih logora ispisuje se preko plazma ekrana dimenzija 140 x 85 cm, svih 70 000 imena nemoguće je iščitati za prosječnog trajanja posjeta izložbi, ipak ispisuju se sporo, vrlo polako pokazujući kako život ipak ima svoje trajanje, a time i težinu: množina imena djeluje dezorijentirajuće na posjetitelja... Osjećaj je to koji učvršćuje u njegovu trajanju i intenzitetu olfaktivna dimenzija izložbe – miris gume i hrđavog željeza od kojih su napravljeni mračni tuneli koji vode do izložaka, kontrolirajući kretanje posjetitelja, gurajući ih naprijed, usisavajući ih kao živi labirint koji nema miris živice, nego samo njezine taktilne kvalitete, čak hrapavost. Vonjajući na materijale metalurgije i vulkanizersku radnju prostor simbolizira "industriju smrti".

Zgrada muzeja, "no-logo prizemnica. Standardni, korektni projekt iz 70-tih godina", valorizira je Idis Turato, smještena je na ulazu u memorijalni park u kojemu veličinom i simboličnom formom dominira 30-metarski betonski cvijet Bogdana Bogdanovića (autora tvrdnje koja vrijedi za svaku društvenu tranziciju "grad na kraju pobjeđuje", koji je u tadašnjoj državi izradio čak dvadeset i jedan memorijal); do betonskog cvijeta vodi staza usporedno s metalnim pragovima napuštene trase željeznice na čijem kraju su parnjača i stočni vagoni kojim su u logor prevoženi ljudi. Materijal, međusoban odnos i dimenzije elemenata novog izložbenog postava pritom prizivaju kompoziciju vlaka, osjećamo se uguranim u jedan takav vagon nalazeći se u modulu kojim se želi problematizirati pitanje pojma dimenzije u smislu prostorno-vremenskih odnosa. Do parka sa začudnim izbočinama koje markiraju mjesto masovnih ukopa nalik na divovske krtičnjake, rijetka svjedočanstva mjesta koje je samo uništilo svoje tragove (logor je krajem rata, naime, demontiran), vodi "vijugava loša cesta prepuna granata iz posljednjeg rata. Blatnjav teren, niz nesređenih i nelogičnih prostornih sklopova i nakupina", Turatovim riječima; iza je uništeno selo. Friedrich Achleitner, s tvrdnjom kako je betonski cvijet primjer nadrealističke arhitekture u austrijskom časopisu *architektur.aktuell* iz 2005. opisuje lokaciju: "Dočekuje vas široki (ekspanzivan) krajolik aluvijalnih livada, u kojemu je "cvijet" čija veličina i volumen precizno odgovara mjerilu mjesta, pejsažom transformiranim u artefakt. Pomislite nevoljko (ali nekako posramljeno, i izvjesno s dozom iritacije) na engleske pejsažne vrtove, ili bolje na njemačke romantičarske vrtove, poput Wörlitz, te simbioze klasicizma i romantizma, prosvjetljenja i poezije s vizualnim kolebanjem između klasičnih kultura, pa ipak uz obećanje bolje vrste humaniteta ili postojanja boljih ljudskih bića". Bogdanović piše kako je odbijao proučiti dokumentaciju na početku posla na iznalaženju simboličke komemorativne forme (spomenik za Jasenovac projektiran je 1959. a podignut 1966. kada je autor uspio obraniti pred Partijom njegovu "formalnu sintaksu"), ali kako je shvaćao i osjećao metafiziku zločina te je, zahvaćen svojevrsnom filozofijskom groznicom snagu principa zla, mehanizme dobra i zla, postojanja i nepostojanja, krivnje i pokajanja pokušao izraziti arhitektonskom formom: "simboli su glasnici različite realnosti ljudi u koje možete ponrijeti jedino intuitivno, potpomognuti čudom osobne mašte".

Memorija traje u modusima promjena

"Osvrćem se u mraku sobe, na željeznom panelu slika. Logoraš koji u odvratnoj grimasi i boli skida svoj prsten s ruke na ulasku u Jasenovac", opisuje Turato prvi susret s postavom. Vjerojatno vjenčani prsten, gotovo urezan, srastao s mesom, nošen na tradicionalan način... Novi stalni postav Spomen područja Jasenovca koncepcijom izložbenog prostora-kao-inscenacije teme izložbe pridružuje se Liebeskindovom Židovskom muzeju s metalnom oplatom perforiranom simbolički, u koji se ulazi prema dolje, u tunel sugerirajući egzil, ili Holocaust-Denkmalu Petera Eisenmana u Berlinu, podignutom 2005. na simboličnome mjestu "mrtve zone" u podijeljenoj Njemačkoj, u neposrednoj blizini Hitlerova ureda kancelara ili bunkera kao navodnog mjesta samoubojstva. Spomenik se sastoji od 2711 kvadratnih stupova usađenih u svojevrsnu rupu, *pauzu* u javnom prostoru. Židovska zajednica u Njemačkoj spomenik je ocijenila preapstraktnim, i promašenim u smislu komuniciranja pitanja njemačke krivnje.

U Hrvatskoj je radu Helene Paver Njirić i Leonide Kovač usporediv još jedino most u funkciji spomenika i ujedno utilitaran, tanak pješački Most hrvatskih branitelja s jedne strane zaslonjen dvama monolitima, podignut na Mrtvom kanalu u Rijeci prema projektu studija 3LHD nagrađenom na natječaju za spomenik.

Mattioni zaključuje u tekstu o Time-Capsulama, čahurama-modulima kao prostorima iskustva i sjećanja u novom stalnom postavu muzeja Jasenovca: "Memorija nije nešto što kao trajni oblik može biti sačuvano. Ne može se kao predmet "zaštititi" ili "konzervirati". Memorija traje samo u modusima promjena. Za svako vrijeme na način tog vremena. Ako bismo je "konzervirali" – nestala bi u hrpama zaboravljenih i izgubljenih stvari."

Spomen-područje Jasenovac također je dobilo, prema projektu zagrebačkog arhitektonskog ureda Produkcija 004, nove učionice Obrazovnog centra: na njihovu je podu nacrtan dijagram korištenja stolica koje učenici skidaju sa zidnih konzola, odabiru svoje mjesto na dijagramu na koje će se smjestiti, dakle staviti stolicu i sudjelovati u edukacijskom programu...

Tekst je emitiran u emisiji Triptih *III. programa Hrvatskoga radija, 10. travnja 2007.*

glazba

Bezvremenski trijumfi čuda i mašte

Michael Metivier

Newsomičin glas je već dobio status klasičnog "stečenog ukusa". Vibrantan, divlji i svojeglav, sklon povišenju i pištanju, uspoređivan s glasom starica, djevojčica, Björk, Ethel Merman – čak i Popajeve Olive – i opisivan kao čudan i egzotičan. Ali njezin glas ima više zajedničkog s Texas Gladden i Maggie Hammons koje su se koristile svojim instrumentima samo kao posrednicima za pričanje priča

Joanna Newsom, *Ys*; Drag City, 2006.

Ne bismo trebali nikada, i zaista mislim nikada, olako upotrijebiti riječ "pjesnik" – ne za ljude koji su diplomirali kreativno pisanje, ne za Roda McKuena, a pogotovo ne za popularne glazbene umjetnike. Ali osjećam, nakon što sam uronio u željno očekivani album *Ys*, da je gospođica Newsom doista pjesnikinja, posebice zato što ispunjava jedan od kriterija pjesništva – gotovo bolje od bilo kojeg pjesnika danas. Za pisanje poezije nije potrebna nadnaravna, duboka sposobnost proživljavanja emocija. Ono zahtijeva, između ostalog, ljubav prema jeziku kao takvom, a ne samo kao sredstvu izražavanja osjećaja. Pravi pjesnici vole riječi, a na *Ysu*, Joanna Newsom odaje počast njihovim oblicima, zvucima, i snazi izazivanja osjećaja, a ne samo njihovu opisivanju. Album *Ys* epičan je poput legende o Ysu, mitskome gradu stare Britanije. Pet pjesama proteže se kroz 55 minuta, zahtijevajući puno od današnje publike s kratkim rasponom pozornosti, ali je i nagrađuje.

Iako najkraća pjesma na albumu, *Cosmia,* traje više od sedam minuta, album je iznenađujuće živahan. Newsomičine kompozicije prepune su toliko različitih tekstura i raspoloženja da nema opasnosti kako će izgubiti vašu pozornost, nego će je zahtijevati. Zapravo, teško mi je istodobno pisati ovu recenziju i slušati *Ys,* jer moja pozornost neumoljivo bježi pjesmama, čak i nakon gotovo mjesec dana neprestanog slušanja. Puno toga ima veze s načinom na koji je album snimljen. Newsom je snimila svoj glas i harfu u Chicagu sa Steveom Albinijem. Vrpce su tada poslane legendarnom Van Dyke Parksu, koji je sastavio orkestar od gudača i truba, mandoline, bendža, električne gitare, harmonike, čak i konjske lubanje – kako bi iznutra i izvana obojio stihove Newsomičinih pjesama. Ali umjesto da se vrate i ponovno snime Newsomičine dijelove, nakon što su snimljene dionice orkestra, odlučeno je da će zadržati te snimke zbog njihove intimnosti i improvizacija. Tako snimanje albuma sadrži najbolje od dvaju svjetova, prirodnu ranjivost solo izvođača i Parksovu dinamičnu i punu produkciju.

Između zemaljskoga života i mehanizma svemira

Same pjesme divni su, bezvremenski trijumfi čuda i mašte. Pjesma *Emily* izvlači puno svoje početne snage iz tmurne, ponavljane melodijske protuteže bogatim teksturama Newsomičinih zaigranih unutarnjih – i iskrivljenih – rima: "Svjetlost boje hrđe pada po borovima večeras; sunce sipa vino, boga ili moždinu / U kosti breza i tornjeve crkvi, koji strše iz sjena; / Jaram, i sjekira, i stari dimnjaci, i bale, i grobni humak – / i sve je nasađeno ukoso, kao da je strgnuto s konopa, u usta juga ispod njih."

Gudači iz orkestra lepršaju i plešu oko Newsomičine harfe i glasa poput uslužnih vilenjaka, odnoseći duge minute, blisko prateći priču *à la* Peća i Vuk. Bît *Emily* odavanje je počasti sestrinstvu (Newsomična sestra Emily pjeva pozadinske vokale na snimci), izražena kroz geografski jezik neba i zemlje, "Vidjeli smo planine kako kleče, pustene i sive", "Naučila si me imenima zvijezda iznad nas... / Iako sve što znam iz pretrpanog svemira – bile su Plejade, raspuštene u prosincu." Unutar konteksta svoje priče, pjesma čak sadrži edukativnu rimu da se lakše upamti razlika između meteora, meteorita i meteorida. Skeptici bi mogli upitati čemu služe stihovi poput "Božuri kimaju na povjetarcu / I dok se slabašno klanjaju s bezvoljnošću nekoga tko boluje od hidrocefalusa / Mravi metu njihova čela," ali očito postoji svrha osim neobičnosti (i zašto ne bi nečiji stihovi bili neobični?). Newsom stavlja svoj odnos s Emily na najgrandiozniji mogući plan: vječnost. Između zemaljskoga života ("Leptiri i ptice sudaraju se u vruće, grešne sate) i mehanizma svemira ("Tata mi je pokazao kako kutlača vodi do prljavo crvenih metaka svjetlosti"), sve stvari su prolazne, a ljubav i život su time samo još dragocjeniji: "Mogli bismo stajati cijelo stoljeće, gledajući, zabačenih glava, / Usred dana, u tu stvar: / Užitak, zatvoren u tijela koja ne traju – / Zapanjeni slatkoćom postojanja, / Dok ne nestanemo."

Ako možemo napraviti mjesta za deset tisuća pjesama "Jedi, pij i budi sretan", trebali bismo moći napraviti mjesta i za ovo duže izlaganje koje nas tjera na razmišljanje.

Prihvaćanje prolaznih zadovoljstava postojanja

Pjesma *Sawdust & Diamonds* istražuje pojmove želje, kreativnosti, smrti i ljubavi, sa sličnim intenzitetom. Jedina pjesma na albumu koja nema pratnju orkestra, njegovo je jako i prekrasno uporište. Počinje pitanjem, vjerojatno upućenim Bogu, "S vrha širokih bijelih stuba / Kroz ostatak mojeg života / Čekaš li me tamo?" Bez obzira na to, Newsom se ponovno nalazi između ljubavi prema životnim sitnicama i neizbježnosti smrti. Odjednom je tako zaljubljena u život da bi mogla eksplodirati, opisujući svoju glazbenu izvedbu: "Svjetlo u krilima, udara u sustav žica / Sa strane, gdje se njišu – / Gledajte žice, žice, žice. / I artikulacija u našim laktovima i koljenima / Natjera nas da popustimo; / Spajamo se u beskrajnom jačanju / Dok se publika divi."

Nekoliko trenutaka poslije, gotovo je paralizirana strahom: "U trenutku spavanja, bila sam "pometena" groznim trzajem. / Iako više nisam bila ucviljena, kako sam se tresla! I nisam se mogla sjetiti. / Tada je najudaljeniji drhtaj zabio ubojiti kolac, / I raskolio me po sredini."

Ali u konačnici, ona je protiv depresije, želi prihvatiti prolazna zadovoljstva postojanja, i uvjeriti druge da učine isto: "I premda se naše kosti mogu slomiti, i naše duše razdvojiti – čemu tužno lice? / I premda se naša tijela trzaju od stiska tla – čemu tužno lice?" Pjesma, jasna i izravna, omogućuje emocionalno putovanje i istraživanje, kao nijedna u popularnoj glazbi, jer njezin glazbeni i verbalni jezik dopušta slušateljima da sami otkrivaju i izvlače nova shvaćanja, te da se iznenade sa svakim slušanjem. Isto takve su i ezopovska priča *Monkey & Bear*, izgubljena *Cosmia*, i veličanstvena *Only Skin* – u svima uživam u polaganom razotkrivanju.

Priče napisane jer su morale biti

Pa, posebice s obzirom na njegov položaj na ljestvici, je li *Ys* album za koji mogu jamčiti da će pružiti užitak? Ne više nego za druge. Očito, Newsomičin glas je već dobio status klasičnog "stečenog ukusa". Vibrantan, divlji i svojeglav, sklon povišenju i pištanju, uspoređivan s glasom starica, djevojčica, Björk, Ethel Merman – čak i Popajeve Olive – i opisivan kao čudan i egzotičan. Ali njezin glas, bar meni, ima više zajedničkog s Texas Gladden i Maggie Hammons koje su se koristile svojim instrumentima samo kao posrednicima za pričanje priča. Za moj novac, Newsom je pokazala više nijansi, dubine osjećaja, i originalnosti od stotinu očaravajućih pop diva. Evo zašto: sada nema nikoga tko bi mogao izvesti pjesme s *Ysa* jednako dobro kao njihova autorica, bez obzira na raspon glasa, ton ili godine provedene kod najtraženijih učitelja. To su njezine priče, i kao što je nedavno izjavila u jednom intervjuu, nisu niti bile pisane s nadom da će ih netko slušati, a kamoli u njima i uživati. Napisane su jer su morale biti. Rezultat je, vjerujem, rijetko umjetničko djelo čija će snaga s vremenom samo rasti. Z

S engleskoga prevela Margareta Matijević Kunst. Tekst je objavljen online časopisu PopMatters *www.popmatters.com/pm/reviews/article/7242/*

Fundamentalizam prosvjetiteljstva ili rasizam proturasista

Pascal Bruckner

Ayaan Hirsi Ali ne samo da dobro izgleda, nego se ujedno poziva na Voltairea. U tome pretjeruje, smatraju Ian Buruma i Timothy Garton Ash, pa su je proglasili "prosvjetiteljskom fundamentalisticom". Oni sami utjelovljuju rasizam proturasista

Što odgovoriti čovjeku koji kaže da će radije služiti Bogu nego čovjeku, i koji je siguran da će otići u raj ako vas zadavi?
Voltaire

Kolonijalizam i ropstvo na Zapadu ostavili su osjećaj krivnje; zato se on uvijek divi drugim kulturama. To je stajalište duhovno lijenih, ako ne i rasista
Ayaan Hirsi Ali

Ne može se poreći da neprijatelji slobode dolaze iz slobodnih društava, iz dijela prosvijećene elite koja dobre strane demokratskih prava uskraćuje ostatku čovječanstva, čak i svojim sunarodnjacima ako nemaju sreću pripadati njihovoj vjerskoj ili etničkoj skupini. Tko u to ne vjeruje, treba samo pogledati dva nedavno objavljena teksta: knjigu *Murder in Amsterdam* (1) britansko-nizozemskog autora Iana Burume o ubojstvu Thea van Gogha, i recenziju spomenute knjige koju je u *The New York Review of Books* objavio engleski novinar i sveučilišni profesor Timothy Garton Ash (2).

Reportaža Iana Burume, napisana u anglosaksonskom stilu, fascinantna je po tome što u njoj, uz prividnu nepristranost, svi sudionici te drame imaju prigodu progovoriti nepristrano – i ubojica i žrtva. Ipak, pisac ne uspijeva prikriti koliko ga iritira angažman bivše zastupnice somalijskog podrijetla u nizozemskom parlamentu, Ayaan Hirsi Ali, koja je bila prijateljica Thea van Gogha i osoba kojoj se također prijeti smrću. Burumu njezina kritika *Kur'ana* dovodi u neugodnu situaciju. Timothy Garton Ash iznosi još nemilosrdnije dokaze. On kao apostol multikulturalizma smatra da je mišljenje Hirsi Ali neodgovorno i kontraproduktivno. Ash je neumoljiv u izricanju presude: "Ayaan Hirsi Ali danas je hrabra i otvorena prosvjetiteljska fundamentalistica, pomalo sklona pojednostavljivanju stvari" (3). Tu tvrdnju potkrepljuje činjenicom da je ta mlada žena, koja nema dlake na jeziku, nekada pripadala muslimanskome bratstvu u Egiptu. Ash vjeruje da je ona samo jedan kredo zamijenila drugim – prije je bila islamski fanatik kako bi sada postala fanatik razuma.

Takav način izjednačavanja nije ništa novo: katolička se crkva tijekom čitavog 19. stoljeća koristila njime kako bi zaustavila reforme, a nedavno su ga u Francuskoj tijekom spora u vezi s nošenjem marama upotrijebili protivnici zakona kojim se marame zabranjuju. U slučaju Ayaan Hirsi Ali, koja je i sama bila žrtva ženskog obrezivanja i prisilnoga braka, a onda iz Afrike pobjegla u Nizozemsku kako bi dobila azil, ta je optužba u korijenu pogrešna. Razlika između nje i Mohammeda Bouyerija, ubojice Thea van Gogha, jest u tome što ona nikada nije zagovarala ubojstvo kao sredstvo za nametanje svojih ideja. "*Kur'an* je djelo čovjeka, a ne Boga", piše Ali u svojoj autobiografiji. "Zato moramo biti slobodni tumačiti i prilagođavati ga modernom dobu, umjesto da se osvrćemo unatrag i živimo onako kako su živjeli prvi vjernici u dalekoj, strašnoj prošlosti."(4) Tu nema ni traga sljedbama. Njezino jedino oružje je uvjeravanje, osporavanje i razgovor. Njezina argumentacija djelo je razuma a ne pretjerane patološke preobraćenosti.

Njezina nada da će jednoga dana tiranija i praznovjerje biti pobijeđeni ne doima se kao rezultat nezdrave egzaltiranosti. No, u očima naših dobronamjernih profesora Ayaan Hirsi Ali te druge muslimanke pobunjenice – Taslima Nasrin, Wafa Sultan (i njezin nevjerojatan intervju na TV postaji Al-Jazeeri), Irshad Manji, Seyran Ates i Necla Kelek – počinile su neoprostiv zločin – one su demokratska načela shvatile ozbiljno. Kad se slabiji brani od jačeg, onda je, naravno, lakše napasti slabijeg. Kukavice će onima koji pružaju otpor uvijek predbacivati da samo izazivaju mržnju moćnika.

Branitelji slobode predstavljeni kao fašisti

Ian Buruma, i to ne bez perfidnosti, Ayaan Hirsi Ali oduzima pravo da se pozove na Voltairea: on se suprotstavio jednoj od najmoćnijih institucija svog vremena, katoličkoj crkvi, dok se Hirsi Ali zadovoljila napadom na "ranjivu manjinu u samom srcu Europe" (5). No pritom je on zanemario činjenicu da islam ne poznaje granice. Muslimanske zajednice Starog svijeta oslanjaju se na milijardu vjernika različitih struja. One mogu postati preteče fundamentalističke ofenzive, ali mogu i biti primjer razumne religioznosti. I to nikako nije sitnica, nego jedan od najvećih izazova 21. stoljeća!

Nije dovoljno što Ayaan Hirsi Ali mora živjeti u izolaciji, okružena tjelohraniteljima, zato što radikalni islamisti prijete da će joj prerezati grkljan. Ona – isto kao francuski profesor filozofije Robert Redeker, koji također dobiva prijetnje smrću na islamističkim internetskim stranicama – mora trpjeti ismijavanja sveznalica i filozofa iz naslonjača. U Nizozemskoj ju je ljevica prozvala nacistom! (6) Dakle, branitelji slobode predstavljeni su kao fašisti, a fanatici su prikazani kao žrtve! Taj je način dobro poznat: oni koji se bune protiv barbarizma sami su optuženi da su barbari.

U politici se, kao i u filozofiji, izjednačavanje uvijek svodi na abdikaciju. Ako mišljenje uključuje vaganje vlastitih riječi u svrhu točnog opisivanja svijeta, dakle uspoređivanja, onda poistovjećivanje svjedoči o neuspješnom promišljanju. Ako uzvikujete "CRS (*Compagnies Républicaines de Sécurité*) = SS", kao što se to radilo u svibnju 1968., ili tvrdite da je "Bush = Bin Laden" i izjednačavate Voltairea i Savonarolu, zadovoljavate se sumnjivim usporedbama. Prema tome bi prosvjetiteljstvo bilo samo još jedna vjera, podjednako luda i nepopustljiva poput katolicizma inkvizicije ili radikalnog islama. Čitava jedna misaona škola pod utjecajem Heideggera, od Gadamera do Derride, osporavala je težnje prosvjetiteljstva kao utjelovljenja novog razdoblja samosvjesne povijesti. Naprotiv, tvrde oni, ta epizoda u povijesti filozofije i književnosti korijen je sveg zla našega doba – kapitalizma, kolonijalizma, totalitarizma. Oni smatraju da i sama kritika predrasuda nije ništa drugo nego predrasuda, čime bi se moglo dokazati da čovječanstvo nije sposobno za samospoznaju. Oni smatraju da je Europa utonula u mrak zbog ludila nekih literata koji su u razmišljanju o Bogu i otkrivenju htjeli krenuti od *tabule rasa. B*uđenje razuma užasnom je dijalektikom navodno iznjedrilo monstrume (Horkheimer, Adorno).

Cijela povijest 20. stoljeća svjedoči o fanatizmu moderne. Nesporno je, također, da je vjera u progres poprimila obličje vjere, zajedno sa svojim visokim svećenicima – od Saint Simona, preko Victora Hugoa do Augustea Comtea. Zastrašujuće svjetovne religije nacionalsocijalizma i komunizma, sa svojim smrtonosnim ritualima i masovnim pokoljima, nisu zaostajale za

Budući da je prosvjetiteljstvo pobijedilo i najveće neprijatelje, nedvojbeno je da će svladati i islamističku hidru, ako bude vjerovalo u sebe i ne bude posvećivalo pozornost rijetkim reformatorima islama

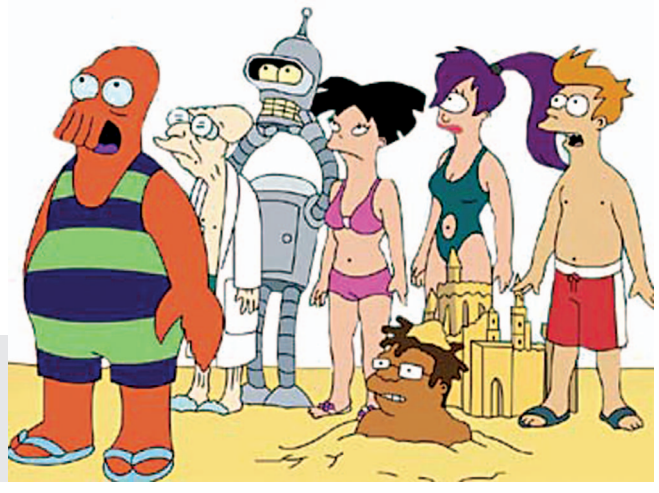

Francuski književnik i esejist Pascal Bruckner, dobro poznat i kod nas, pokrenuo je u siječnju ove godine, optužujući Iana Burumu i Timothyja Gartona Asha da svojim multikulturalizmom promiču suvremeni oblik aparthejda, polemiku u koju su se potom uključili i drugi europski intelektualci. Ovdje donosimo inicijalni Brucknerov tekst i pet reakcija koje su potom uslijedile.

paradoksi multikulturalizma

najgorim teokracijama, a željele su biti njihova radikalna negacija – barem ta potonja. U 20. stoljeću više je ljudi ubijeno u suprotstavljanju Bogu, nego u ime Boga. A ipak su najprije nacionalsocijalizam, a zatim i komunizam, porazili demokratski režimi koji su bili nadahnuti prosvjetiteljstvom i ljudskim pravima te se temeljili na toleranciji i pluralizmu. Na sreću, romantizam je umanjio apstraktnost prosvjetiteljstva i njegovu težnju da stvori novog čovjeka, oslobođena svakog religijskog osjećaja i tjelesnosti. Mi smo danas nasljednici tih dvaju duhovnih pokreta i znamo kako uskladiti posebnosti nacionalnih, jezičnih i kulturnih tradicija s univerzalnošću ljudske vrste. Moderna je već dugo samokritična, sumnjičava prema vlastitim idealima i sklona osuđivati veličanje uma koji je slijep kad je u pitanju vlastita neumjerenost. Jednom riječju, moderna do određene mjere poznaje svoje granice.

Prosvjetiteljstvo se pokazalo sposobnim za preispitivanje vlastitih pogrešaka. Kritika vlastitih pojmova koji pokazuju prevelike težnje samo je još jedan dokaz vjernosti njezinu duhu. Prosvjetiteljstvo je sastavni dio suvremenog duhovnog oruđa do te mjere da ga prizivaju čak i vjerski fundamentalisti kada žele objaviti svoju poruku. Sviđalo nam se to ili ne, mi smo djeca tog kontroverznog stoljeća i prisiljeni smo osuđivati svoje očeve na jeziku koji su nam oni prenijeli. Budući da je prosvjetiteljstvo pobijedilo i najveće neprijatelje, nedvojbeno je da će svladati i islamističku hidru, ako bude vjerovalo u sebe i ne bude posvećivalo pozornost rijetkim reformatorima islama.

Paradoks multikulturalizma

Danas imamo dva koncepta slobode – jedan potječe iz 18. stoljeća i zasniva se na oslobađanju od tradicije i autoriteta, a drugi proizlazi iz antiimperijalističke antropologije i pretpostavlja da su sve kulture jednako vrijedne, te da se zato ne mogu vrednovati samo na temelju naših kriterija. Relativizam nam preporučuje da svoje navodne vrijednosti promatramo samo kao plemensku dogmu područja koje nazivamo "Zapad". Multikulturalizam se temelji na tom stajalištu. Nastao je u Kanadi 1971. godine i njegov je osnovni cilj osigurati miroljubiv suživot stanovništva različitog etničkog i rasnog podrijetla na istom teritoriju. Multikulturalizam polazi od jedinstvenosti i legitimnosti svake skupine, što je onda osnova njezina prava na postojanje i određuje njezin odnos s drugima. Kriteriji pravednog i nepravednog, zločinačkog i barbarskog, povlače se i na kraju gube pred apsolutnim kriterijem poštovanja drugog. Ne postoji više nikakva vječna istina – vjerovanje u nju proizlazi iz naivnog etnocentrizma.

Svatko tko stidljivo želi podsjetiti na to da je sloboda nedjeljiva, da život ljudskih bića posvuda ima jednaku vrijednost te da su odsijecanje ruke lopovima ili kamenovanje preljubnica svuda podjednako nedopustivi, rutinski biva osuđen u ime nužne jednakosti kultura. Nakon što smo tako druge utrpali u geto zbog njihove posebnosti, ne moramo se više brinuti kako žive i pate li? Isticanjem njihove nedodirljive različitosti oslobađamo se razmišljanja o njihovoj teškoj sudbini. Ipak, jedno je priznati uvjerenja i obrede svojih sugrađana drukčijeg podrijetla, a sasvim nešto drugo dati blagoslov nekoj zajednici koja, plašeći se da je drugi ne onečiste, podiže zid između sebe i ostatka društva. Kako se može prihvatiti različitost koja ljude isključuje umjesto da ih prihvati? Tu nailazimo na paradoks multikulturalizma: on na jednak način tretira sve zajednice, ali ne i ljude koji je čine, jer im ne dopušta slobodu da se oslobode vlastite tradicije. On priznaje i prihvaća skupine, a zatomljuje pojedinca. Tradiciju pretpostavlja volji svih onih koji žele okrenuti leđa običajima i obitelji, zato što, primjerice, žele proživjeti ljubav u skladu s vlastitim predodžbama.

Zaboravlja se da postoji apsolutni despotizam manjina koje odbijaju prilagoditi se ako to nije praćeno statusom eksteritorijalnosti i nekim posebnim pravima. Tako se u sklopu postojećih nacija rađaju nove čiji se pripadnici, na primjer, osjećaju najprije muslimanima, a tek onda Kanađanima, Englezima ili Nizozemcima. Tu identitet trijumfira nad državnom pripadnošću. I još gore – zbog poštovanja posebnosti, pojedinci bivaju zatočeni u etničke ili rasne definicije i vraćeni u izolaciju iz koje smo ih upravo htjeli osloboditi. Tako su sada crnci, Arapi, Pakistanci, muslimani i drugi doživotno osuđeni da budu zatočenici svoje povijesti, svoje boje kože i svoje vjere – isto kao i u vrijeme kolonijalizma.

Njima se zabranjuje ono što je do sada bila naša povlastica: brani im se da iz jednog svijeta prijeđu u drugi, iz tradicije u moderno doba, iz slijepe poslušnosti u doba razumnih odluka. "Napustila sam svijet vjere, obrezivanja (7) i braka i zamijenila ga svijetom razuma i seksualne slobode. Prešla sam taj put i sada znam da je jedan od tih dvaju svjetova naprosto bolji od onog drugog, i to ne zbog privlačnih, svjetlucavih stvari, nego zbog njegovih temeljnih vrijednosti", piše Ayaan Hirsi Ali u svojoj autobiografiji (8). Obrana prava manjina također uvjetuje pravo pripadnika tih manjina da se bez rizika izdvoje – svojom ravnodušnošću, ateizmom, kroz miješani brak ili time što će zaboraviti na solidarnost klana ili obitelji i biti kovači vlastite sudbine koja pripada samo njima samima i ne sastoji se od pukog ponavljanja roditeljskih obrazaca.

Velikodušnost kao oblik izolacije

Etničke, seksualne, vjerske i regionalne manjine dosad su primile mnogo udaraca, pa se sada, zbog toga, tretiraju kao neka vrsta malih nacija. Kad pokazuju najdrastičniji oblik šovinizma, to im se, uz mnogo naivnosti, oprašta kao da je riječ o legitimnom izrazu samoljublja. Umjesto da se sloboda slavi kao sila koja razara determinizam, podupire se ponavljanje prošlosti, a zajednice se ohrabruju u pritisku nad pojedincem. Marginalne grupacije sada stvaraju neke oblike moralne policije, rađa se mikronacionalizam koji maše svojim zastavama i, nažalost, neke europske države to i dalje podupiru. Prisilom na etničku, vjersku ili rasnu solidarnost, osuđivanjem svih otpadnika uz tvrdnju da su izdajice, želi se uništiti svaka težnja za autonomijom. Pod prividom raznolikosti stvaraju se etničke i vjerske tamnice čiji zatočenici nemaju povlastice koje ima većinska zajednica.

Dakle, nimalo ne iznenađuje što Ayaan Hirsi Ali mora računati na sankcije intelektualaca. U portretu mlade žene koji je napisao Timothy Garton Ash ne manjka ništa, čak ni staromodni mačizam: medijski uspjeh te žene koja je bila zastupnica u nizozemskom parlamentu mogu objasniti samo njezina ljepota i glamur, a ne činjenica da govori istinu (9). Ashu ne pada na pamet postaviti pitanje bi li integristički teolog Tarik Ramadan, kojega on, inače, gorljivo hvali, možda svom izgledu plejboja trebao zahvaliti na stečenom ugledu. Točno je da Ayaan Hirsi Ali krši vladajuće stereotipe političke korektnosti: ona, Somalijka, tvrdi da je Europa superiorna u odnosu prema Africi; iako je žena, nije ni udana niti ima djecu; muslimanka je, a otvoreno kritizira zaostalost *Kur'ana*. Gazeći sve ta pravila, ona postaje pravi pobunjenik, za razliku od lažnih revolucionara koje naše društvo proizvodi kao na tvorničkoj traci.

Ian Buruma i Timothy Garton Ash zamjeraju Aayan Hirsi Ali ludost, aroganciju, neobuzdanost i temperament, entuzijazam. Pritom se ponašaju kao oni inkvizitori koji su u svakoj ženi koja je prema njihovu ukusu bila odveć živoga duha vidjeli vragom opsjednutu vještицu. Dok čitamo njihove ponižavajuće riječi, postaje jasno da se rat protiv muslimanskoga fundamentalizma mora najprije dobiti na simboličkom planu i da tu pobjedu moraju izvojevati žene, jer su one osovina i središte obitelji i socijalnog poretka. Kako bi se u arapsko-muslimanskim društvima postigao neki napredak, one se moraju osloboditi i moraju im se na svim područjima osigurati jednaka prava kao i muškarcima. Osim toga: uvijek kad je neka zapadna država pokušavala zakonski kodificirati manjinska prava, usprotivili su se pripadnici tih manjina – uglavnom žene. Velikodušnu spremnost da im se izađe u susret – kao u slučaju kad se u kanadskoj državi Ontariu nastojalo provesti prijedlog da muslimanima bude dopušteno koristiti se šerijatskim pravom u rješavanju sporova (bar u slučajevima nasljedstva i obiteljskih sporova), ili kad je Jutta Limbach, bivša sutkinja njemačkog Vrhovnog suda i socijaldemokratkinja, iznijela prijedlog da se njemački ustav proširi specijalnim statutom za manjine koji bi, primjerice, muslimanske djevojčice oslobodio nastave tjelesnog odgoja (10) – pripadnici manjinskih zajednica vide kao korak unatrag i ponovni pokušaj izolacije.

Segregacija pod maskom različitosti

Mistična snaga poštovanja Drugoga, kakva se razvila na Zapadu, krajnje je sumnjiva: jer poštivanje (*respect)* etimološki gledano znači "promatranje iz daljine". U 19. stoljeću domoroce se smatralo toliko tuđima da je bilo nezamislivo da bi se mogli prilagoditi europskome modelu ili čak postati francuskim državljanima. Tada se drukčijost smatrala izrazom manje vrijednosti, a sad se ona doživljava kao nepremostiva razlika. Nepopustljivo hvaljenje autarkije dovodi do poznatog političkog modela: zar je južnoafrički aparthejd bio nešto drugo doli doslovno shvaćeno poštovanje različitosti pooštreno do te mjere je ta različitost postala toliko drukčija da nam se više nije imala pravo ni približiti?

Tako briga za vjersku ravnotežu usporava sva reformatorska nastojanja unutar određene vjere, i zato čitav jedan dio tog stanovništva – uglavnom žene – ima status manjine. Na suptilan se način pod maskom različitosti održava segregacija. Time je moguće dokazati da se iza veličanja ljepote svih kultura vrlo često krije dobro poznato podcjenjivanje od nekadašnjih kolonijalnih gospodara. Neki kažu: islam je nastao tek u 7. stoljeću pa neizbježno mora zaostajati. Ili, kako tvrdi Tarik Ramadan: mnoštvo vjernika još nisu dovoljno zreli da se odreknu prakse kao što je kamenovanje (on sâm poziva na uvođenje moratorija za tu vrstu kazne, ali ne i na to da se ona ukine) (11). No, takvo gledište previđa "nestrpljivost slobode" (Michel Foucault) koje obuzima muslimanske elite kad promatraju laicističke nacije koje su se oslobodile okova dogmi i nazadnih običaja.

Prosvjetiteljstvo pripada ljudskome rodu, a ne samo nekolicini povlaštenih u Europi i Sjevernoj Americi, koji si daju za pravo da poput razmaženih klinaca po njemu gaze i da ga drugima uskraćuju. Možda anglosaksonski multikulturalizam nije ništa drugo nego legalni aparthejd, praćen – kako to često biva – sentimentalnim šaputanjem bogatih koji siromašnima objašnjavaju da sâm novac ne donosi sreću. Mi nosimo teret slobode, samoostvarenja, ravnopravnosti spolova, a vama ostaju radosti arhaičnog, zlostavljanja u skladu s običajima predaka, dogovorenih brakova, marama i poligamija. Pripadnici tih manjina stavljeni su pod zaštitu, nalik na spomeničku zaštitu. Zatvaramo ih u rezervate kako bismo ih obranili od fanatizma prosvjetiteljstva i nevolja društvenog napretka: svima onima koji su nam poznati pod zajedničkim imenom "muslimani" (oni iz Magreba, Pakistana, Afrike) zabranjeno je ne vjerovati ili povremeno vjerovati, da im se fućka za Boga ili da život grade daleko od *Kur'ana* i plemenskih rituala.

Multikulturalizam je rasizam proturasista. On ljude veže za korijene. Job Cohen, gradonačelnik Amsterdama i jedan od stupova nizozemske države, primjerice, zahtijeva da se prihvate "neke ortodoksne muslimanske skupine koje svjesno diskriminiraju žene" jer nam je potrebno "novo ljepilo" koje će "društvo održati na okupu". On nas, u ime društvene koherencije, poziva da oduševljeno zaplješćemo netoleranciji kojom se pripadnici tih skupina odnose prema našim zakonima. Hvali se suživot malih, hermetički zatvorenih skupina, koje slijede svoje posebne norme. Odustajući od zajedničkih kriterija za razlikovanje ispravnog od neispravnog, potkopavamo ideju nacionalnog zajedništva. Primjerice, državljanin Francuske, Velike Britanije ili Nizozemske zakonski se goni ako zlostavlja svoju ženu. Treba li njegov čin proći nekažnjeno ako se ispostavi da je on sunit ili šijit? Treba li mu njegova vjera dati pravo da prekrši zakon? Drugim riječima, kod drugih se veliča ono što smo uvijek pokušavali suzbiti kod nas samih: izoliranost, kulturni narcizam, čvrsto ukorijenjeni etnocentrizam!

k

paradoksi multikulturalizma

U toj toleranciji leži prezir, jer ona neopravdano optužuje neke zajednice da nisu sposobne za moderno doba. A što ako opiranje britanskih muslimana nije samo proizvod nazadne beskompromisnosti njihovih vođa, nego i proizvod mračne slutnje da pažnja koju im država posvećuje nije ništa drugo nego suptilan oblik prezira koji za njih znači da su odveć zaostali kako bi se pridružili modernoj civilizaciji? Neke talijanske općine namjeravaju napraviti posebne plaže za muslimanske žene kako bi se mogle kupati zaštićene od pogleda muškaraca. Već bi se za dvije godine u Rotterdamu mogla otvoriti prva "islamska bolnica" kojoj će se poštovati sva pravila *Kur'ana*. Čovjek se osjeća kao da se vratio na američki Jug u vrijeme rasnih podjela – samo što tu rasnu segregaciju podupiru najistaknutiji predstavnici naprednih snaga u Europi!

Valja voditi dvostruku borbu: manjine treba zaštititi od diskriminacije (na primjer, poticanjem poznavanja regionalnih jezika i kultura ili prilagođavanjem školskog kalendara vjerskim praznicima), a pojedince treba zaštititi od pokušaja njihovih zajednica da ih zaplaše.

Prilagoditi Europu islamu, ili obratno?

I još jedan, posljednji argument protiv anglosaksonskog multikulturalizma: on ne funkcionira. To su priznale sâme vlade europskih zemalja. Nije dovoljno da je Velika Britanija godinama služila kao azil za džihad, s poznatim dramatičnim posljedicama. Sada Britanija mora priznati da je zakazao njezin socijalni model temeljen na komunitarizmu i separatizmu. Mnogi su se zgražavali nad francuskim autoritarizmom kad je skupština ženama i djevojkama zakonom zabranila da nose marame u školama i u državnim institucijama. Frankofobija Timothyja Gartona Asha, koji svoj tekst u *The New York Review of Books* počinje s okrugom Seine Saint-Denisom, dostojna je američkih neokonzervativaca! Ali kako objasniti da odgovorni političari u Velikoj Britaniji, Nizozemskoj i Njemačkoj, šokirani brzim širenjem običaja nošenja burki i hidžaba, razmišljaju o donošenju zakona koji to zabranjuje (12).

Činjenice su zastrašujuće. One govore protiv popustljivaca koji žele Europu prilagoditi islamu, a ne obrnuto. Što se više povlačimo pred radikalizmom "bradatih", to njihov ton postaje oštriji. Politika pomirbe samo povećava njihove apetite. Nada da će dobronamjernost razoružati te divljake neosnovna je. I mi u Francuskoj među radikalnim ljevičarima i među desničarima imamo kolaboracioniste džihada. U povodu afere s karikaturama poslanici Union pour un Mouvement Populaire predložili su da se donese paragraf o blasfemiji koji bi nas jednostavno vratio u pred-prosvjetiteljski Ancien Regime.

Moderna Francuska razvila se iz borbe protiv hegemonijske moći Katoličke crkve i dvjesto godina poslije revolucije neće prihvatiti jaram novog fanatizma. Zato se težnji islamskog revanšizma, posebice vahabita iz Saudijske Arabije, muslimanskih bratstava, salafista i Al-Qaide, koji pokušavaju prodrijeti u europska društva i ponovno osvojiti Andaluziju, valja oduprijeti kao obliku osvajačkog kolonijalizma (13). Kako su Europa i Francuska postale sekularne zemlje? Tako što su vodile beskompromisnu borbu protiv crkve i njezinih težnji da upravlja ljudskim razumom, kažnjava neukrotive, blokira reforme a pojedince, posebice one najsiromašnije, drži u stanju ravnodušnosti i straha. Obje su se strane borile izrazito nasilno, katkada surovo i podlo, no to je dovelo do nesumnjiva napretka i omogućilo nam 1905. donošenje zakona o odvajanju države od crkve.

Francuski model (koji je poslije u Turskoj primijenio i Mustafa Kemal) temelji se na pobjedi nad opskurantizmom i pokoljima poput Bartolomejske noći. U tome je njegova nadmoć. Zašto bismo islamu dopuštali ono što više ne želimo trpjeti od crkve? Laicizam, čija su načela inače zabilježena u evanđeljima, temelji na šačici jednostavnih načela: vjerska sloboda, miran suživot, neutralnost javnog prostora, poštivanje društvenog ugovora i opće uvjerenje da božanski zakoni nisu nadređeni građanskim, nego da oni djeluju drugdje, u srcima vjernika, u prostoru privatne molitve.

Francuska je, prema mišljenju filozofkinje Hanne Arendt, svoje kolonizirane narode istodobno tretirala kao braću i kao podanike. Na sreću, doba kolonijalizma je prošlo. Ali, republikanska asimilacija koja se temelji na ideji ravnopravnosti pretpostavlja da svi ljudi, neovisno o rasi, spolu i vjeri, imaju ista prava. Taj ideal još ni izdaleka nije ostvaren. On je čak u krizi, kao što su pokazali nemiri u francuskim predgrađima u studenom 2005. Ipak, čini mi se da je to bolji model od veličanja različitosti. Protiv prava na različitost valja nepokolebljivo zagovarati pravo na sličnost – ono što nas povezuje jače je od onoga što nas razdvaja.

Zauzimanje za prosvijećeni europski islam

Gledišta Iana Burume i Timothyja Gartona Asha srodna su onima američkih i britanskih vlada (iako se ne slažu što se tiče politike). Poraz Georgea W. Busha i Tonyja Blaira u ratu protiv terorizma može se protumačiti činjenicom da su prednost dali vojnom sukobu a ne intelektualnoj raspravi. Licemjerje te dvojice političara i mješavina strateškog razmetanja i naivnosti spriječila ih je da se bore ondje gdje je to bilo potrebno: na području dogmi, tumačenju spisa, reinterpretacije vjerskih tekstova (14). Još se jučer Hladni rat povezivao s globalnom borbom protiv komunizma u kojoj su važnu ulogu odigrali sukobi različitih uvjerenja i kulturna borba koja se proširila i na film, glazbu i književnost. Danas zabrinuto promatramo kako britanska vlada i krug njezinih muslimanskih "savjetnika" koketira s motom: radije fundamentalizam nego terorizam. Ona pritom ne vidi da su to dvojica braće blizanaca i da će fundamentalizam europske muslimane zauvijek udaljiti od moguće reforme.

Zato je zauzimanje za prosvijećeni europski islam vrlo važno: Europa može postati sjajan uzor za reformu tog monoteizma, od kojeg se očekuje da će jednoga dana otvoriti put samokritici i preispitivanju savjesti, kako je to kod katolika postigao Drugi vatikanski koncil. U svakom slučaju treba voditi računa o partnerima u razgovoru te fundamentaliste koji ne igraju otvorenim kartama i koji se koriste ljevicom i inteligencijom kako bi svoju vjeru poštedjeli od kušnji laicizma ne proglašavati prijateljima tolerancije (15).

Vrijeme je da svoju solidarnosti proširimo na sve buntovnike u svijetu islama, nevjernike, ateističke libertince, šizmatike, čuvare slobode; isto kao što smo nekada podupirali disidente u Istočnoj Europi. Europa bi trebala hrabriti te disonantne glasove, pružiti im financijsku, moralnu i političku potporu, ponuditi im kumstvo, pozvati ih i zaštititi. Danas nema svetije, ozbiljnije i za slogu budućih naraštaja važnije zadaće. Pa ipak, naš kontinent sa samoubilačkom neizvjesnošću kleči pred božjim luđacima te ušutkava i kleveće slobodne mislioce. Blagoslovljeni bili skeptici i nevjernici koji mogu utišati smrtonosni žar vjere!

Nije li neobično što 62 godine nakon sloma Trećeg Reicha i 16 godina poslije pada Berlinskoga zida znatan dio europskih intelektualaca nema pametnijeg posla nego blatiti prijatelje demokracije? Oni žele da popustimo, da se povučemo, oni šire *light* varijantu prosvjetiteljstva. No duboko smo odmaknuli od dramatičnih uvjeta iz tridesetih godina, kad su se najbistrije glave u ime rase, klase ili revolucije bacile u naručje Berlinu ili Moskvi. Današnja je situacija difuznija i rascjepkanija. Ništa nije nalik na silnu opasnost Trećeg Reicha. Čak je i režim mula u Teheranu u odnosu na to papirnati tigar koji bi pao ničice kad bi mu se malčice zaprijetilo. Pa ipak, sve vrvi od tromosti. Kant je prosvjetiteljstvo definirao devizom "*Sapere aude!* – Imaj hrabrosti poslužiti se vlastitim razumom! " Kultura hrabrosti – možda je to ono što nedostaje našim dušebrižnicima. Oni su simptom umorne Europe koja sumnja u samu sebe i koja pri najtišem znaku uzbune bježi u zaklon. Iza njihove ljigave dobronamjerne retorike odjekuje druga glazba: glazba kapitulacije!

S njemačkoga prevele Neda Cvjetković i Gioia-Ana Ulrich.
Pod naslovom Fundamentalismus der Aufklärung oder Rassismus der Antirassisten? *članak je izvorno objavljen u njemačkom online časopisu* Perlentaucher *24. siječnja 2007.*

(1.) Ian Buruma, Murder in Amsterdam*: The Death of Theo Van Gogh and the Limits of Tolerance*, New York (Penguin Press), 2006.
(2.) Islam in Europe, *The New York Review of Books*, 5. listopada 2006.
(3.) *Ayaan Hirsi Ali is now a brave, outspoken, slightly simplistic Enlightenment fundamentalist*. I Buruma govori o prosvjetiteljskim fundamentalistima, vidi str. 27. njegove knjige.
(4.) Ayaan Hirsi Ali, Mein Leben, meine Freiheit, München (Piper) 2006.
(5.) Buruma, ibid., str. 179.
(6.) Kako kaže Ian Buruma, poznati nizozemski autor Geert Mak uspoređuje film *Podčinjavanje* Ayaan Hirsi Ali s antisemitskim propagandnim filmom nacista *Jud Süß* (*Murder in Amsterdam*, str. 240)
(7.) Za informaciju: u Francuskoj je obrezano 30.000 žena afričkog podrijetla, a takva sudbina u narednim godinama prijeti još 30.000 djevojaka. Francuska je dugo bila jedina zemlja u kojoj su osobe koje izvode obrezivanje bile zakonski gonjene. Zakonom od 4. travnja 2006. mjere protiv njih još su pooštrene. Od listopada 2004. kirurška rekonstrukcija klitorisa spada u zahvate koje financiraju fondovi zdravstvenog osiguranja.
(8.) Ayaan Hirsi Ali, *Mein Leben...*
(9.) Timothy Garton Ash, u već citiranom članku: "Ayaan Hirsi Ali je za novinare neodoljivo privlačna tema budući da je ona visoka, neobično lijepa, egzotična, hrabra, otvorena žena s nevjerojatnom životnom pričom, a sada živi pod neprekidnom prijetnjom da će biti ubijena kao van Gogh. (...) Nećemo pokazati nedovoljno poštovanja prema gospođi Ali ako kažemo da bi njezina priča i njena stajališta vjerojatno privlačili mnogo manje pozornosti da je ona, kojim slučajem, niska, zgrbljena i razroka."
(10.) Jutta Limbach, *Making multiculturalism work*, na www.signandsight.com
(11.) Ramadan je to mišljenje iznova zastupao u raspravi s Nicolasom Sarkozyjem na jednom kanalu francuske televizije, 20. studenog 2003. Njegov brat Hani Ramadan, također državljanin Švicarske, opravdava taj način kažnjavanja.
(12.) Prema rezultatima različitih istraživanja 87 posto britanskih muslimana osjeća se u prvome redu muslimanima; u Francuskoj taj broj iznosi 46 posto. Dakle, većina francuskih muslimana odana je republikanskim idealima: u prvome su redu su lojalni francuskoj državi, a na drugom su im mjestu vjerska načela.
(13.) Podsjećamo na poruku Al-Qaide od 18. rujna 2001.: "Razbit ćemo križ. Moći ćete birati jedino između islama ili mača!" A u rujnu 2006., nakon izjave pape Benedikta XVI. tijekom govora o nasilju i religiji u Regensburgu, prosvjednici u Jeruzalemu i Nablusu nosili su transparente na kojima je pisalo: "Osvajanje Rima jedino je rješenje". A šeik Yusuf El-Quaradavi, duhovni vođa Muslimanskog bratstva i mentor Tarika Ramadana, koji harači po Al Jazeeri, rekao je u jednoj od svojih najčuvenijih propovjedi da će se "islam u Europu vratiti kao osvajač pobjednik, nakon što je dva puta od tamo bio protjeran. Ovaj put neće osvajati mačem, nego propovijedima i ideologijom". El-Quaradavi također odobrava samoubilačke atentate.
(14.) Tony Blair je 2004. u božićno vrijeme dao tiskati dvije vrste čestitki od koji je jedna bila namijenjena onima koji nisu kršćani i u kojoj se ni na koji način ne spominje Kristovo rođenje. Kakav li se samo paternalizam krije iza te navodno nevjerojatno dobronamjerne geste!
(15.) O dvoličnosti i duboko ukorijenjenom antisemitizmu Tarika Ramadana: on tvrdi kako su za loš rejting njegova djeda Hasana al-Bane, osnivača Muslimanskog bratstva u Egiptu, krive spletke reakcionarnog "cionističkog lobija". U tom kontekstu preporučujem uvjerljivu knjigu *Frere Tariq* Caroline Fourest (Paris, Grasset, 2004.). Nakon objave knjige, autorica je dobila fizičke prijetnje, a na internetskoj stranci Ramadanovih prijatelja, www.ouma.com, raspisana je tjeralica za njom, pa je određeno vrijeme provela pod policijskom zaštitom.

Sloboda se ne može narediti proglasom

Ian Buruma

Mnogo je razloga zašto bi za muslimane, ili za bilo koga drugoga, bilo poželjno da se osjećaju slobodnima proučavati i različito tumačiti svoje religijske tekstove. No, to zasigurno nije posao države jer otvara put autoritarnosti

Ne mogu odgovarati u ime Thimothyja Gartona Asha ni u ime "Anglosaksonaca" pa ću govoriti samo u svoje. Ako je gospodin Bruckner bio toliko ljubazan da pročita moju knjigu, ne znam kako je zaključio da je ona napad na Ayaan Hirsi Ali. Posljednje dvije rečenice u *Murder in Amsterdam* su: "I Ayaan Hirsi Ali morala je napustiti prizorište [Nizozemsku]. Moja mi se zemlja bez nje čini manjom".

Pobunjenici koji nam se sviđaju

Divim se Ayaan Hirsi Ali i slažem se s većinom onoga što ona predstavlja. Liberalna demokracija mora se braniti od nasilnog ekstremizma, a žene moraju biti zaštićene od zlostavljanja. Ne može biti religijskog opravdanja za zlostavljanje. Moj skepticizam tiče se njezine analize društvenih problema u europskim društvima izazvanih priljevom velikog broja nezapadnjačkih izbjeglica i useljenika. Revolucionarni islamizam, koji se širi s Bliskog istoka zaista jest prijetnja svim slobodnim društvima. Ono u čemu se razlikujem od Hirsi Ali jest možda pitanje naglaska. Preobrativši se od predane islamistice u ateisticu, sklona je religiju, a osobito islam, vidjeti kao korijen svih zala, a osobito zlostavljanja žena. Kulturne tradicije, plemenski običaji, povijesne prethodnice, koje su sve izrazito raznolike, čak i unutar muslimanskog svijeta, izjednačene su u monolitnu prijetnju. Islam, kakav se prakticira na Javi, nije isti kao onaj u nekom marokanskom selu, Sudanu ili u Rotterdamu. U svojoj autobiografiji Hirsi Ali i sama opisuje znatne razlike između svoje rodne Somalije i Saudijske Arabije.

U Europi, čak se ni pitanje *vela* ne može tretirati jednostavno kao simbol vjerskog fanatizma. Neke ih žene nose da bi odbile mušku agresivnost, ostale zato što njihovi roditelji insistiraju na tome, a neke vlastitim izborom, kao prkosan simbol identiteta, pa čak i pobune. Bruckner se divi pobunjenicima. Trebamo li stati na stranu samo onih pobunjenika čija nam se stajališta i postupci sviđaju? Ili život u slobodnom društvu također podrazumijeva da bi ljudi trebali imati mogućnost izabrati kako žele izgledati, govoriti ili moliti, čak i ako nam se to ne sviđa, sve dok ne čine zlo ostalima? Građanin slobodnog duha tolerira drukčije običaje ili kulture ne zato što drži da su predivni, nego zato što smatra da vjeruje u slobodu.

Biti tolerantan ne znači dopuštati sve. Ni u snu ne bih branio diktaturu u ime tolerancije spram drugih kultura. Nasilje prema ženama, ili zapravo i prema muškarcima, nedopustivo je i treba biti kažnjeno zakonom. Ne bih branio sakaćenje genitalija djeci, a kamoli udaranje supruge, bez obzira na to kako racionalizirano bilo. Ritualna ubojstva su ubojstva i tako se treba prema njima odnositi. No, to su pitanja provođenja zakona. Složenije je otkriti kako spriječiti nasilne ideologije da utječu na mainstream muslimane, a time prijete i slobodnim društvima. Nisam uvjeren da su javne izjave, kakve je Ayaan Hirsi Ali davala, da je islam općenito "nazadan" a njegov prorok "perverzan", korisne.

Ona, naravno, ima pravo govoriti takve stvari, baš kao što gospodin Bruckner ima pravo opisivati muslimane kao "okrutne". Nisam ni najmanje "osramoćen" njezinom kritikom islama niti sam joj ikada osporavao pravo da "se poziva na Voltairea". No, ako je cilj reforma islama, tada takva prokazivanja nisu najbolji način da se to postigne, osobito ako dolaze od proklamiranog ateista. Osuda islama, bez uzimanja u obzir mnogih varijacija, pretjerano je diskriminirajuća. Nije svaki musliman, pa čak nije ni svaki ortodoksni musliman, sveti ratnik *in spe*. Prepoznavanje boraca džihada i borba protiv njihovih opasnih dogmi previše su važni da bi se vodili grubim polemikama.

Galski šovinizam

Bruckner je važan francuski intelektualac, pa sam siguran da mu sve to nije potrebno govoriti, baš kao što ni on meni ne treba držati predavanja o *opasnostima relativizma*. No, čini se da njega manje zanima složena rasprava od lakih retoričkih trikova. Jedan je upotreba logičke greške ili blaćenje povezivanjem. Uzmimo primjer kada je Ayaan Hirsi Ali uspoređivana s fašistima ili čak s nacistima. Ja je barem nikada nisam optuživao ni za jedno od toga. Primjer nizozemskog kritičara što ga citira Bruckner, "koji ju je nazvao nacistom" iz moje je knjige. U stvari, nizozemski pisac Geert Mak nikada je nije nazvao nacistom. Usporedio je ton njezina filma *Submission* s nacističkom propagandom i ja sam ga zbog toga kritizirao. No, Bruckner iskorištava taj usamljeni primjer da bi dokazao kako ja, kao i ostali "salonski filozofi", nazivam "branitelje slobode" fašistima, a fanatike prikazujem kao žrtve.

Zanimljiv je osjećaj, kada smo već kod toga, biti nazvan *salonskim filozofom* od gospodina Brucknera. A ovdje mogu također govoriti u ime Thimothyja Gartona Asha; dok je provodio godine s disidentima iz srednje Europe, a ja s kineskim i južnokorejskim pobunjenicima, Bruckner bi, barem koliko ja znam, rijetko odlutao daleko od središta Pariza. No, to je slučajnost.

U još jednom tipičnom napadu pretjerivanja, osmišljenom da ocrni povezivanjem, Bruckner spominje otvaranje Islamske bolnice u Rotterdamu i plaže rezervirane za muslimanke u Italiji. Ne uspijevam uočiti zašto je to toliko strašnije od otvaranja košer restorana, katoličkih bolnica ili plaža rezerviranih za nudiste, ali za Brucknera su ti ustupci slični segregaciji u južnjačkim državama SAD-a, pa čak i aparthejdu u Južnoj Africi. Nije, dakle, čudo da sam i ja, među ostalima, povezan s inkvizicijom i srednjovjekovnim lovom na vještice. Zašto? Zato što je Tim Garton Ash istaknuo neosporivu ljepotu i glamur Ayaan Hirsi Ali. Možda to nije trebao istaknuti on, nego inkvizicija?

Pitanje je što učiniti s *radikalnim islamizmom*. Bruckner, u neobičnoj varci, vjeruje da se Garton Ash i ja "slažemo" s američkim i britanskim politikama, čak iako "ne odobravamo te politike". Nisam posve siguran što time misli. No, onda nastavlja dalje te napada Busha i Blaira zbog "usredotočivanja na vojna pitanja na štetu intelektualne rasprave". Zaista i jesam bio protiv tog "usredotočivanja", osobito u slučaju drugoga Iračkog rata, dok je Bruckner zaposleno pisao peticije koje su rat promicale. On je ovlašten da promijeni mišljenje, naravno, ali nije odmah jasno zašto su gospoda Blair i Bush krivi za "romantičnu naivnost", ako to nije sam Bruckner. U svakom slučaju, sada misli da bi naša vlada trebala "udariti na područje dogme, na tumačenja svetih spisa i religijskih tekstova".

Ovdje smo stvarno možda nabasali na kulturalnu razliku. U čudnovatom napadu *galskog šovinizma* Bruckner objavljuje "superiornost francuskog modela". Ima nešto privlačno staromodno pa čak i osvježavajuće kod te vrste nacionalnog ponosa. Ali što je to što Bruckner smatra toliko superiornim? *Laicité*, pretpostavljam, i republikanstvo. Odmah bih priznao da ima mnogo toga vezanog za Francusku čemu se treba diviti, a i kod njezina "modela". No, Brucknerova predodžba da se država treba baviti dogmama ili tumačenjem svetih spisa, može imati utjecaja na povijest postrevolucionarne Francuske. U svakom slučaju, mislim da je to loša ideja. Ima mnogo razloga zašto bi bilo poželjno za muslimane, ili bilo koga drugoga, da se osjećaju slobodnima proučavati i različito tumačiti svoje religiozne tekstove, i za sve nas da osporavamo dogme. No, to sigurno nije posao države jer to otvara put autoritarnosti.

Ah, taj diskurs o obrani Europe

Što, uopće, Bruckner predlaže da se učini s milijunima muslimanskih vjernika koji žive u Europi? Da im se kaže kako će tumačiti svoje svete spise? Prisiliti ih da slijede primjer Ayaan Hirsi Ali i odreknu se svoje vjere? Možda bi bilo bolje kada bi oni to učinili svojom slobodnom voljom, ali očekivati od države da ih prisili na to nije sasvim u skladu s Brucknerovom slikom o sebi kao prosvijetljenom borcu za slobodu.

Opće obilježje Brucknerove vrste polemike jest česta upotreba riječi "popustljivci" i "suradnici". To se rijetko čini nevino. Zamisao je stvoriti dojam da su ljudi koji traže udešenje odnosa s većinom muslimana slični nacističkim suradnicima. Osim ako nije samo zloban, to može značiti samo da Bruckner vidi uspon islamizma kao nešto jednako pojavi Trećeg Reicha. Ako je tako, nije usamljen. Iako uočavam opasnosti islamizma, takvo stajalište držim pretjerano alarmističkim.

No, ovdje stižemo do konačne Brucknerove prevare, jer nakon sveg njegova bješnjenja o ne prepuštanju ni pedlja muslimanima, o obrani Ayaan Hirsi Ali od "neprijatelja slobode", poput mene, on odjedanput zaključuje kako "ne postoji ništa što nalikuje na grozne strahote Trećeg Reicha" pa čak i da je "vlada mula u Teheranu papirnati tigar". Sad smo mi, salonski filozofi, ti koji su panični alarmisti koji su izgubili hrabrost da "brane Europu". A gdje smo ono već bili čuli takve riječi? O potrebi za obranom Europe od tuđinskih prijetnji; o umornim, samosumnjičavim, slabim intelektualcima... ali, ne, sada padam na razinu Pascala Brucknera, pobunjeničkog kralja Lijeve obale.

Ian Buruma povjesničar je i novinar nizozemskog podrijetla. Trenutačno je profesor na Bard Collegeu u državi New Yorku gdje predaje o demokraciji, ljudskim pravima i novinarstvu.

S engleskoga prevela Lovorka Kozole. Engleska verzija (objavljena na http://www.signandsight.com/features/1161.html) teksta izvorno objavljenog pod naslovom Die Freiheit kann nicht staatlich verordnet warden *u njemačkom online časopisu* Perlentaucher *29. siječnja 2007. Oprema teksta redakcijska.*

k

Manje Brucknera, više Pascala

Timothy Garton Ash

Dok čeličnom voljom branimo temelje slobodnog društva, poput slobode izražavanja, trebamo također više tolerancije za kulturnu raznolikost, prihvaćanje temeljnih uvida o vrijednosnom pluralizmu Isaiaha Berlina, i shvaćanje da religiozni vjernici mogu istodobno biti razumne osobe i dobri građani

Tours errent d'autant plus dangereusement qu'ils suivent chacun une vérité, leur faute n'est pas de suivre une fausseté, mais de ne pas suivre une autre vérité.
Pascal, *Pensées*

Istina je da *ni* ekstremna verzija živi-i-pusti-umrijeti separatističkog multikulturalizma koju je Ali vidjela i s pravom kritizirala u Nizozemskoj *ni* sekularistički republikanski monokulturalizam kakav propovijeda Bruckner i kakav se (djelomice) prakticira u Francuskoj nisu omogućili muslimanskim useljenicima i njihovim nasljednicima da se u Europi osjećaju kao kod kuće – a kamoli da identificiraju sebe kao europske državljane

Pascal Bruckner intelektualni je ekvivalent pijanca koji tumara cestom, svađajući se glasno s nekim zamišljenim neprijateljima. On te neprijatelje naziva "Timothy Garton Ash" i "Ian Buruma", ali oni imaju vrlo malo veze sa stvarnim piscima tih imena. Dolje navodim neke od njegovih pogrešnih tumačenja i netočnosti, s nekoliko linkova na internetske stranice za one znatiželjne.

Groteskne optužbe

Pascal Bruckner govori u ime prosvjetiteljstva, ali izdaje njegov važan duh. Prosvjetiteljstvo vjeruje u slobodno izražavanje, bez predrasuda. Zato što se ne slažem – pristojno, precizno i navodeći jasne razloge – sa stajalištima žene somalijskog podrijetla, Bruckner ne oklijeva implicirati da sam rasist (naziva me "apostolom multikulturalizma", a zatim opisuje multikulturalizam kao "rasizam proturasista") i seksist ("zastarjeli mačizam", "duh inkvizitora koji su vidjeli vragom opsjednute vještice u svakoj ženi pretjerano uzbudljivoj za njihov ukus"). To je upravo ona vrsta sveobuhvatne diskvalifikacije kakvu je i sam kritizirao u članku u *Le Figarou* naslovljenom *Le chantage a l'Islamophobie* ne odobravajući način na koji je svaki kritičar islama (dis)kvalificiran kao islamofobni rasist. Osim što je tu taj ucjenjivač on sam. Voltaire bi ga se stidio.

Istinski groteskan, do točke samo-parodiranja, ovaj je odlomak: "Gledišta Iana Burume i Timothyja Gartona Asha srodna su onima američkih i britanskih vlada (iako se ne slažu što se tiče politike). Poraz Georgea W. Busha i Tonyja Blaira u ratu protiv terorizma može se protumačiti činjenicom da su prednost dali vojnom sukobu a ne intelektualnoj raspravi." Nije važno što sam bio otvoreni serijski kritičar Busheva (i Blairova) pristupa upravo u tim pitanjima. Za Brucknera, bijelo je crno a riječi znače ono što on želi da znače. *Objektivno*, drugovi, Timothy Garton Ash se slaže s Bushem. *Izvestia* (ruske dnevne novine – op. prev.) pod Staljinom bila bi ponosna na njegovu dijalektičku argumentaciju.

Bruckner kaže da sam "apostol multikulturalizma". Dokaz, molim?

On tvrdi da ja kažem kako je stajalište Ayaan Hirsi Ali "neodgovorno". Gdje?

On kaže da svoju tvrdnju podupirem "činjenicom kako je ta iskrena mlada žena u svojoj mladosti pripadala Muslimanskom bratstvu u Egiptu". Ne kažem to i nemam nikakvih dokaza da je tako bilo – u Keniji gdje je tada živjela. Ono što kažem jest: "jer ju je u mladosti mamio islamski fundamentalizam, pod utjecajem nadahnutog školskog učitelja". Moj izvor za to: Ayaan Hirsi Ali.

On smatra da stvaram simetriju između nje i Muhameda Bouyerija , ubojice Thea van Gogha. Ništa ne bi bilo smješnije od toga.

On kaže da "ona – poput francuskog profesora filozofije Roberta Redekera kojemu su također upućene prijetnje smrću na islamističkim internetskim stranicama – mora izdržati izrugivanja idealista visokih načela i salonskih filozofa".

Što se tiče "salonskih filozofa" već je Ian Buruma istaknuo da Buruma i ja zaista putujemo i slušamo ljude o kojima pišemo, dok Bruckner teoretizira iz svoje pariške *fauteuil*. Moj članak u *The New York Review of Books* djelomice je bio zasnovan na istraživačkom novinarskom putu u osiromašene stambene četvrti Seine Saint-Denisa, u predgrađu Pariza, te na opsežnom iščitavanju i provjeravanju činjenica. Ako je to "anglosaksonski", onda sam ponosan što sam Anglosaksonac. No, mislim da nije. To je samo temeljna intelektualna dobra praksa.

Slučajno se pitam koliko je vremena Pascal Bruckner proveo u nesretnim predgrađima svoga grada? Ili samo dedukcijom iz osnovnih načela dolazi do onoga što naziva "superiornošću francuskog modela"? Možda ne funkcionira u praksi, ali funkcionira u teoriji, pa je u redu.

On kaže da je moje izvještavanje frankofobija "dostojna američkih neokonzervativaca". Kako? Gdje? Za više dokaza moje frankofobije, vidi moje članke.

Nova europska priča

Glavna šteta u svemu tome je što bi zaista trebalo voditi ključnu rasprava – onu o kojoj će ovisiti budućnost slobodnih društava u Europi. Istina, očita onima od nas koji žive u zajednici zasnovanoj na stvarnosti, jest da *ni* ekstremna verzija živi-i-pusti-umrijeti separatističkog multikulturalizma koju je Ali vidjela i s pravom kritizirala u Nizozemskoj (i koja je viđena također u nekim britanskim gradovima) *ni* sekularistički republikanski monokulturalizam kakav propovijeda Bruckner i kakav se (djelomice) prakticira u Francuskoj nisu omogućili muslimanskim useljenicima i njihovim nasljednicima da se u Europi osjećaju kao kod kuće – a kamoli da identificiraju sebe kao europske državljane. Niti je u tome uspio njemački, španjolski ili talijanski način. Ozbiljna rasprava trebala bi se voditi o tome koji se elementi iz svakog pristupa mogu najbolje kombinirati da bi se to ostvarilo. I što još možemo učiniti u tom smjeru, na primjer pričanjem *nove europske priče* – one o Europljanima koji dolaze iz vrlo različitih prošlosti ali idu prema zajedničkoj budućnosti utemeljenoj na zajedničkim ciljevima.

Nakon što sam u svom eseju u *The New York Review of Books* komentirao da "smatram kako je krajnje sramotno za Nizozemsku i Europu da ne možemo zadržati među nama nekoga poput Ayaan Hirsi Ali", nastavio sam tvrdeći da njezin pristup "nije primjer koji će slijediti većina muslimana u Europi, barem ne za još mnogo budućih godina. Politika zasnovana na očekivanju da će milijuni muslimana tek tako, odjedanput napustiti vjeru svojih otaca i majki jednostavno nije realna. Ako je poruka koju oni dobivaju od nas da je nužan uvjet bivanja Europljanima taj da napuste svoju religiju, tada će odabrati ne biti Europljanima". I dalje ustrajem da je to očita istina i važna kritika položaja koji su prihvatili i Ayaan Hirsi Ali i Bruckner.

Dok čeličnom voljom branimo temelje slobodnog društva, poput slobode izražavanja, trebamo također više tolerancije za kulturnu raznolikost, prihvaćanje temeljnih uvida o vrijednosnom pluralizmu Isaiaha Berlina, i shvaćanje da religiozni vjernici mogu istodobno biti razumne osobe i dobri građani. Ukratko: manje Brucknera, više Pascala.

Timothy Garton Ash profesor je Europskih Studija na University of OxfordU i na St Antony's Collegeu. Najnovija knjiga mu je Free World. Kod nas je prevedena njegova knjiga *Mi građani: revolucije 1989. : svjedočanstva iz Varšave, Budimpešte, Berlina i Praga* (Novi Liber, 1993.)

S engleskoga prevela Lovorka Kozole. Tekst je pod naslovom Better Pascal than Pascal Bruckner *objavljen na internetskoj stranici www.signandsight.com/features/1166.html 1. veljače 2007.*

Stereotipi gospodina Burume

Necla Kelek

Gospodin Buruma očito ne zna o čemu govori kad govori o islamu. Kod zauzimanja za islamske plaže, bolnice ili džamije nije riječ ni o humanističkim pobudama, ni o vjerskim kategorijama, nego o uspostavljanju vertikalnog razdvajanja muškaraca od žena u demokratskim društvima

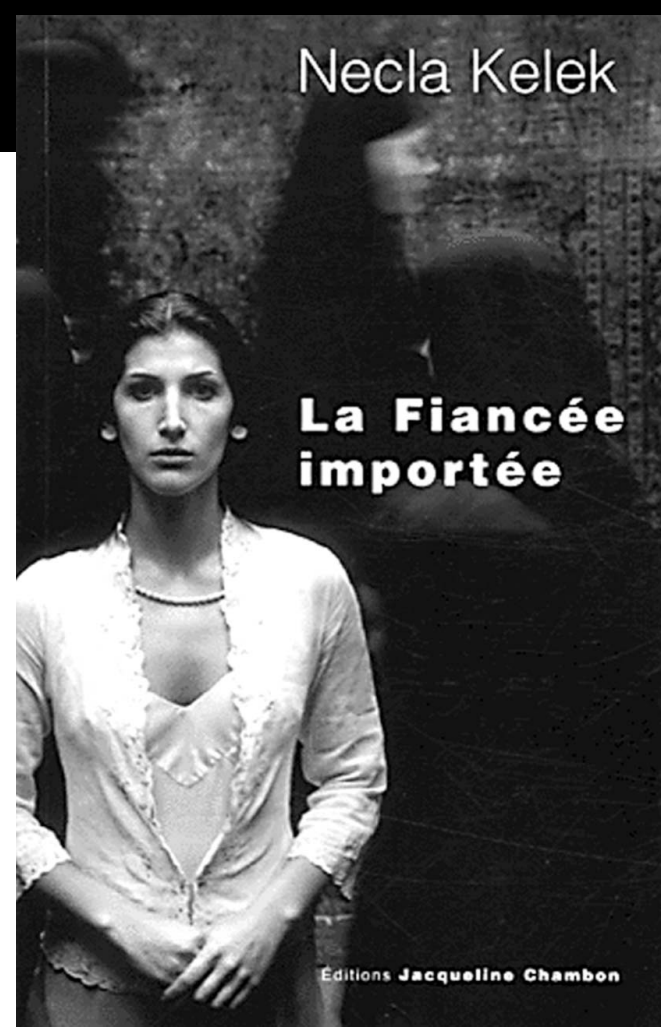

"Da si barem šutio, Iane Buruma", poželimo reći tom autoru nakon čitanja njegova odgovora na esej Pascala Brucknera *Fundamentalizam prosvjetiteljstva ili rasizam antirasista?*. Ovdje osjećamo da smo ga uhvatili kako je, unatoč uvjeravanjima u suprotno, samo još dodatno upao u močvaru *kulturnog relativizma*. Kad bi g. Buruma bio usamljen u svome mišljenju, mogli bismo ostati na tome, te zainteresiranom čitatelju umjesto toga preporučiti za čitanje Brucknerov članak, koji je odgovor Timothyju Gartonu Ashu. Ali, kao što su i Ash i Buruma u svojoj argumentaciji posve reprezentativni, jednako su i egzemplarni u svom politički upitnom *kulturnom relativizmu*.

Prednost šerijatskom zakonu

Obojica se rado koriste stereotipima. Prvi stereotip glasi: *Islam je različit*. Buruma piše: "Islam koji se prakticira na Javi nije isti kao onaj u marokanskom selu, u Sudanu ili u Rotterdamu". To razlikovanje stoji u pojedinostima, ali ne i u osnovi. No, Burumi su važne pojedinosti, kako bi uperio svoju kritiku, koja je koliko razorna, toliko i pogrešna: "Nemoguće je, kako to čini Ayaan Hirsi Ali, davati općenite tvrdnje o islamu". Prilično je to zbunjujuća tvrdnja iz usta čovjeka koji je znanstvenik na njujorškom Bard Collegeu i profesor demokracije i ljudskih prava. Gospodin Buruma tom kratkom rečenicom pokušava raspravu o islamu svesti na osobni problem Ayaan Hirsi Ali.

Islam je *društvena realnost*. U svojim spisima i svojoj filozofiji on zastupa zatvorenu sliku čovjeka i svijeta, nadilazeći sve razlike. Uzmimo kao primjer pitanje ljudskih i ženskih prava. U tome su muslimani posve jedinstveni – 5. kolovoza 1990. je 45 ministara vanjskih poslova Islamske konferencije, na svjetskoj razini najvišeg odbora muslimana, potpisalo *Kairsku deklaraciju o ljudskim pravima*. Time su muslimani čitavog svijeta predstavili svoj stav o ljudskim pravima. Taj bi dokument trebao biti pandan *Općoj deklaraciji o ljudskim pravima* Ujedinjenih naroda. Ona nema obvezujući karakter na razini nacionalnih zakonodavstava, ali pojašnjava *opća stajališta islama* o temeljnim pravima. To je minimalni konsenzus, a ne ekstrem, te je kao takav osobito poučan.

Najvažnije odredbe te deklaracije sadržane su u njezinim posljednjim dvama člancima:

"*Članak 24*: Sva prava i slobode koje su spomenute u ovoj deklaraciji podložne su islamskom šerijatu.

Članak 25: Islamski šerijat jedini je mjerodavan izvor za tumačenje ili pojašnjenje svakog pojedinog članka ove deklaracije."

A već i u preambuli, nasuprot *Općoj deklaraciji o ljudskim pravima* Ujedinjenih naroda, stoji: "Članice Organizacije islamske konferencije *naglašavaju* kulturološku ulogu islamske Ume, koja je od Boga stvorena kao najbolja nacija i koja je čovječanstvu donijela univerzalnu i uravnoteženu civilizaciju..."

Za razliku od demokratskih ustava, ovdje ovdje nije riječ o pojedincu, nego o Umi, zajednici vjernika, o *kolektivu*. Slijedom toga, *Deklaracija* muslimana prepoznaje samo ona prava koja su utvrđena u *Kur'anu* i – u skladu sa šerijatom – zločinima smatra samo ona djela o kojima i *Kur'an* i sunet jednako sude: "O zločinima i kaznama odlučivat će se isključivo prema odredbama šerijata" (čl. 19.).

Blagslovljena dozvola za krvnu osvetu

U članku 2. d) *Kairske deklaracije* stoji: "Jamči se pravo na tjelesni integritet. Svaka je država dužna štititi to pravo, i zabranjeno je kršiti to pravo, osim kad za to postoji razlog propisan u šerijatu." To bi, primjerice, bio slučaj prema suri 17, ajetu 33: "I ne ubijte nikoga, jer je Bog zabranio ubijati, osim kad na to imate pravo! Kad je netko nepravedno ubijen, dajemo njegovu prvom srodniku *pravo na osvetu*" – stoji u *Kur'anu*. Što li je to drugo, nego od muslimanskih vanjskih ministara blagoslovljena dozvola za krvnu osvetu?

Ravnopravnost nije predviđena tom *Deklaracijom* – umjesto toga, u čl. 6. stoji: "Žena je po dostojanstvu ravna muškarcu" - "dostojanstvo", a ne pravima. Jer, i u *Kur'anu*, sura 4, ajet 34, piše: "Muškarci su iznad žena, jer ih je Bog po prirodi izdigao" – čime se legitimiraju društvena kontrola i denuncijacija, što jasno pokazuju čl. 22. *Kairske deklaracije*: "Svaki čovjek ima pravo, u suglasju s normama šerijata, zauzimati se za pravo, podupirati dobro i upozoravati na nepravdu i zlo." To je *Kur'an*, objavljen u sedmom stoljeću prema kršćanskom računanju vremena, još i danas obvezujući za muslimane.

Tako se i nastavlja u *Kairskoj deklaraciji*: islam je prava vjera, nitko nema pravo u njemu utvrđene zapovijedi "u cijelosti ili djelomice ukinuti, povrijediti ili ignorirati, jer su one obvezujuće Božje zapovijedi, sadržane u Božjoj objavi i prenesene po Njegovu posljednjem Proroku." Svaki bi čovjek "trebao osobno odgovarati za njihovo pridržavanje – a Uma snosi odgovornost za zajednicu." To nije samo neprihvaćanje ljudskih prava, nego i neizravno opravdanje *uzimanja pravde u vlastite ruke*. Gospodin Buruma poznaje taj problem, jer je u svojoj knjizi *Murder in Amsterdam* pisao o jednom takvom slučaju uzimanja pravde u vlastite ruke.

Islamske države formulirale su tu *Deklaraciju* kao samopotvrdu svoje zatvorenosti. Ona je zato *politički program*, kojim se kulturalni identitet islamske kulture treba obraniti od kapitalističke globalizacije. Za temelj tog kulturalnog identiteta proglašena je šerijat. Zar bi kritika toga trebala biti osobni problem Ayaan Hirsi Ali?

Razlika između katoličkih i muslimanskih bolnica

No, g. Buruma ima u rukavu i daljnje stereotipe. Sljedeći glasi: islam je religija poput svake druge, a sve su religije iste (strašne). Ovaj je put to upereno protiv njegova kritičara Pascala Brucknera. G. Buruma piše: "U daljnjem tipičnom slučaju pretjerivanja i optužbe povezivanjem

Muslimanska bolnica temeljno se razlikuje od katoličke bolnice. U muslimanskoj se bolnici pacijente dijeli prema spolu – muškarce mogu njegovati samo muškarci, a žene njeguju samo žene. Primjerice, muslimanske medicinske sestre ne peru muške pacijente i to im uopće ne pada na pamet

Necla Kelek (Istambul, 1957.) u Njemačkoj je studirala političku ekonomiju i sociologiju, te završila studij disertacijom o temi *Islam u svakodnevnici*. Istražuje temu usporednih društava, te je savjetnica, između ostalog, hamburške gradske uprave za pitanja odnosa prema tursko-islamskim zatvorenicima. Necla Kelek podupire aktualnu zakonsku inicijativu u Baden-Württembergu za kažnjavanjem prisilnih brakova. Objavila je dvije knjige: *Die Fremde Braut* (2005.) o dogovorenim i prisilnim brakovima turskih migranata i *Die verlorenen Söhne* o socijalizaciji, nasilju i vjeri turskih muslimana (2006.).

paradoksi multikulturalizma

Bruckner spominje otvaranje jedne *islamske bolnice* u Rotterdamu i plaže u Italiji rezervirane za muslimanske žene. Ne razumijem zašto bi to bilo išta strašnije od otvaranja košer restorana, katoličkih bolnica ili plaža rezerviranih za nudiste...”

Mogu Vam reći, g. Buruma, zašto su plaže u Italiji rezervirane za muslimanske žene strašnije. Za razliku od košer hrane ili za bolnicu zrele gripe, kod te je plaže riječ o promjeni kojoj teže muslimani. Politički islam želi pokrivalima za glavu i razdvajanjem spolova u otvorenim prostorima uspostaviti *aparthejd spolova* u slobodnim europskim društvima.

Muslimanska bolnica temeljno se razlikuje od katoličke bolnice. U muslimanskoj se bolnici pacijente dijeli prema spolu – muškarce mogu njegovati samo muškarci, a žene njeguju samo žene. Primjerice, muslimanske medicinske sestre ne peru muške pacijente – čak ih niti ne dodiruju. U Njemačkoj se gomilaju *pritužbe liječnika* na muslimanske muškarce, koji sve češće pokušavaju spriječiti da njihove žene u bolnicama liječe liječnici, ili ih barem pregledavaju. Poznajem majke koje smiju liječniku samo u pratnji svoga sina. U islamskim bolnicama suprug odlučuje hoće li se izvesti *carski rez* ili smije li njegova supruga biti sterilizirana nakon četiri poroda – u *Le Mondeu* je o tome objavljena potresna reportaža. A u turskom je časopisu *Hürriyet* objavljena kratka vijest kako je jedna radiologinja u Istambulu iz vjerskih razloga odbila pregledati mladića koji je bio ranjen u trbuh. To je strašno, gospodine Buruma.

Ljubav prema bližnjemu islamskoj je religiji jednako strana kao i duhovna skrb. No, to je druga tema. Smatram neukusnim klevetati rad katoličkih redovnica takvim relativizmom tipa “sve su religije iste”. Gospodin Buruma očito ne zna o čemu govori kad govori o islamu. Kod zauzimanja za islamske plaže, bolnice ili džamije nije riječ ni o humanističkim pobudama, ni o vjerskim kategorijama, nego o uspostavi vertikalnog razdvajanja muškaraca od žena u demokratskim društvima.

> Hirsi Ali u svojoj knjizi kritizira seksualni moral islama, koji se nadovezuje na Muhameda, kao “kavez za djevice”. Prema poimanju g. Burume, ona to ne bi smjela činiti, jer kao “poznata ateistica” – još jedan stereotip – ionako ne bi mogla pridonijeti reformi islama. Još jedno začudno poimanje znanstvenika koji se zauzima za ljudska prava i demokraciju

Kavez za djevice

Burumin treći stereotip glasi: kritičari islama su doušnici. Buruma piše kako su “denuncijacije” Hirsi Ali bile “od slabe koristi”. Jesu li onda i povijesno dokazani slučajevi, poput Muhamedova vjenčanja sa šestogodišnjom Aišom, koju je razdjevičio kao devetogodišnjakinju, za njega također “denuncijacije od slabe koristi”? U svakom slučaju, Hirsi Ali u svojoj knjizi kritizira seksualni moral islama, koji se nadovezuje na Muhameda, kao “kavez za djevice”. Prema poimanju g. Burume, ona to ne bi smjela činiti, jer kao “poznata ateistica” – još jedan stereotip – ionako ne bi mogla pridonijeti reformi islama. Još jedno začudno poimanje znanstvenika koji se zauzima za ljudska prava i demokraciju.

Kulturni relativisti ne žele ništa čuti o prisilnim brakovima, krvnoj osveti (samo u Istambulu lani je bilo 25 mrtvih) i drugim povredama ljudskih prava – one ih uznemiruju. Što li je drugo mislio g. Buruma kad je napisao: “Osuđivati islam, bez uzimanja u obzir njegovih varijacija, previše je zlonamjerno.” E sad, kad je riječ o zanemarivanju “varijacija”, trebalo bi se za g. Buruma u muslimanskom svijetu otvoriti još jedno široko polje. Što je – spomenimo samo jedan od mnogobrojnih mogućih primjera – sa ženama u više od šezdeset zemalja u kojima vlada šerijatski zakon, koje se ne mogu udati bez dopuštenja skrbnika? Gdje je tu raznolikost, gospodine Buruma?

G. Buruma hvali se time što je osobno upoznao svijet južnokorejskih pobunjenika. Svijet muslimana čini mu se stranim, a vrijednosti zapadnog društva relativnima. On opravdano strahuje – zahvaljujući Pascalu Bruckneru – za svoj intelektualni ugled. To što ga u svom odgovoru pokušava spasiti na račun Ayaan Hirsi Ali ne čini stvari ništa boljima. Promašili ste, gospodine Buruma. Z

S njemačkoga preveo Trpimir Matasović.
Tekst je izvorno objavljen u njemačkom online časopisu Perlentaucher *5. veljače 2007.*
Oprema teksta redakcijska.

k

Kako se postaje plijenom relativizma

Paul Cliteur

Postmodernističko relativističko – ili nihilističko – stajalište čini zapadna društva lakim plijenom za ideologiju radikalnog islama. Ako zapadna društva misle da nemaju ključnih vrijednosti dovoljno važnih da se za njih bore (i to miroljubivim sredstvima), tada nema razloga da ih prihvate useljeničke manjine

Mnogo godina službeni moto nizozemske vlade bio je multikulturalizam, pristup koji je dobro pristajao uz nizozemsku povijest i kulturu. *Multikulturalizam* se danas povezuje s postmodernističkom perspektivom. Glavne ideje tog pogleda na život su relativizam (kulturni relativizam posebice), negativno stajalište prema zapadnjačkoj političkoj tradiciji, njegovanje kolektivne krivnje zbog prekršaja iz kolonijalne prošlosti te ostalih stvarnih ili pretpostavljenih crnih stranica u zapadnoj povijesti.

Za multikulturaliste europska civilizacija od prosvjetiteljstva ide temeljno krivim putem. Holokaust, nacizam, komunizam, ropstvo – viđeni su ne kao otklon prema općenito dobroćudnom razvoju zapadne kulture nego kao *neizbježni produkti* europske misli koja je inherentno represivna.

Multikulturalisti također odbacuju univerzalnost prosvjetiteljskih ideja demokracije, ljudskih prava i vladavine zakona, promatrajući ih umjesto toga kao izolirane zaokupljenosti bez univerzalne privlačnosti. Besmisleno je i nerazumno, kao što je i manifestacija *kulturne arogancije,* napadati druge zemlje da bismo izvozili demokraciju i ostale zapadnjačke ideale; isto je tako smiješno očekivati od vjerskih i etničkih manjina u zapadnim društvima da prihvate te ideje i integriraju se u liberalnu demokraciju. Manjine bi trebale živjeti prema vlastitim običajima. I, u onoj mjeri u kojoj nacionalna kultura odstupa od ne-zapadnjačkih ideja, nacionalna kultura treba sebe prilagoditi novim uvjetima. To stajalište ima ozbiljne posljedice za način na koji je organizirano liberalno društvo. Sjetimo se načela slobode govora. Odgovor postmodernističkog kulturnog relativizma jest: *suzdržimo se kritike*. Budimo suzdržani u komentiranju nepoznate religije. Neka reforma dođe iznutra a izbjegnimo provokaciju i polarizaciju.

Svijet kao sudar jednako vrijednih fundamentalizama

Posljedice tog pristupa su dalekosežne. On bi doveo do cenzurirajućeg "pročišćavanja" čitave zapadne tradicije književnosti, umjetnosti, kinematografije, pa čak i znanosti. Postmodernizam ne cijeni osobito zapadnu tradiciju racionalnosti, no, bi li također osporio pravo zapadnog svijeta da se brani? Čitavu perspektivu koja zagovara ideale prosvjetiteljstva, uključujući demokraciju, ljudska prava i vladavinu zakona, treba zamijeniti slavljenjem "drugosti", ne zapadnjačkim kulturama a osobito uvjerenjem da su sve kulture *jednako vrijedne*. Svaku naklonost prema zapadnjačkim idejama treba razbiti do temelja, samljeti, prema izrazu Rogera Scrutona, "Zapad" u korist "Ostatka". Dobra ilustracija tog pogleda na život može se naći u djelu Stuarta Sima, profesora teorije kritike na Sveučilištu u Sunderlandu (u Velikoj Britaniji). Bit problema je fundamentalizam, koncept na čiju ga je analizu potaknuo napad na Svjetski trgovački centar. Nema se što prigovoriti, zasad. No, poput ostalih postmodernističkih kulturnih kritičara, Sim ima vrlo široku definiciju fundamentalizma. U svojoj knjizi *Fundamentalist World: The New Dark Age of Dogma*, uz vjerski fundamentalizam, Sim razlikuje "tržišni fundamentalizam", "politički fundamentalizam", "nacionalni fundamentalizam" i još njih. Za Sima je svaki skup ideja koji nije sasvim relativistički – fundamentalistički. Tako je jedini način bijega od optužbe da si "fundamentalist" prihvatiti postmodernističko relativističko stajalište koje i sam Sim podupire.

Ono što Sim želi ohrabriti jest neka vrsta skepticizma prema svim idejama autoriteta. Sim pokazuje naklonost prema *radikalnom skepticizmu* ("što više skepticizma, to bolje"). Obrana prosvjetiteljskih vrijednosti demokracije, slobode govora i vladavine zakona kao "univerzalnih načela" još je jedna vrsta fundamentalizma koji treba odbaciti.

Zato što je svaka privrženost univerzalnim vrijednostima neka vrsta fundamentalizma, svijet je viđen kao jedan veliki *sudar "fundamentalizama"*, gdje ni jedan nije superiorniji od drugoga. Za postmodernog relativistu, sva životna stajališta i svjetonazori imaju jednaku vrijednost. Simovo rješenje jest odbaciti predanost univerzalnim vrijednostima. No, je li to razuman savjet? To bi stajalište, čini mi se, učinilo zapadna društva vrlo ranjivima za ideološki izazov koji postavlja vjerski terorizam. Liberalna demokracija, sa svojim institucijama slobode govora nije nužno bolja od alternativnih opcija. Jedina stvar kojoj se postmodernist suprotstavlja jest *vjerski žar*.

Ono čemu to stajalište vodi može biti provjereno i u *Murder in Amsterdam*, novijoj knjizi o ubojstvu van Gogha koju je napisao nizozemsko-američki novinar i znanstvenik Ian Buruma. Poput Sima, Buruma zadržava postmodernističko relativističko stajalište. On pokušava, i opet poput Sima, primijeniti postmodernistički relativizam na problem vjerskog terorizma. Također tvrdi da usmjerenost na ideje i ideale prosvjetiteljstva nije mnogo bolja ili poželjnija od usmjerenosti na radikalnu islamsku ideologiju. Radikalni islam je fundamentalistička pozicija, no, isto bi se moglo reći i za "radikalno prosvjetiteljstvo". Oboje treba odbaciti.

Apsurdne posljedice postmodernističkog relativizma

To relativističko stajalište najistaknutije je kada Buruma stvara usporedbu između svjetonazora Muhameda Bouyerija, van Goghova ubojice, i ljudi koje smatra najglasnijim i najotvorenijim kritičarima radikalnog islama u Nizozemskoj: Ayaan Hirsi Ali i profesora prava Afshina Elliana. Dok Bouyeri brani radikalni islam, Hirsi Ali i Ellian brane "radikalno prosvjetiteljstvo". Prema Buruminom mišljenju, oni su u osnovi jednaki. Prva točka podudaranja je to što su svi oni "*ratnici*". Bouyeri je ratnik s mačem i nožem kojima se koristio pokušavajući odrubiti glavu van Goghu. Hirsi Ali i Ellian su ratnici s perom. No, te su razlike manje važne od sličnosti za postmodernističkog relativista: svi su ratnici. Druga točka podudaranja jest to što su svi "radikalni". Islamisti su radikalni u smislu da se ne ustručavaju radikalnih tumačenja njihovih svetih spisa. Ako spisi pozivaju na smrt nevjernika i otpadnika, osobito ako su počinili zločin bogohuljenja, pravi se vjernik ne treba ustručavati ispuniti božju volju. Sljedbenici onoga što je Jonathan Israel nazvao "radikalnim prosvjetiteljstvom" jednako su tako "radikalni". Jedan je "radikalno sekularan, a drugi radikalno religiozan", ali oba su "radikalna".

Treća točka podudaranja jest to što obje radikalne strane vjeruju u *univerzalne vrijednosti*. Obje strane vjeruju da se bore za pravednu stvar i iz tog razloga nisu relativističke. Dakle, iz perspektive postmodernističkog radikalnog skepticizma, obje su fundamentalističke. Nakon što skicira postavke ideja protagonista radikalnog prosvjetiteljstva, Buruma piše: "Isto bi se moglo reći, na neki način, i za njihova najvećeg neprijatelja: modernog svetog ratnika, poput ubojice Thea van Gogha".

Koristeći se kvalifikacijom "na neki način", Buruma kao da je oklijevao. I, naravno, svaki bi se razumni pisac osjećao nelagodno s tom luckastom vježbom iz semantike. Jesu li te dvije pozicije zaista "iste"? Je li netko tko je ratnik s perom zaista isto što i netko tko vodi svoj rat ubijanjem ljudi i odrubljivanjem glava? I Chamberlain i Hitler imali su brkove, ali bilo bi apsurdno pripisati ikakvu važnost toj sličnosti. Naravno, i radikalni islam i radikalno prosvjetiteljstvo su "radikalni", no, to ih čini jednako međusobno sličnima kao što su slični *radikalni* plan za ublažavanje gladi i patnje u svijetu i *radikalni* plan da se istrijebe Židovi ili bilo koja druga etnička ili vjerska manjina.

Konačno, moglo bi biti točno da radikalni islamisti vjeruju, baš kao i sljedbenici prosvjetiteljstva, u "univerzalne vrijednosti". No, u to je vjerovao i Immanuel Kant, a i takvi dvadesetostoljetni filozofi kao što su Nicolai Hartmann i R. M. Hare. Većina moralnih filozofa vjeruje u univerzalne vrijednosti. To ne čini Kanta, Hartmanna i Harea "fundamentalistima". *Opća deklaracija o pravima čovjeka* koju su prihvatili Ujedinjeni narodi 1948. godine također je "univerzalni kredo". Ujedinjeni narodi proglašavaju taj popis ljudskih prava "općim standardom postignuća". To ne čini Ujedinjene narode zborom fundamentalista ili opasnih terorista. Ili ih čini, u očima postmodernističkih kritičara moderniteta?

Prosuđivanje Burume i ostalih postmodernističkih relativista ima apsurdne posljedice, ali te posljedice logično proizlaze iz postmodernističke perspektive.

Buruma se također poigrava s riječju čistoća. Piše da "obećana čistoća islama" nije zapravo drukčija od "radikalnog prosvjetiteljstva". To bi podrazumijevalo da Sajid Qutb, ideolog radikalnog islama, ne bi bio različit od kuma "radikalnog prosvjetiteljstva", Barucha de Spinoze.

Vjerski terorizam nije reakcija na žestoku kritiku islama

Ono što me zabrinjava u toj relativističkoj – ili, bolje rečeno, nihilističkoj – poziciji jest da ona zapadna društva čini lakim plijenom za ideologiju radikalnog islama. Ako zapadna društva misle da nemaju središnjih, ključnih vrijednosti dovoljno važnih da se za njih bore (i to miroljubivim sredstvima), tada nema razloga da ih prihvate useljeničke manjine. Ako je dominantna ideologija u zapadnjačkim društvima to da demokracija, vladavina prava i ljudska prava nemaju određenu kvalitetu koja ih čini *superiornima* teokraciji, diktaturi i autoritarnosti, nema potrebe suprotstavljati se radikalnom napadu učitelja mržnje na zapadne demokracije. Relativisti postmodernističkih vrijednosti ne samo da poriču superiornu kvalitetu zapadnih vrijednosti nego osporavaju čak i to da ljudi mogu braniti te vrijednosti protiv napada koji

Paul Cliteur profesor je teorije/filozofije prava na Sveučilištu u Leidenu u Nizozemskoj.

se na njih vodi. Demoniziranje svake kritike vjerskih mentaliteta kao "polarizacije" i "provokacije" osporava čak i *pravo na obranu* demokratskih institucija. To bi bila samoubojička situacija.

Ono što ostaje tajnom jest zašto se mnogi inteligentni ljudi drže postmodernističkog mentalnog sklopa, premda je toliko mnogo inteligentnih pisaca – Terry Eagleton i Jon Searle, da spomenem samo dvojicu – temeljito dekonstruiralo njegova načela. Mislim da to ima veze s postmodernističkim uvjerenjem da bi stajalište koje oni vide kao relativističko i pragmatično moglo pomoći u borbi protiv vjerskog terorizma. Nadaju se da ćemo, ako se suzdržimo od radikalne kritike terorističkog stajališta, moći *pacificirati* većinu radikalnih elemenata. To je velika zabluda, što bi i sam Buruma shvatio da je dublje razmišljao o materijalu u vlastitoj knjizi. Jer Buruma ne opisuje samo protagoniste radikalnog prosvjetiteljstva nego i amsterdamskog vijećnika Ahmeda Aboutaleba i gradonačelnika Joba Cohena. Buruma piše da je upoznao Aboutaleba – muslimana rođena u Maroku koji zagovara pluralizam – "okružena tjelohraniteljima. Kao i Ayaani Hirsi Ali, bila mu je potrebna dvadesetčetverosatna zaštita". To je trebalo potaknuti Burumu da dalje razmišlja o prirodi religioznog terorizma. Što se tiče Cohena, njega prati glas da je premekan. Nikada se ne koristi teškim riječima protiv etničkih i vjerskih manjina. On je čovjek "dijaloga" i "poštovanja", koji se suzdržava od gotovo svake vrste kritike koja bi mogla uznemiriti osjetljivosti vjerskih manjina. A ipak su Cohena kritizirali poimence u pismu što je ostavljeno na tijelu Thea van Gogha.

Buruma misli da zna zašto teroristi mrze van Gogha, Elliana i Hirsi Ali: zato što su vjerski teroristi u sukobu s "radikalnim prosvjetiteljstvom". Buruma i mnogi drugi postmodernisti žive u iluziji da ćemo, kada odbacimo radikalno prosvjetiteljstvo, a slijedom toga, i radikalnu kritiku religije i provokaciju, moći pacificirati teroriste. No, što bi savjetovao Aboutalebu i Cohenu? Što su oni učinili krivo? Očito, vjerski terorizam nije reakcija na žestoku kritiku islama. On ima druge korijene. I, naravno, u zemljama kao što su Egipat, Pakistan i Saudijska Arabija, nema radikalnog prosvjetiteljstva, nema zlostavljačkih stripova o Proroku Muhamedu a nema ni objavljenih knjiga poput Rushdiejevih *Sotonskih stihova*. A ipak postoji vjerski terorizam.

Samo poštenim razmišljanjem o tim pitanjima moći ćemo krenuti naprijed u našem razumijevanju važne prijetnje liberalnim institucijama.

S engleskoga prevela Lovorka Kozole.
Tekst je pod naslovom Falling Prey to Relativism
obavljen na www.signandsight.com/features/1174.html kao skraćena verzija izvornika objavljenog u Free Inquiry veljača/ožujak 2006. i na web stranici Council for Secular Humanism

Dogmatizam prosvjetiteljstva

Ian Buruma

Moj prigovor nije upućen prosvjetiteljstvu kao takvom, nego *ideološkom fanatizmu* nekih koji vjeruju da ga brane. Ako želimo izolirati i poraziti vjerski ekstremizam moramo imati mainstream europske muslimane za svoje saveznike. Prilično grube polemike koje je "izbacio" profesor Cliteur neće biti od velike pomoći u tom nastojanju

Sudbina je određenih knjiga, te određenih fraza ("fašizam", "orijentalizam", "multikulturalizam", "rasizam") da se koriste kao *batine* za udaranje ljudi čija se stajališta nekome ne sviđaju. Te verbalne palice često imaju malo ili uopće nemaju nikakve veze sa svojim izvornim značenjima ili, u slučaju knjiga, s onime što su njihovi autori zapravo napisali. Pretpostavljam da bih se trebao osjećati polaskan što se *Murder in Amsterdam* postupno pretvara u takvu knjigu.

Profesor Cliteur želi istući nihiliste, postmoderne kulturne relativiste i multikulturaliste te se koristi mojom knjigom kao svojom batinom. Mogu samo pretpostaviti da ju je zaista pročitao, no, njegova verzija zasigurno nije moja. Nigdje nisam tvrdio da ideali prosvjetiteljstva nisu ništa bolji od radikalnog islamizma. Moj opis ubojice Thea van Gogha i njegove krvoločne ideologije čini prilično jasnim moje mišljenje o vjerskom ekstremizmu. Ili profesor Cliteur nije sposoban shvatiti složenu argumentaciju ili svjesno pogrešno tumači moju knjigu kako bi me klasificirao kao "postmodernističkog relativista".

S obzirom na to da iznimno cijenim intelektualne sposobnosti profesora Cliteura mogu samo pretpostaviti da je riječ o tome drugom. Jedan primjer njegovih metoda trebao bi biti dovoljan da dokažem svoju tvrdnju. Napisao sam da su mladi europski muslimani ponekad *kobno privučeni* radikalnom islamu zbog svoje kulturne izmještenosti. Ne osjećajući se kod kuće ni u tradicijama svojih otaca ni u društvima svojih europskih domovina, oni traže "čistoću modernog islamizma" koji "je odvojen od kulturne tradicije". To je zaista *univerzalistička vjera*, baš kao što je to i vjerovanje u temeljne vrijednosti prosvjetiteljstva. Dakle, ono što vidimo u Europi je "ne izravan sudar između kulture i univerzalizma, nego između dviju verzija univerzalnosti, jedne radikalno sekularne, a druge radikalno religiozne".

Pročitati to kao da ja vjerujem kako su one iste, ili da jedna nije bolja od druge, ili gora od druge, zahtijeva izvanrednu intelektualnu nemarnost ili iznenađujuće *loše namjere*. Divim se uspjesima prosvjetiteljstva jednako kao što se čini i za profesora Cliteura, ali također vjerujem da je jedan od njegovih najvećih uspjeha *odbacivanje dogmatizma*, bilo koje vrste. Moguće je biti dogmatik kada je riječ o idejama koje same po sebi nisu loše. Određeni ideolozi u SAD-u, kao i u Europi, bili su uvjereni da je zauzimanje Iraka američkim vojnicima bio najbolji način uspostave demokracije na Bliskom istoku. Istaknuti zabludu te vrste dogmatskog skoka vjere ne znači reći da su baatizam Sadama Huseina, ili sunitski džihadizam, isti ili jednako dobri kao liberalna demokracija.

Profesor Cliteur drži se tako dogmatski svoje ideje sekularizma i prosvjetiteljstva da je bilo kakva susretljivost prema religioznoj vjeri, osobito prema islamu, ekvivalent popustljivosti prema vjerskom ekstremizmu ili obliku samomrzilačkog nihilizma. Moj prigovor nije upućen prosvjetiteljstvu kao takvom, nego *ideološkom fanatizmu* nekih koji vjeruju da ga brane. Ako želimo izolirati i poraziti vjerski ekstremizam moramo imati mainstream europske muslimane za svoje saveznike. Prilično grube polemike koje je "izbacio" profesor Cliteur neće biti od velike pomoći u tom nastojanju.

S engleskoga prevela Lovorka Kozole.
Tekst je pod naslovom The Dogmatism of Enlightenment *objavljen na internetskoj stranici www.signandsight.com/features/1183.html*

Temat priredio Zoran Roško

Vegetirajući muzejski izložak

Trpimir Matasović

Bachova glazba jest toliko genijalna da ju je jednostavno nemoguće uništiti lošom interpretacijom, ali je, lišenu nekih od njenih najbitnijih slojeva, ipak nije moguće ispravno i u potpunosti pojmiti

Koncert ansambla Collegium Vocale Gent, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Zagreb, 4. travnja 2007.

Nije jasno je li riječ o božanskoj providnosti, ili tek o pukom sretnom spletu okolnosti, ali ove su godine neizostavni prigodni koncerti uoči Uskrsa uistinu imali veze s tjednom u kojem se održavaju. Tako je Collegium Vocale Gent izveo Bachovu *Muku po Ivanu*, Simfonijski orkestar Hrvatske radiotelevizije predstavio je ulomke iz Wagnerovog *Parsifala* i dvije Haydnove pasijske simfonije, dok je Zagrebačka filharmonija priredila izvedbu Händelovog *Mesije*.

Među trima spomenutim događajima najveću je pozornost već unaprijed pobudio onaj prvi. Jer, ne samo da se *Muku po Ivanu*, jedan od temeljnih djela oratorijske literature, u Zagrebu već dugo nije čula, nego ju je, k tome, interpretirao umjetnik dobro poznat s niza antologijskih diskografskih izdanja Bachove glazbe. Riječ je o Philippeu Herreweghеu, dirigentu čije je ime zlatnim slovima upisano u same početke pokreta za takozvano *povijesno obaviješteno* izvođenje barokne glazbe. On je tako već ranih sedamdesetih godina prošlog stoljeća krenuo putem istraživanja raznih dokumenata iz barokne ere, pomoću kojih je pronašao način kako otrgnuti glazbu talozima kasnijih interpretacijskih praksi i približiti je zvuku kakav je čula i Bachova publika.

Suzdržano i transparentno

Nakon Herreweghea i Gustava Leonhardta, koji su se svojevremeno upustili u ambiciozan pionirski projekt prvog snimanja svih Bachovih kantata, došle su nove generacije dirigenata, koje su njihov pionirski rad bitno nadogradile. Jedan od njih je i Ton Koopman, koji je prije desetak godina oduševio Zagreb svojom interpretacijom *Mise u h-molu*. Očekivanja su stoga bila još i veća od njegovog, doduše ne izravnog, ali u svakom slučaju barem donekle duhovnog mentora.

Odmah valja priznati kako je Herrewegheova *Muka po Ivanu* u smislu umjetničkog pristupa svjetlosnim godinama udaljena od romantičarskih interpretacija kakve je Zagrebu dosad nudio, recimo, Milan Horvat, kojem su upravo Bachove pasije jedan od ključnih repertoarnih punktova. Na prvi pogled, reklo bi se kako je sve upravo onako kako barokni "autentičari" propovijedaju. Komorni zbor od šesnaest pjevača pjeva suzdržano, ali i transparentno, bez suvišnih dinamičkih ekscesa ili za barok navodno neprihvatljivog vokalnog vibrata. Orkestar je također reduciran, te sastavljen od niza vrhunskih glazbenika koji sviraju barokne, a ne suvremene instrumente. Doduše, vokalni su solisti, uz povremene oscilacije, bili tek solidni, ali i dalje unutar relativno prihvatljivog prosjeka.

Kostur bez mesa

Ipak, dok je Ton Koopman svojevremeno oduševio, Herreweghe je publiku ostavio hladnom. Ovdje, međutim, nije riječ o odbijanju pristajanja na od romantičarskih konvencija odmaknutu *povijesnu obaviještenost*, jer se Zagreb na njih u međuvremenu i navikao i naučio ih prihvaćati. Problem je više u tome što je u svom velikom spremanju ovaj dirigent s mnoštvom pravih suvišnosti izbacio iz interpretacije i neke vrijedne elemente. Prije svega, nestao je iz njegovog čitanja svaki osjećaj za dramsku gradnju. Jer, nemojmo zaboraviti da je, bez obzira na duhovnu namjenu, *Muka po Ivanu* bila izložena kritici Bachovih konzervativnih suvremenika upravo zbog svog izrazitog opernog karaktera. Ona, dakle, nije samo skrušena pobožna hodnja postajama Kristove muke, nego i duboko proživljena individualna, ali i općeljudska drama.

Kada, dakle, Bachu oduzmemo dramatičnost, koju se ne može kompenzirati tek umilnim i filološki korektnim pjevom i svirkom, ostaje nam tek kostur bez mesa. Bachova glazba jest toliko genijalna da ju je jednostavno nemoguće uništiti lošom interpretacijom, ali je, lišenu nekih od njenih najbitnijih slojeva, ipak nije moguće ispravno i u potpunosti pojmiti. Nažalost, Philippe Herreweghe nije nam ponudio živu glazbu, nego vegetirajući muzejski izložak, kojem se možemo s distance diviti, ali nas ne može dirnuti. Belgijski dirigent takvim svojim pristupom postaje tek podsjetnikom na jedan trenutak u povijesti izvođenja Bacha – trenutak kojeg je, uza sav njegov značaj, ipak pregazilo vrijeme. z

Blijedo reciklirani *digest*

Trpimir Matasović

Hrušina revizija Händelovog *Mesije* kompendij je složen po načelu *greatest hits*, primjeren možda kakvoj CD kompilaciji, ali nipošto ne i ozbiljnom koncertnom činu

Uskršnji koncert Zagrebačke filharmonije, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Zagreb, 7. travnja 2007.

Programska i kadrovska politika Zagrebačke filharmonije povremeno je toliko začudna, da nije previše jasna nikome, pa možda čak niti njenom vodstvu. Pokazuje to, primjerice, i slučaj ovogodišnjeg uskršnjeg koncerta tog orkestra. Naime, nema ništa loše da se vodstvo ovog, jednog od udarnih događaja koncertne sezone, za promjenu povjeri umjetniku mlađe generacije, a ne nekom od uvijek istih nestora domaće i strane dirigentske scene. No, zašto je izbor pao upravo na češkog dirigenta Jakuba Hrůšu, odnosno čime je on to zaslužio svoj angažman, teško je shvatiti. Neki će reći da je mladac, eto, prije četiri godine upravo u Zagrebu osvojio treću nagradu na Natjecanju Lovro Matačić. Ali, ako je to bio kriterij, pitanje je zašto se sada, ili nekom drugom zgodom, nije angažiralo prvonagrađenog Diana Čobanova ili drugonagrađenog Michala Dworzynskog, posebice znamo li da redoslijed nagrada svojevremeno nitko nije dovodio u pitanje. Domaće dirigente mlađe generacije, naravno, nećemo niti spominjati – njima Filharmonija nastupe dozira na kapaljku, a probiti se na neki od redovnih pretplatničkih koncerata njima je i dalje skoro pa posve nemoguće.

Iznenađujuće uigrana Filharmonija

Nadalje, čak i ako apstrahiramo ova zanovijetanja, i dalje se moramo pitati zašto se Hrůši povjerila odgovornost upravo za izvedbu Händelovog *Mesije*. Jer, Hrůša jest relativno pristojan dirigent, ali njegova najjača domena je standardni romantičarski repertoar, a čini se da ni s glazbom 20. stoljeća ne stoji sasvim loše. Barok, međutim, iziskuje dodatan set interpretacijskih znanja i vještina, koje se obično ne uče na visokoškolskim glazbenim institucijama, i koje Hrůša jednostavno nema.

Stoga ni relativno dobra izvodilačka građa koja mu je bila dana na raspolaganje nije bila od prevelike pomoći. Dirigent vičniji glazbi 18. stoljeća svakako bi puno više izvukao i od dijelom solidnog, a dijelom odličnog kvarteta solista, kao i od vrlo dobro pripremljenih združenih snaga Zbora Ivan Goran Kovačić i Zbora HRT-a. Dapače, čak je i sâma Filharmonija bila iznenađujuće uigrana, pokazujući u ponekim osobito nadanutim trenucima i proplamsaje nečega što je gotovo nalikovalo stilski profiliranoj svirci. Hrůša se, pak, snalazio kao je znao i umio, pa je čak i krenuo relativno sigurno i uvjerljivo. No, kako se stvar dalje razvijala, postalo je jasno kako ovaj dirigent još koliko-toliko zna zatvoriti cjelinu pojedinačnih glazbenih brojeva, ali ih ne zna uklopiti u zaokruženo jedinstvo čitavog djela. Njegovo posustajanje bilo je sve očitije iz minute u minutu, pa se tako isprva uredna interpretacija vrlo brzo razvodnila i pretvorila u blijedo recikliranje starih i, samim time, već odavno zastarjelih rješenja.

Narušavanje unutarnje logike djela

Vjerojatno svjestan vlastitih ograničenja u srazu s monumentalnim oratorijskim djelom, Hrůša se već unaprijed odlučio za radikalno kraćenje skladbe. Takvi rezovi, koliko god nepopularni bili, a, uostalom, i nekorektni prema izvornoj skladateljevoj zamisli, u određenoj se mjeri mogu tolerirati. No, izbaciti iz *Mesije* gotovo polovinu svih glazbenih brojeva može voditi samo jednome – drastičnom narušavanju unutarnje dramske logike djela. Hrůšina revizija tako je tek kompendij složen po načelu *greatest hits*, primjeren možda kakvoj CD kompilaciji, ali nipošto ne i ozbiljnom koncertnom činu.

Možda će poneki benevolentan slušatelj pokušati Hrůšu obraniti tezom kako je u svom izvornom obliku Händelov dvoipolsatni oratorij jednostavno preglomazan zalogaj u užurbanom životu čovjeka 21. stoljeća. No, to jednostavno nije istina. Jer, u istom je tom Lisinskom samo nekoliko dana ranije publika bez problema odslušala cijelu, jednako opsežnu Bachovu *Muku po Ivanu*. Uspoređivati pak Hrůšin *digest* i prosinačku vrhunsku integralnu izvedbu *Mesije* (taj put u Mozartovoj obradi) pod vodstvom Dennisa Russella Daviesa posve je bespredmetno. Recimo tek da možemo biti sretni što smo ove sezone u Zagrebu čuli barem jednu dobru izvedbu tog djela. Ali, to nije bila ona koju je ponudila Zagrebačka filharmonija. z

Muški feminizam i ženska samomržnja

Nataša Govedić

Tri kazališterke okupljene oko tekstova Ivane Sajko nude nam duboki prezir prema ženama, s naglaskom na preuzimanju tradicionalno najmilitantnijih obrazaca izricanja bijesa: žena je "ništa" koje vremenom postaje toliko puno mržnje da poseže za ubijanjem. Čuje se glas pridike, grmljenje osude, didaktičkog zvocanja o "užasu" ženske sudbine

Uz premijernu izvedbu monodramskog triptiha Ivane Sajko (*Arhetip: Medeja/ Žena-bomba/Europa*), udomljenih u Zagrebačkom kazalištu mladih. Redateljice: Ivana Sajko, Dora Ruždjak Podolski i Franka Perković

Premijerom tri teksta Ivane Sajko u zagrebačkom ZeKaeM-u, koje k tome redateljski potpisuju tri ženske osobe (Ivana Sajko, Franka Perković i Dora Ruždjak Podolski), imamo se prilike susresti s tumačenjem "velike muške povijesti" iz perspektive triju zrelih kazališnih umjetnica. Ne nužno i feministica, a zasigurno ne osoba koje ženske socijalne uloge vide izvan rigidnih socijalnih stereotipa. Pri tom ne mislim da bi spomenute autorice *morale biti* "pod stijegom" određene doktrine. Nisu svi siromasi ljevičari, niti se kompletno nebijelačko stanovništvo suprotstavlja arijevskom rasizmu. No potcrtala bih da pod feminizmom razumijem politiku i filozofiju ženskog samopoštovanja ili bar temeljni respekt prema onim osobama ženskog roda kojima je dostojanstvo programatski uskraćeno. Tome nasuprot, tri kazališterke okupljene oko tekstova Ivane Sajko nude nam duboki prezir prema ženama, s naglaskom na preuzimanju tradicionalno najmilitantnijih obrazaca izricanja bijesa: žena je "ništa" koje vremenom postaje toliko puno mržnje da poseže za ubijanjem. Protumodel nošenja s potisnutim gnjevom jednostavno ne postoji – nema humora (kao kod začetnice ženskog dramskog pisma: Aphre Behn), nema ironije (kao kod znatno mlađe, no slično ubojite Jelinekove), nema suosjećanja (tipičnog, primjerice, za bolni rukopis Sarah Kane). Čuje se glas pridike, grmljenje osude, didaktičkog zvocanja o "užasu" ženske sudbine.

Arhetipovi?

Već od prvog prizora ZeKaeM-ove trodijelne predstave, dakle počevši od svečano odjevenih djevojčica u ulozi Medeje (autorice i redateljice Ivane Sajko), povijest je shvaćena kao kuća *ženske* poslušnosti, drila, autodestrukcije, a u velikoj mjeri i manipulacije statusom supruge. Nad Medejom, kasnije i nad Teroristkinjom te Europom, vlada simetričan i veoma tegoban princip ženske samomržnje: arhetipske junakinje pozvane su na pozornicu da bi nam otkrile svoju potisnutu zlovolju, nemoć, bijes, osjećaj promašenosti ili dugo potiskivane agresivnosti. Kao da su sve junakinje generalske kćeri i/ili zaručnice: njihov je interes ubijanje kao odušak ili ubijanje kao žudnja vojnopolitičkog drila. Značajno je da se upravo u tri različita teksta Sajkove ponavlja ista motivska i emocionalna paleta: netko obuzet gađenjem, netko bez vlastita glasa, u stanju je progovoriti ili destrukcijom ili autodestrukcijom. Ni Katarina Bistrović Darvaš (kao Teroristkinja) ni Ksenija Marinković (u ulozi Europe) ne pronalaze glumački modus koji bi njihovim junakinjama poklonio markantniji, slojevitiji izvedbeni profil: čini se kao da se monolozi slijevaju jedan u drugi, stalno se vraćajući na opsesivnu temu *neke* općenite, nezadovoljne, prastare i svevremenske "osvetnice". Ksenija Marinković pokušava pomaknuti Europu prema kabaretskom miru i sarkazmu jedne Marlene Dietrich; Katarina Bistrović Darvaš nastoji igrati masovnu ubojicu kao damu koja je na nekome od dokonih prijema zapela u psihotičnoj epizodi (zbog čega je njezino "bum" neobično nalik štucanju), ali unatoč činjenici da je riječ o doista izvanrednim glumicama, nedostaje im identitet koji se ne vrti oko obarača, bombe ili vojne parade.

Lopta i korzet

Osvrnimo se i na znatno manje pretenciozno *Stanje br. 2*, plesnu predstavu Pravdana Devlahovića. U njoj nalazimo gotovo iste probleme kao i u tekstovima Ivane Sajko: militaristička kultura ili Mamica Hrabrost (kod Sajkove: Europa) ovdje također proždire svoju senzibilnu dječicu. Ne samo zato što se plesači, kao i svi umjetnici uostalom, moraju nositi s državnom sportskom megalomanijom te nogometnim kultom koji ih financijski i institucionalno reducira na socijalnu marginu, nego i zato što je sport najpopularnija javna arena smrtoljublja, u kojoj se igra isključivo na militarnu logiku "pobjede" ili "poraza". *Ubij ga*, *rasturi ju.* Devlahovićeva predstava nudi drugačiji svijet: otvara se fizikalnim eksperimentom koji ne uspijeva (iako je pažljivo pripremljen na malenoj prostirci, pretpostavljam s ciljem kratkotrajnog "lebdenja" oguljenog jajeta postavljenog iznad staklene flaše); nastavljena je parodijom nogometne grandomanije ili borbom Davlahovića s *pilates* loptom koja ga "mrvi" velikim odskocima od priručnih zidova (izvođač je tek povremeno uspijeva voditi zidom vlastitom glavom, ramenima ili leđima), a završava stezanjem performera u ženski korzet, čije uzice izazivaju obilato znojenje, isticanje prsiju pa samim time i izravnu feminizaciju plesača, na kraju i pognutost te pranje poda "umjesto" plesa. Za *Stanje br. 2* nije toliko važno što se događa u narativnom smislu, niti zašto struktura predstave otpočinje "lopticom" jajeta u prirodoznanstvenom eksperimentu, nastavlja se bitkom s prevelikom loptom te odskakivanjem plesača pozornicom u ritmu istog okruglog objekta (loptu pridržava i ritmički disciplinira Zrinka Užbinec), da bi se naposlijetku prekinula u trenutku kada tijelo riba pod vlastitim znojem. Dramaturgija Ivane Ivković ostavlja mogućnost da iste sekvence posložimo i nekim drukčijim poretkom. No ono što je važno u Devlahovićevu *Stanju br. 2* ili, izravnije rečeno, "drugom stanju" ove izvedbe, jest neprestani korporalnih odmak od samorazumljivih identifikacijskih gesti, kao i suptilno poigravanje *ženskošću* kao potencijalitetom trudnoće, geneze, tijela definiranog oblinama i bujanjem, s čime je korzet u izravnom neprijateljstvu.

Hod po granici

Za razliku od poetike Ivane Sajko, ovdje tijelo nije predmet gađenja, već igre. Igra je katkad vehementna, nerijetko brutalna, često repetitivna i na više načina ironično povezana s kružnicom kao etrernalističkim simbolom (u isti mah prijeteće i utješno "zatvorenim"), ali ni u jednom trenutku nije lišena kazališnog erosa, svijesti o scenskom krugu svjetla kao potencijalnom "preobratilištu" najrazličitijih konvencija. Upravo Devlahovićeva ludička performerska svijest o tijelu koje odbija hodalačke posture *bodybuilding* naprava (u ranijoj predstavi *Walk This Way*) ili trudnoću zamišlja kao neku vrstu "igre s loptom" (zanimljivo je da je *pilates* lopta došla u širu uporabu upravo zbog vježbi namijenjenih trudnicama), zaslužna je za scensku osobnost koja svjesno odustaje od kontrole nad rodnim zadanostima – i to tako što ih defamilijarizira, dinamizira ili transvestira. Bez ikakve posebne maske, bez scenografije i gotovo bez kostimografije (izuzmemo li korzet), Devlahović je izvrstan u načinu na koji licem, držanjem i kretanjem *djeluje* ismijavalački prema Svetoj Patnji, Svetoj Poslušnosti i Najsvetijem Samosažaljenju. Katkad ga na domaćoj sceni zbog toga svode na status "klauna", ali u pitanju je daleko ozbiljniji revolt. Jer Devlahović je u stanju odigrati i veliki fizički napor i bol i poniženje i osjećaj nemoći, jedino se na njima ne zaustavlja kao na konačnom umjetničkom autoopisu. Njegova scenska osobnost potcrtava performativnost roda, ne zaustavljajući se na kulturalnim klišejima "jednostavnijeg" odijevanja potencirano "ženske" ili prenaglašeno "muške" odjeće. Štoviše, gledajući ga, imam osjećaj da posjeduje iznimnu senzibilnost prema *graničnosti* kao takvoj, jer veoma često balansira između očekivanja publike i konteksta, pa čak i uvriježenosti plesnih vokabulara. Opet za razliku od narcističkih tekstova Ivane Sajko (nije slučajno što su joj toliko dragi monolozi), čiji se subjekt "davi" u samopromatranju i jednako je toliko opsjednut najefemernijim, klasično konzumerističkim znacima subjekta tj. *izgledom*, Pravdan Devlahović gotovo nikad ne upada ni u solipsistička opća mjesta, niti pristaje da ga se definira kriterijima modne scene. Naprotiv, karakterizira ga netipična skromnost ili usredotočenost na predanu interakciju s objektom, publikom ili partnerom. Suprotno jednoobraznosti diskurza Sajkove u rukama tri različite redateljice, Pravdan Devlahović u najmanju je ruku dvostruk ("sam svoj dvojnik", rekla bi Morana Čale), dvosmjerno otvoren ironijskoj distanci. Utoliko se čini da model feminističkog performansa kao uznemiravanja rodnih normi na domaću scenu donosi doslovce *muška trudnica*, dok ZeKaeM-ova "ženska" predstava troglasno grca od faličke agresivnosti.

Ormariću, prostri se!

Suzana Marjanić

I ovoga je puta projekt *Bilježenje grada – bilježenje vremena* uselio vlastiti koncept u oglasne ormariće Kinoteke, koji već godinama, nažalost, "zjape" prazni, te u svakom od tih sedam i/zdanja autori/ce spomenutoga projekta predočavaju uglavnom nezainteresiranim prolaznicima i rijetkim namjernicima, prikupljene materijale o akcijama u urbanoj mreži Zagreba

Uz projekt *Bilježenje grada – bilježenje vremena: Zidne novine br. 2* Bacača Sjenki i [BLOK] – Lokalne baze za osvježavanje kulture, u suradnji s Centrom dramskih umjetnosti i Hrvatskim filmskim savezom, privremeno smještenog u sedam zidnih, oglasnih ormarića Kinoteke, Zagreb, od 22. veljače do 15. travnja 2007.

Na internetskoj stranici http://bilje-zenjagrada.blog.hr/arhiva-2006-02.html, koja bilježi fotodokumentaciju i pisanu građu (teorijski i novinski članci, eseji, intervjui, manifesti) o umjetničkim istupima te protestima i javnim okupljanjima na zagrebačkim trgovima i ulicama, posebice me je zaokupila – eto, rekli bismo – jedna neumjetnička akcija. Naime, "ne-umjetnička" u smislu konceptualnih događaja koji se tu i tamo mogu viđati od šezdesetih godina naovamo u zagrebačkoj urbanoj mreži. Dakle, na prvi pogled na spomenutoj internetskoj stranici zaustavila sam se na jednoj – možemo reći – običnoj, svakodnevnoj akciji strategije domišljatosti preživljavanja, a koju je u skladu s tom životnom logikom i arhivar spomenutoga bloga naslovio "životno", vrlo jednostavno: "Medo pleše 1964. – Mjesto događanja: park, Laginjina 9, Zagreb". Dakle, fotografija je iz ptičje (točnije, neboderske, "oblakožderne") perspektive ovjekovječila te prohujale 1964. godine Roma kako na metalnom lancu vodi medvjeda ili možda medvjedicu. Sjećam se iz djetinjstva kako je isti takav jedan otužni medo plesao i u Zaprađu i kako su mu iz nosa (neki bi rekli – njuške), kroz koju je bio provučen metalan prsten, pjenušale kapljice krvi pomiješane sa znojem, a sve to od težine lanca koji bi svako malo *Cigo* (kako smo ga *mi* kao djeca zvali) trznuo kada bi iznova dječurlija, uz pokoji udijeljeni dinar – ravnodušna prema medvjeđem ropskom životu – željela vidjeti rasplesanoga medu. Bila je to istinska životna akcija, naravno, bez estetskoga momenta za *Cigu*, ali "vrhunaravne" ropske poetike za sputanoga medu, i to apsolutno oprečna slici medvjeđega života koju smo kao djeca tada, tih sedamdesetih godina, medijski konzumirali u priči o Slavici i medvjedu Mendi.

Oglasni ormarići Kinoteke

U svom najnovijem projektu *Bilježenje grada – bilježenje vremena: Zidne novine br. 2* Bacači Sjenki i [BLOK] – Lokalna baza za osvježavanje kulture ponovo su odabrali formu zidnih novina kao – možemo slobodno reći – potpuno zaboravljenoga medija javne komunikacije. A da je doista riječ o apsolutnom brisanju tog načina oglašavanja iz kolektivnoga sjećanja, svjedoči i činjenica kojom mogu sama posvjedočiti: naime, dok sam otprilike petnaest minuta stajala, čitala i promatrala dokumentaciju na svakom od tih sedam gradskih punktova, ili zidnih, oglasnih ormarića Kinoteke, eto, baš nijedan prolaznik/prolaznica nije se zaustavio/zaustavila da promotri drugo izdanje spomenutoga projekta zidnih novina. Istina, ponekad su upitno zaustavili pogled na meni kao promatračici *nečega tamo, pa, vjerojatno zanimljivoga* na pročelju, ali ipak nitko se nije zaustavio ili možda priupitao.

Dakle, i ovoga je puta projekt *Bilježenje grada – bilježenje vremena* uselio vlastiti koncept u oglasne ormariće Kinoteke, koji već godinama, nažalost, "zjape" prazni, te u svakom od tih sedam i/zdanja autori/ce spomenutoga projekta predočavaju – moram ponovo dodati – uglavnom nezainteresiranim prolaznicima i rijetkim namjernicima prikupljene materijale o akcijama u urbanoj mreži Zagreba. Spomenimo glavne inicijatore navedenoga projekta. Produkcija: Bacači Sjenki i [BLOK] – Lokalna baza za osvježavanje kulture, u suradnji s Centrom dramskih umjetnosti i Hrvatskim filmskim savezom. I konačno: voditelj projekta i urednik tog drugog izdanja *Zidnih novina*: Boris Bakal. Suradnice: Vesna Vuković, Katarina Pejović, Vanja Žanko.

Arhivska urbana mreža

Dakle, ukratko o samom projektu. *Bilježenje grada – bilježenje vremena* višegodišnji je projekt koji se, kako ističu autori i autorice, bavi "pronalaženjem, arhiviranjem, proučavanjem i izlaganjem djela i projektne dokumentacije umjetničkih istupa u javni prostor, te protestima ili javnim okupljanjima na području Zagreba od 1945. godine do danas". Tako je drugo izdanje spomenutoga projekta posvećeno onim akcijama čije je mjesto izvedbe bilo upravo na mjestu ili u blizini oglasnih ormarića Kinoteke. I nadalje, kako tumače autori/ce: mapiraju, kako kažu, "one geste u vremenu i prostoru koje su ta mjesta trajno obilježile drugačijim pogledom". Tako su u zidnom ormariću Kinoteke u Vlaškoj ulici (FINA, ugao s Draškovićevom), među ostalim, postavili fotodokumentaciju i tekstove koji podsjećaju na akciju Total. Naime, u sklopu akcije Total, koja je izvedena 16. lipnja 1970. u Zagrebu, a koju je potaknula Galerija Studentskog centra, a realizirali Boris Bućan, Davor Tomičić i Želimir Koščević, a koja je osmišljena kao direktna intervencija u urbanom prostoru, slučajnim je sudionicima dijeljen letak *Nacrt dekreta o demokratizaciji umjetnosti*. Manifestne smjernice *Nacrt dekreta o demokratizaciji umjetnosti* u svom uvodnom dijelu ironijski je obrazložio trima točkama: (1.) *Ukida se: slikarstvo, kiparstvo, grafičarstvo, primijenjene umjetnosti, industrijsko oblikovanje, arhitektura i urbanizam*. (2.) *Zabranjuje se nadalje: svaka djelatnost na području povijesti umjetnosti, a posebno takozvana likovna kritika*. (3.) *Prekidaju se: sve izložbe u svim galerijama, muzejima, izložbenim i umjetničkim paviljonima*.

Biljezenje grada - biljezenje vremena. Zidne novine br. 2.

Na oglasnom ormariću Kinoteke u Zvonimirovoj (pročelje kod ljekarne na Trgu žrtava fašizma) projekt je zabilježio, primjerice, sjećanje na *Razgovor pod orahom* grupe Biafra, umjetničke skupine slikara, grafičara i skulptora (1970.-1978.), a koja je često, kao uostalom i Grupa šestorice autora, izlagala izvan tradicionalnih muzejsko galerijskih prostora. Inače, ime je, kako nas oglasni ormarić svestrano obavještava, spomenuta skupina dobila po jednom od prvih zagrebačkih skvotova, takozvanoj Biafri ili nedovršenom studentskom stacionaru na Trgu žrtava fašizma, a gdje su neki od članova Biafre i stanovali, otvorivši ujedno tamo i prvu alternativnu galeriju u Zagrebu.

U oglasnom ormariću Kinoteke u Frankopanskoj (neposredno prije ulaza u prostorije Zelene akcije) sastavljeno je, među ostalim, prisjećanje na akciju *Ubojstvo u lokalu* Kugla-glumišta, koja je izvedena 17. srpnja 1977. godine, a koja je počela tako da je glumac obijeljena obraza, s karanfilom i u fraku šetao među stolovima gornjogradske kavane Taverna (Anica Vlašić-Anić navodi kako je riječ o kavani Kod uspinjače). Na kraju, jedan revoltirani mladi "pivopilac" (naravno, isto glumac), kako bilježi Branko Maleš u članku pod nazivom *Publika pala na ispitu* u časopisu *Pitanja* 1977. godine, "skače na glumca, guši ga, gura, udara" da bi na kraju izvadio pištolj i pucao na glumca u fraku. U sjajnom prikazu navedene akcije Branko Maleš svjedoči kako je vrlo mali, to jest, neznatan dio publike priskočio i ponudio pomoć, što je otvoreno i posvjedočilo o vladajućoj ravnodušnoj, zagrebačkoj zrakoplovnoj "etici skrbi".

Na Britanskom trgu br. 1 u oglasnom ormariću Kinoteke oglašena je i fotodokumentacija performansa Tomislava Gotovca *Pokazivanje časopisa Elle* (performans i serija od šest fotografija, Sljeme, 1962., fotografirao Ivica Hripko), za koji je Ješa Denegri odredio da zajedno s Gotovčevom serijom fotografija *Glave* (1960.) prethode pojavama nazvanim fotografija umjetnika (fotografija kao medij umjetnika), nova umjetnička praksa ili nova umjetnost sedamdesetih. I u tom su slučaju Bacači Sjenki i [BLOK] – Lokalna baza za osvježavanje kulture pomno odabrali prikladno mjesto za spomenutu Gotovčevu seriju fotografija jer mjesto oglasnoga ormarića Kinoteke na Britancu gravitira prema Sljemenu kao mjestu izvedbe Gotovčeva performansa.

Ormarić Kinoteke u Tratinskoj (nedaleko od Tehničkoga muzeja), primjerice, oglasio je intervenciju iz Parka Stara Trešnjevka Slavomira Drinkovića, a koja je bila izložena od 14. do 27. veljače 1982. godine. Pritom autori/ce projekta *Bilježenje grada – bilježenje vremena* korektivno upućuju na to kako se nitko začudo nije bavio performativnošću Drinkovićevih instalacija u javnom prostoru.

Iskoristite posljednju prigodu...

Podsjetimo još i na *Akciju za konfrontacijsku reakciju* Željka Borčića, koja je, kako bilježi Davor Matičević, u podnaslovu imala poziv "Iskoristite zadnju priliku da još ove godine postanete popularna ličnost", a koja je, kao akcija propitivanja vlastitoga identiteta, održana 1974. u organizaciji revije *Start* i Galerije SC. Naime, na Trgu ispred HNK Slobodan Tadić prema Borčićevoj zamisli fotografirao je pozvane i nepozvane prolaznike s maskama poznatih osoba (npr. Belmondo, Jacky Kennedy) koje su sami mogli odabrati među ponuđenima. Zadržimo se ukratko na toj akciji čiju su fotodokumentaciju autori/ce projekta *Bilježenje grada – bilježenje vremena* izložili u ormariću Kinoteke u Prilazu Gjure Deželića (preko puta crkve Sv. Blaža), a pritom, među ostalim, ironično zapisuju i vlastiti komentar: "O autoru ove akcije, Željku Borčiću, možemo naći dosta na internetu (na Googleu 143 stranice), ali ništa što bi ga povezalo s tom akcijom. Je li ta umjetnička akcija bila tako sudbonosna za karijeru umjetnika da je potpuno promijenio smjer svojega djelovanja?" Naime, autori/ce spomenutog projekta fotografiju preuzimaju iz knjige *Ispitivanje međuprostora* Želimira Koščevića iz 1978. godine, koja inače ne govori o Borčićevoj akciji, iako je, ponavljam, reproducirana fotografija te akcije, a pritom je Borčić u registru imena spomenute knjige ostao nevidljiv. Nadalje: i dok Marijan Susovski (usp. *Inovacije u hrvatskoj umjetnosti sedamdesetih godina*, Zagreb 1982.) i Davor Matičević (usp. *Nova umjetnička praksa 1966.-1978.*, Zagreb 1978.) donose podatak da se navedena akcija održala 1974. godine, Želimir Koščević Borčićevu akciju upisuje u 1973. godinu. Pritom je zanimljivo da Matičević na 25. str. spomenutoga kataloga navodi i kako se akcija održala 1975. godine (a na 72. str. donosi podatak o 1974. godini). Greške toga, arhivskoga tipa, kojim smo dakako svi skloni, još jedanput potvrđuju važnost ovoga poticajnoga projekta koji pokazuje kako je svaka točka grada mjesto sjećanja – osobnog (od, primjerice, zaljubljenoga ljubljenja, grljenja i razgovora npr. na dobro poznatoj klupi iznad kina Tuškanca i promatranja smaragdnoga Maksimirskoga jezera u svitanje) i onog kolektivnog sjećanja, uglavnom upisanima u proteste, demonstracije i javna okupljanja. z

Zagrebačke plesne zanimljivosti iz 19. stoljeća

Ivana Katarinčić

Društvene kronike i izvještaji u tisku s kraja 18. i tijekom 19. stoljeća bilježe zagrebački kulturni i društveni život. Dnevne novine 19. stoljeća, ponajprije *Narodne novine* i njihov književni tjedni prilog *Danica* obiluju oglasima koji navode vrijeme, mjesto i povod održavanja nekog plesnog događaja. Potonji izvještaji pišu o brojnosti posjetitelja, plesnom rasporedu i plesovima koji su se plesali

Od 1780. do 1860. godine u Zagrebu nastupaju putujuće profesionalne njemačke glumačke družine. Njihovi su voditelji ujedno kazališni poduzetnici koji, osim što se brinu o radu i opstanku svojih družina, u Zagrebu organiziraju javne plesove. Prva javna kazališna dvorana u Zagrebu, u kojoj su se još krajem 18. stoljeća priređivale javne plesne zabave te kazališne predstave, današnji je Muzej grada Zagreba. Jačanjem plemićkih i velikaških obitelji brojni se plesni događaji održavaju u zagrebačkim plemićkim gornjogradskim aristokratskim palačama. Građani pak posjećuju vlastite "purgarske plesove" koji se održavaju u zagrebačkim gostionicama i kavanama. Sredinom i u drugoj polovici 19. stoljeća organizaciju plesova preuzimaju veće institucije poput Hrvatskog sokola, Kola ili Glazbenog zavoda opremljene odgovarajućim uvjetima za održavanje plesa u zatvorenome prostoru. Naime, formacije u kojima se plesalo i koje su često sadržavale veći broj plesnih parova, zahtijevale su veći prostor.

"Opasan" valcer

Devetnaesto stoljeće donosi ubrzanje tempa i brzine pokreta u plesu. U privatnim salonima Zagreba i na javnim balovima plešu se polka, galop, mazurka, quadrilla (četvorka) i valcer, a od četrdesetih godina i hrvatsko kolo.

Kolo, narodno kolo, dvoransko kolo, salonsko kolo te ilirsko kolo termini su koji označavaju slavonsko i hrvatsko kolo. Sastavio ih je 1841. Marko Bogunović, a oba su prvi puta izvedena godinu dana poslije u zagrebačkom salonu, na zabavi u zgradi Streljane u Tuškancu, u kojoj "Društvo zagrebačkih strijelacah" na sjajnim plesovima okuplja "domoljubno" općinstvo. Kolo se nakon toga proširilo i u druge zagrebačke i hrvatske plesne dvorane. Širenju i popularnosti kola zacijelo je pridonijela i malena knjižica džepnog formata nepoznatog autora koja se prodavala pod dvojezičnim nazivom *Kolo hervatsko – Das kroatische Kolo.* Njezinu prodaju oglašavale su *Narodne novine*, a sadržavala je opširan opis svih figura obaju kola. Knjižica je najvjerojatnije prva u nizu od nekoliko opisa *kola* u kasnijim razdobljima. Kolo je figuralni društveni ples. Osnovno mu je obilježje plesanje u paru pri čemu se odnosom među partnerima i njihovim položajem u odnosu na ostale sudionike u plesu stvaraju likovi u prostoru, čije nazive sugerira karakter kretanja i formacije koje plesači projiciraju na površini plesnoga podija. *Hrvatsko* se i *slavonsko* kolo razlikuju prema broju i nazivima plesnih figura te po muzičkoj mjeri. Trodobna mjera *hrvatskog* i dvodobna *slavonskog* vidljiva je iz sačuvanog notnog materijala Vatroslava Lisinskog, autora glazbene pratnje obaju kola.

Možda je najdojmljiviji ples 19. stoljeća bio valcer. Neprestance napadan i kritiziran, bio je ujedno najpopularniji i omiljeni ples zagrebačkih plesača. Zamjeralo mu se neslavensko podrijetlo, posebice u vrijeme ilirskoga preporoda kada se intenzivno promicalo domaće i narodno. Zato su se za pratnju valceru počele svirati hrvatske melodije u tročetvrtinskom taktu. Posebno mu se zamjerio bliski kontakt dvoje u paru, ali je on ujedno bio i najprimamljiviji mladim plesačima kojima je ples bio prigoda upoznavanja mirisa, dodira i priljubljenog tijela drugoga. Parovi su plesali zagrljeni stvarajući zajedno zamišljene kružnice u okretnom i brzom ritmu. Valcer je zabilježen na svim plesnim redovima sačuvanim i pohranjenim u Muzeju grada Zagreba.

Plesove koji su, poput, primjerice, kola bili figuralni te koreografski određeni bilo je potrebno naučiti i uvježbati prije dolaska na ples, iako je i za plesove bez neke ustaljene koreografije bila potrebna vještina i osnovno znanje plesnih koraka. Zabilježena su imena plesnih učitelja iz prve polovice 19. stoljeća Alojzija Deperisa i Alberta Dragonera, iako se prvim učiteljem plesa smatra Pietro Coronelli, talijanski baletni majstor, koji na poziv baruna Ambroza Vraniczanyja stiže u Zagreb kako bi privatno podučavao njegovu kćer Klotildu. Coronelli uspješno razvija svoju plesnu aktivnost te osim što djeluje u kazalištu, podučava stanovništvo plesu i otmjenom vladanju na organiziranim tečajevima i privatno.

Na plesu: olovčica i krinolina

Plesovi su počinjali oko osam ili devet sati na večer. Gosti su stizali kočijama i fijakerima. Određena pravila ponašanja praćena uljudnošću i finoćom bila su sastavni dio plesnog protokola. Na ulazu su goste dočekivali predsjednik i predsjednica odbora određenog društva zaduženog za organizaciju plesa ili članovi zabavnog odbora, koji bi goste zatim otpratili u plesnu dvoranu. Većina gospode stizala bi u društvu svojih supruga i kćeri. Mlade dame stizale bi isključivo u pratnji svojih roditelja ili garde-dama, koji bi se zatim smjestili na galerije odakle im se pružao vjeran pregled zbivanja na plesnom podiju. Veliki odmor oko ponoći bio je prigoda za razgovor, stanku i druženje uz jelo, piće ili cigare koje su se nudile ne plesovima, a "gospoda koja nijesu plesala, skupila su se već oko pola desete ure u konferencionalnoj dvorani, gdje je bio prostrt obilan buffet…" (*Narodne novine*, br. 20. 1885.). Druženja uz ples trajala su do ranoga jutra. Osim Zagrepčana, elitne zagrebačke plesove posjećivale su obitelji iz Samobora, Karlovca, Križevaca i drugih hrvatskih krajeva.

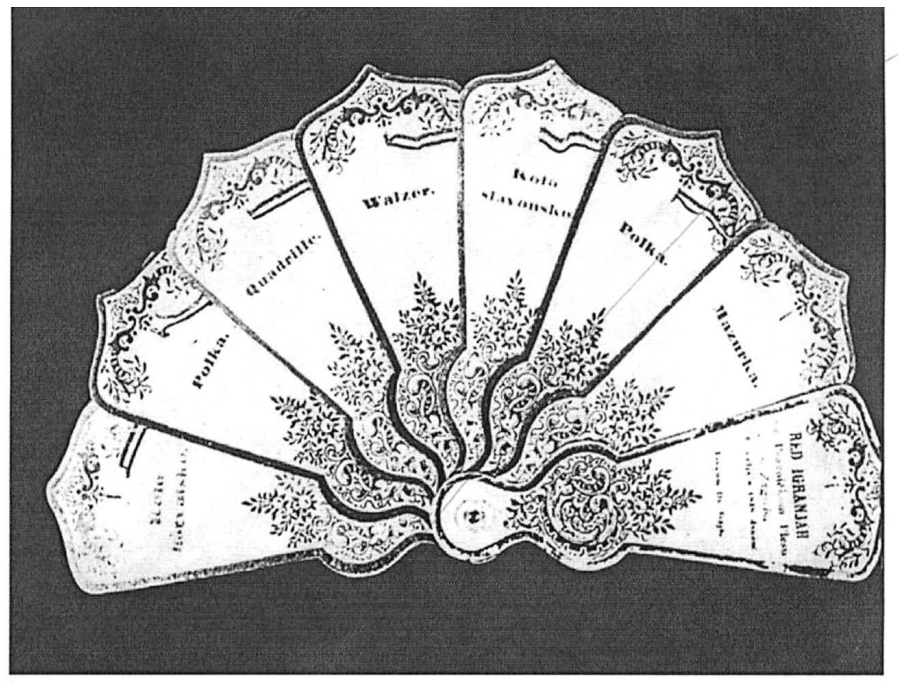

Plesni red pravničkog plesa održanog 18. veljače 1848. godine.

Slika 2. Plesni red pravničkog plesa održanog 18. veljače 1848.

(Nada PREMERL, «Ples kao oblik društvenog života u prošlosti Zagreba», *Iz starog i novog Zagreba, V.*, Zagreb, 1974., 150.)

Valceru se posebno zamjerala karakteristika bliskog kontakta dvoje u paru, ali je ona ujedno bila i najprimamljivija mladim plesačima kojima je ples bio prigoda upoznavanja mirisa, dodira i priljubljenog tijela drugoga

Osiguranjem i pojavom prvih organiziranijih plesova početkom 19. stoljeća, pojavili su se i prvi plesni redovi. Svaki je gost ulaskom u dvoranu dobio malu knjižicu tzv. plesni red s popisom i rasporedom plesova koji su se trebali plesati te večeri. Uz svaki ples nalazio se slobodan prostor gdje bi plesač ili plesačica upisali ime odabranog plesnog partnera. Za to je bila predviđena malena olovka zataknuta uz plesni red.

Sastavni dio, a zacijelo i dojmljiv vizualni doživljaj ostavljale su raskošne ženske krinoline, zadajući mladim damama velike probleme u odabiru materijala i kroja. Potekle s francuskog dvora i prihvaćene od ženske populacije, ubrzo su se proširile. Krinolina tijekom 19. stoljeća prolazi transformacije od izrazito širokih promjera od čak tri metra, preko uvođenja korzeta, sužavanja opsega krinoline do uvođenja umetka u stražnjem dijelu koje se krajem stoljeća gubi pa haljine postaju uske, duge, s izrazito dugim povlakama.

Nakon ilirskog pokreta, kada prevladavaju zagovarane narodne boje i modeli, moda od šezdesetih godina 19. stoljeća postaje politički neopterećena i slobodno vlada zagrebačkim salonima i plesnim dvoranama.

Društveno-politički kontekst plesova

Razvoj trgovine i obrta u većim europskim gradovima uvjetovao je i pojavu te ulazak društvenog plesa u modu još u 18. stoljeću. Hrvatske su zemlje s kraja 18. i tijekom 19. stoljeća teritorijalno razjedinjene i pod tuđim su političkim i društvenim utjecajem. Istodobno, mladi hrvatski intelektualci, školujući se na europskim sveučilištima, šire utjecaje slavenskih zemalja i njihovih zajedničkih političkih ideja. U takvom se ozračju budi nacionalna svijest, ističe se vrijednost domaćeg i narodnog, a važnu ulogu preuzimaju i zagrebački plesni događaji. Tridesetih i četrdesetih godina organizirane su u Zagrebu, radi širenja preporodnih ideja mnogobrojne kulturne i umjetničke priredbe u narodnom duhu. Organizirani plesni događaji postaju u preporodnom razdoblju mjesta promicanja narodnih ideja. Plesne se dvorane kite narodnim bojama, postaju mjesta okupljanja domoljuba gdje se govori hrvatskim jezikom, čitaju rodoljubni stihovi otisnuti u plesnim redovima, a plesne korake prati glazba domaćih autora. Važna promjena rođena u vrijeme narodnog preporoda sve je bliskija suradnja zagrebačkih staleža. Buđenjem nacionalne svijesti, iste plesne zabave posjećuje plemstvo i građanstvo. Borba za narodno jedinstvo ublažila je socijalne i društvene razlike.

Hrvatsko je kolo sredinom 19. stoljeća iznjedrilo kao simboličan predstavnik narodnih ideja. Dvije su njegove figure, Mjesec i Zvijezda, nosile nazive simbola ilirskoga pokreta.

Zagrebačke plesne zabave i njezini najdojmljiviji izdanci poput hrvatskog i slavenskog kola koji nastaju u ozračju preporodnih nastojanja neizostavno upotpunjuju sliku društvenog života Zagrepčana 19. stoljeća. z

Etnografi na rubu živčanog sloma

Sanja Potkonjak

Poželi li tko zaviriti u suvremene antropološke svjetove koji su se odrekli prostorne egzotičnosti istraživanja te objektno autoegzotizirali hrvatsku stvarnost, ne može to učiniti na bolji način nego da pročita ovu knjigu ikonoklastičkih promišljanja

Uz knjigu *Etnologija bliskoga. Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*, ur. Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin Zrnić, Goran Pavel Šantek, Institut za etnologiju i folkloristiku, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2006.

U iščekivanju trenutka kada će se etnološke ili kulturnoantropološke studije početi prodavati kao kulinarske uspješnice, sustiglo nas je izdanje, glasine o pojavi kojeg su uzbuđivale znanstvene krugove već neko vrijeme. Kako se intelektualno-elitistička scena hrvatskih kulturnih antropologa, etnologa i kulturologa, ali i čitateljske javnosti može uzbuditi tek kakvim dobrim prijevodom do sada već kultne i uspješne knjige iz uzdaničkog zapadnog svijeta, očekivati da se manifestni potencijal jednog domaćeg knjiškog i znanstvenog uratka proširi scenom u prvih nekoliko mjeseci života jedne, naoko, strukovno-komorne knjige, zapravo je iluzorno. No, čitatelji po vokaciji, znatiželjnici, nadobudni i zalutali u područje etnologije i antropologije, studenti željni metodoloških instrukcija, znanstvenici željni provjere svojih i tuđih teza, ovim izdanjem nagrađeni su knjigom koju ne moraju čitati jedino u znanstvenom ključu. Njezina je snaga u žanrovskom hibridu, koji je iznjedrila postmoderna antropologija, učinivši pisanje etnografije i čitanje literarno uzbudljivom igrom koja se vodi zakonima *suspensa*. Čitanje spomenute knjige zato je preporučljivo u kodu svojevrsnog etnografskog dokumentarizma kojem je cilj pobuditi vlastito iskustvo istraživanja, gotovo dnevnički i ispovjedno izložiti osobnu naraciju. Znanstvene metode te sam teren ovom su knjigom problematizirani kao "mjesto iskušenja etnografa" – da se poslužim legendarnom izjavom Bronislawa Malinowskog, izrečenom dvadesetih godina 19. stoljeća, a potencijalni čitatelj svjedoči ispovijestima etnografa u suočavanju s bliskim svjetovima.

Autoetnografija

Knjiga *Etnologija bliskoga. Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja* hrvatski je prvijenac iz područja etnološke i kulturnoantropološke metodologije. Urednički trojac Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin Zrnić, Goran Pavel Šantek tom su knjigom pokušali metodološki osvijestiti posljednjih nekoliko godina svojeg rada na terenu. Mjesto, lokus, fizički ili virtualni dodir sa stvarnošću, postavljanje etnologa u granice istraživane realnosti, izmicanje iz nje u svijet nove i konstruirane tekstualne realnosti ili reprezentacije, dvostruka odgovornost iznikla iz problema predstavljanja i zastupanja koja se vezuje za svaki etnografski tekst, samo su neka od pitanja dotaknuta u knjizi. Knjiga počinje koautorskim uredničkim tekstom koji je ujedno i naslov te iznosi osnovne probleme suvremenog etnološkog, ili kulturnoantropološkog pristupa kulturi i društvenosti. U tradiciji invokacije "terena i terenskog rada" kao počela etnografskog promišljanja ljudske društvene i kulturne proizvodnje, autori uvoda osvrnuli su se na nacionalnu etnološku tradiciju. Osvrtom na poimanje terena i terenskoga rada u hrvatskoj etnologiji 20. stoljeća, autori ističu heterodoksičnost teorijskih paradigmi i pripadajućih metodologija koje se razvijaju pod okriljem dviju institucionalno odvojenih etnoloških škola mišljenja i terenskih praksi – one Odsjeka za etnologiju i Instituta za etnologiju i folkloristiku. Imenovanjem Antuna Radića, poznatijeg kao brata Stjepana Radića, kreatorom najdugotrajnije etnološke paradigme u hrvatskoj etnologiji, urednici ga vrednuju i kao inovatora i kao autora snažne vizije, koji je potkraj 19. stoljeća hrvatsku etnologiju osmislio kao etnografiju "vlastitog", doduše, ruralnog dijela naroda, s jasno oblikovanim zahtjevom samo-reprezentativnosti. Posebnost njegove etnografske vizure ili vizije, smatraju autori, ogleda se u legitimiranju "emskog referentnog sustava", posredovanog u etnografskom tekstu načinom bliskim proučavanim skupinama, dijalektalnim jezičnim izričajem i samozastupanjem. Radićeva ideja, prema kojoj su etnografiju kvalificirano mogli pisati samo *narodni etnografi*, "sudionici kulture" i njezini "neposredni promatrači", navijestila je preteču antropološkog hibrida, danas poznatog pod nazivom autoetnografija ili nativna antropologija ili, jednostavno, domorodačka i domaća antropologija. Ta je antropologija izvlastila vanjske interpretatore kulturne i društvene zajednice i posvojila interpretativnu moć za same nositelje kulture u priči političke i znanstvene emancipacije.

"Etnografija bliskoga"

Paradigmatska promjena događa se sedamdesetih godina 20. stoljeća, kada se u okrilju Instituta za etnologiju i folkloristiku inicirala hrabra spoznajno-metodološka revolucija, koja je idealnotipskom supostavila realno i ostvareno, atemporalnom – vremenski situirano, generalnom – konkretno, selu – grad, a prošlosti – sadašnjost.

Daljnji razvoj hrvatske etnološke paradigme u devedesetim godinama prošloga stoljeća određen je ratnom svakodnevicom. Uronjenost hrvatskih etnografa u ratni kontekst u tome je trenutku iznjedrila probleme zastupanja, sudioništva, refleksije, dijeljenja, pisanja o bliskome, te pozicioniranosti autorskoga glasa kao oblika razumljive i znanstveno prihvatljive identitetne spoznajne politike.

Ugnijezdivši svoj etnološki interes u domaći suvremeni prostor autori se osvrću na europsku praksu "etnografije bliskoga", koja je pratila i svjetski antropološki trend repatrijacije antropologije u zemljopisne granice vlastite kulture ili njezinih nositelja. Poželi li tko zaviriti u suvremene antropološke svjetove koji su se odrekli prostorne egzotičnosti istraživanja, te objektno autoegzotizirali hrvatsku stvarnost, pojasniti si položaj etnologa, odgovoriti na pitanje što je to predmet etnologije ili kulturne antropologije, poželi li itko proniknuti u disciplinu koja je godinama prozivana kao struka utonula o etničko *apokrifje*, ne može to učiniti na bolji način nego da pročita ovu knjigu ikonoklastičkih promišljanja.

Za Gorana Pavela Šanteka, antropološko istraživanje religijskog pokreta je pitanje autobiografiziranja dvojbe o "sudjelovateljska subjektivnosti" i "znanstvene vjerodostojnosti".

Valentina Gulin Zrnić također, istraživanje svakodnevice u novozagrebačkom naselju pretvara u *autoetnografiju*, u kojoj se "ukida prostorna i kognitivna udaljenost između onih koje istražujemo i nas kao istraživača", a autoreferencijalnost postaje integralnim dijelom metodološke i spoznajne orijentacije.

Sanja Puljar D'Alessio bavi se recepcijom televizijskog kviza *Tko želi biti milijunaš?* u Petraiou u Napulju i Studentskom gradu u Zagrebu, koristeći se svojom transkulturnom situiranosti u oba lokaliteta.

Ive Pleše etnografski teren premješta iz svijeta fizičke u svijet virtualne internetske komunikacije, a društvenost istražuje u dosad nevidljivu etnografskom prostoru.

Vraćanje etnografije u fizički prostor cilj je Kirsti Mathiesen Hjemdahl i Neveni Škrbić Alempijević te upućivanje na izvedbene prakse sjećanja na proslavi Titova rođendana u Kumrovcu.

Prilog Tvrtka Zebeca otvara dio knjige posvećen etičkim dvojbama i propitivanju položaja etno(koreo)loga kao "čuvara istine" koji sustavno sudjeluje u arbitražnim rekonstrukcijama tradicije, te podmirivanju potreba suvremenih svjetova za "iskonskim uporištima".

Iva Niemčić istraživanjem rodnih aspekta moreške upozorava na probleme "lokalne recenzije" koja djeluje kao regulativni interpretativni režim istine.

Jasna Čapo Žmegač istražuje naracije o prisilnim migracijama srijemskih Hrvata tijekom raspada Jugoslavije. Pozicionirana u dvojnosti bivanja analitičarom i empatičnim "etnografskim" odvjetnikom autorica propituje akademske slobode te učinke autocenzure.

Ivan Lozica u autopoloemičkoj igri razmišlja o supostavljenim trendovima utemeljenja etnološkog pisanja, onome, kojem je teren viđen kao zemljopisna lokacija, koja se može omirisati, dodirnuti – *mana* znanstvena i onome kojem je teren sve i svugdje, pa makar bio i 3D, virtualan i tekstualan.

Ispisivanje terena u tekst

Knjiga *Etnologija bliskoga. Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja* završava engleskim prijevodom uvodnoga teksta i željom za širenjem recepcije u anglofoni svijet. Tim se djelom ipak u prvome redu obogaćuju hrvatska etnološka i kulturnoantropološka metodologija. Iako nije riječ o priručniku ili metodskom naputku u obliku "korak po korak" od "terena do teksta", kojim bi se stručna publika i "etnološki" novaci na terenu upućivali u otajstva struke, knjiga je ipak izvanredno metodičko pomagalo u studiju etnologije. Ne ponudivši regulativne principe, nego skup individualnih metodoloških opredjeljenja u pristupu suvremenim terenima, knjiga nudi autorska razmišljanja o najvažnijim trenucima terenskoga rada u prostoru "bliskog" i ispisivanju terena u tekst. Etnografija je to terenskog rada, zbirka naracija, svjedočanstava koja se nudi kao mjesto provjere vlastitih metodoloških zabluda, i promašaja, nada i uspjeha, to jest etnografski refleksivno i meditativno štivo koje "humanizira instanciju etnografa".

Pljuc, mljac, moj naklon

Katarina Luketić

Znanstvena studija u kojoj autorica proučava manifestacije neizgovorenoga, one naoko skrivene i marginalne znakove najprije na razini pojedinog književnoga djela, a zatim i na razini autorske poetike. Riječ je o važnosti tjelesnosti i gestualnosti u Gogoljevu opusu, a zatim i u cijeloj devetnaestostoljetnoj ruskoj književnosti, te značenju *carstva tjelesnih znakova* za današnjeg čitatelja

Jasmina Vojvodić, *Gesta, tijelo, kultura: Gestikulacijski aspekti u djelu Nikolaja Gogolja*; Disput, Zagreb, 2006.

"Gradonačelnik stoji u sredini poput stupa s raširenim rukama i unatrag zabačenom glavom. Desno od njega su njegova žena i kći, čiji je pokret cijeloga tijela upravljen prema njemu... Iza njega je Korobkin, okrenut prema gledateljima, škilji na jedno oko i pakosno pokazuje na gradonačelnika; a iza njega, na samom kraju pozornice stoje Bobčinskij i Dobčinskij koji su ispružili jedan prema drugome ruke, zinuli od čuda i izbuljili oči jedan u drugoga. Ostali su se gosti naprosto ukočili. Gotovo minutu i pol okamenjena skupina zadržava svoje poze. Spušta se zastor."To je završna scena Gogoljeva *Revizora*: svi su likovi na pozornici zaustavljeni u groteskním pozama poput *žive slike*. Ta slika nije samo zaključni prizor cijele drame, nego je i zaključni gestikulacijski znak koji u sebi sadržava tragove/sjećanja na sve manifestacije tjelesnoga tijekom drame: na prenaglašene, iskrivljene poze, usporene pokrete, padove, trzaje, cupkanja likova i sl. Što Gogolju znači ta scena, i kakav je njezin značenjski potencijal? Na što upućuju takvi naglašeni tjelesni i gestikulacijski znakovi u književnom tekstu? Kakav je odnos između onoga što lik govori i onoga na što svjesne ili nesvjesne geste njegova tijela upućuju? Koliko su pisci u kodiranju tjelesnoga i čitatelji u njegovu dekodiranju određeni svojom kulturnom pripadnošću? Kako Gogolja čitamo mi, kako Rusi? Kako danas, a kako prije jednog stoljeća? Prepoznajemo li na primjer groteskност u klanjanju koje ponavlja neki lik kao postupku *snižavanja*; ili je taj znak suviše staromodan da bi dirnuo današnje recepcijske živce?

Carstvo tjelesnih znakova

Takvim i sličnim pitanjima o važnosti tjelesnosti i gestualnosti u Gogoljevu opusu, a zatim i u cijeloj devetnaestostoljetnoj ruskoj književnosti, te značenju *carstva tjelesnih znakova* za današnjeg čitatelja, posvećena je knjiga Jasmine Vojvodić *Geste, tijelo, kultura*. Riječ je o znanstvenoj studiji u kojoj autorica proučava očitovanja neizgovorenoga, one naoko skrivene i marginalne znakove najprije na razini pojedinog književnoga djela, a zatim i na razini autorske poetike. Pri tome zaključuje kako su ti naoko sporedni, gestikulacijski aspekti u Gogoljevu slučaju izrazito promišljeni te služe semantičkom obogaćivanju teksta bilo kao pojačivači značenja ili kao detektori stanja lika. Zbog brojnosti, raznolikosti i važnosti gestikulacijskih obrazaca kojima se Gogolj koristi – u što su uključeni: načini govorenja, hodanja, sjedenja, iskrivljene poze, mimika lica, tikovi, fiziološke radnje, plesni elementi i sl. – moguće je preko analize i sintetizacije tih elemenata dati interpretaciju njegova djela u cijelosti. Gestikulacijski znakovi kao da nastaju u onim tekstualnim *zjevovima* u kojima se i bistre značenja riječi, pa je odgonetavanje njihova koda ključno za otkrivanje Gogoljeva semantičkoga sustava.

Polazeći od pojedinih gesti u određenim djelima autorica pokazuje koliko su snažno manifestacije gestualnog određene kulturnim kontekstom, pa je puno značenje moguće razumjeti samo u panoramskoj kulturološkoj snimci, koja i sama selektira objekte prikaza. Tumačenje pojedinoga književnog dijela ne može biti istrgnuto iz prostorno-vremenske zadanosti i usmjereno samo *na unutra*, na strukturu i metateorijski jezik o strukturi, što je u suvremenoj književnoj teoriji ipak prilično prevladano zahvaljujući sretnoj sinergiji ili kreativnom kaosu kulturalnih proučavanja. Konkretno, šmrkanje burmuta kod Gogoljevih likova upućuje na varijabilnost skale socijalnih odnosa toga vremena, jer se pojedini likovi iz nižeg sloja pomoću takvih rituala dokolice žele uzdignuti više, čak do aristokracije (ekvivalent tome je današnje šmrkanje kokaina, kako točno primjećuje autorica u drugom tekstu). Jednako tako pokazuje se da famozni Gogoljev *Nos* nije nastao/nestao ni od kuda; nego da se on referira na tada popularnu *nosologiju* kao dio teorija mentaliteta, da predstavlja krajnje očitovanje prijašnjih gestualnih obrazaca (atomizacije geste), da i u drugim djelima likovi učestalo šmrcaju, trljaju nos i sl.

Dvojnici i vragovi

Gestikulacijskim aspektima rijetko se bavila naša književna teorija, a još rjeđe je pokušala interpretacijom točno određenog teksta, dakle traganjem za stvarnim gestama i načinima njihova ugrađivanja u tekstualnu konstrukciju, doprijeti do neke teorije tjelesnoga znakovlja. Autorica taj nedostatak mogućih uzora rješava vrlo uspješno opredjeljujući se za interdisciplinarno tumačenje Gogolja, potpomognuto ponajprije radovima ruskih književnih teoretičara, a zatim teorijama kazališne, plesne i vizualnih umjetnosti, antropologije i sociologije. U knjizi je tako vidljivo poznavanje kulture svakodnevice i oblika narodne kulture, poput ruskih i ukrajinskih plesova, vjerovanja, usmene književnosti i likovnih prikaza, što je karakteristično za ranija Gogoljeva djela (tzv. *Ukrajinske pripovijetke*), te za veliki rukavac ruske književnosti, osobito kasnijeg Bulgakova. Komični parovi simetričnog ponašanja, tzv. *smehovye dvojniki* koje srećemo u narodnim pričama ili prikazima na *luboku*, a o čemu je pisao teoretičar Lihačov, utjelovljeni su u Bobčinskom i Dobčinskom iz *Revizora* (ili u likovima iz Wolandove družine). Autorica ističe i Gogoljevo osobito viđenje vraga naslijeđeno iz smjehovne narodne kulture (ovdje se priziva Bahtin) u kojoj on nije utjelovljenje zla, nego svakodnevni, nestašni stanovnik doma/ognjišta koji je personaliziran pa ima svoje navike, svoj stil odijevanja, svoj karakter i sl., i koji često nastupa kao čovjekov pomagač (kao u *Majstoru i Margariti*).

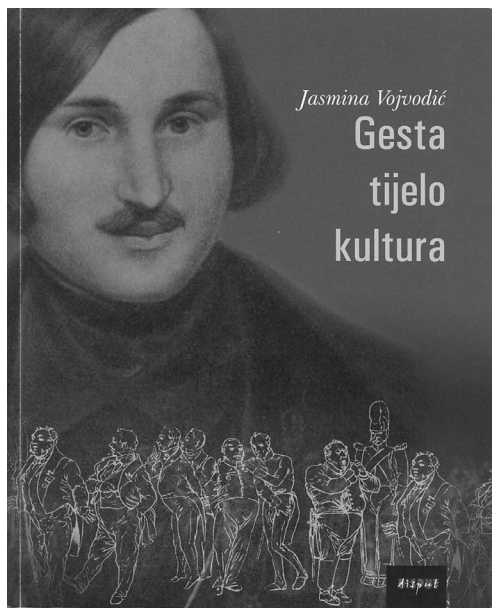

Premda istaknuto interdisciplinarna, ova je studija ipak najviše posvećena samim književnim tekstovima i njihovoj temeljitoj interpretaciji. Vojvodić pomno traži gestualne signale, leksikološke i frazeološke osobitosti, iščitava potisnute značenjske slojeve, utvrđuje odnose između govora i ponašanja i sl. Ona se ne opija zavodljivošću današnje teorije kojoj književni tekst često služi kao odskočna daska za daljnje autorske akrobacije u kojima se na sam tekst kao na plato teorijskog lansiranja više ne vraća. Zato je i kompozicijski knjiga strogo podijeljena na prvi dio u kojem se prikazuju postojeće teorije geste s iscrpnim osvrtom na podjele autora Pronnikova i Ladanova, Renate Volos i Akišina i Kano; i drugi, posvećen gestikulacijskim obrascima kod Gogolja pri čemu se analiziraju *Razvoj gestualnosti*, *Ples i plesni elementi*, *Klanjanje*, *Križanje*, *Dijelovi lica i mimika*, *Fiziološke geste* i *Zone kontakta*.

Groteska i destrukcija pokreta

Osobit gestualni repertoar Gogoljevih likova uključuje spomenute *žive slike* i zamrzavanje poza, zatim *atomičnost*, *konvulziju* i *mehaničnost*, što će reći lomljenje jednog pokreta lika u sekvence i prenaglašeno dugo trajanje pokreta. Tu su još iskrivljene i nenormalne poze likova, otkloni od uobičajenih rituala poput Čičikovljeva stalnog klanjanja ali s odmakom u jednu stranu, nagli i naizgled nemotivirani skokovi i trzaji, te upadljive mimike i grimase. Poneki se likovi tretiraju poput marioneta, a većina u sebi sadržava izrazitu groteskност i ironičnost, pa njihova vanjština i ponašanje služe u pojačavanju psihologizacije lika. Pri tome, autorica ističe "razvojni put Gogoljeva gestikulacijskog sustava", što je primijetio i Andrej Bjeli definirajući ga kao put "od ravnomjernosti do atomiziranosti". Gogolja nadalje zanimaju najviše muške geste; on uopće rijetko pozornost posvećuje ženskim likovima, njihovu ponašanju, odijevanju i psihologizaciji, što se u kritici opterećenoj biografizmom vezalo za pretpostavljenu autorovu homoseksualnost. Takve interpretacije autorica ne slijedi, dijelom vjerojatno i zato što je tvrda linija dominacije maskulinuma zarezana kroz cijelu književnu povijesti, i ona sigurno nije nastala samo kao posljedica seksualnih sklonosti autora, nego je dubinski određena književnim kanonima prošlosti. Gogolj također često ističe i fiziološke potrebe svojih muških likova, pa oni s reda neumjereno jedu, mljackaju, pljuckaju, glasno žvaču i sl. zbog čega, podsjeća autorica, teoretičar Ju. Mann govori da u njegovim djelima "fizičko nadilazi duhovno".

Automatizam i groteskност Gogoljevih likova-marioneta trebali bi danas dobiti ekvivalent u mehaničnosti likova-kiborga. To bi bilo poticajno i odgovarajuće *prevođenje*. No, problem je što se u nas danas Gogolj uglavnom uprizoruje onako kako se to činilo i u 19. stoljeću. Naravno, s razlikom da je to tada značilo igrati ga kao provokativnog suvremenika, a danas znači igrati ga kao uspavana klasika

Od marionete do kiborga

Završni dio knjige posvećen je odnosu Gogolja i vizualnih umjetnosti, što je osobito važno jer je upravo bogatstvo gestualnog znakovlja proizvelo efekte naglašene vizualnosti i ikoničnosti njegova djela. Zato se Gogolja često prenosilo na film i igralo u kazalištima, pa su sva njegova djela – iako mu je većina opusa pripovjedna – doživjela različita uprizorenja i ekranizacije. U njegovo vrijeme rusko kazalište bilo je pred određenim preokretom, s obzirom na to da je kazališni mainstream bio vodvilj, što je određivalo i poželjan melodramski, prenaglašeni stil glume. Poznati su oštri Gogoljevi prigovori toj modi izneseni u njegovim kazališnim člancima te zahtijevanje da se kazalištu dade potrebna ozbiljnost i uspostavi glumačka vjerodostojnost i realnost na sceni.

Studija *Geste, tijelo, kultura* završava kratkim tekstom o današnjoj gestualnosti, o mehaničnosti kiborga i promjenama u percepciji tijela, a time i interpretaciji kompleksnog sustava semiotike tjelesnoga u suvremenoj umjetnosti. Automatizam i groteskност Gogoljevih likova-marioneta trebali bi danas – kako upućuje Jasmina Vojvodić – dobiti ekvivalent u mehaničnosti likova-kiborga. To bi bilo poticajno i odgovarajuće *prevođenje*. No, problem je što se u nas danas Gogolj uglavnom uprizoruje onako kako se to činilo i u 19. stoljeću. Naravno, s razlikom da je to tada značilo igrati ga kao provokativnog suvremenika, a danas znači igrati ga kao uspavana klasika.

Put ratnika u duši Japana

Joško Žanić

Bushido ima dva lica, s jedne strane on je sustav pravila ponašanja koji služi očuvanju strogog, hijerarhijskog društvenog poretka, a s druge, pak, zastupa određeni osobni, stoički moralitet

Uz knjigu *Bushido: Kodeks samuraja* Inazoa Nitobea, s engleskoga preveo Nebojša Buđanovac; Planetopija: biblioteka Quantum, Zagreb, 2007.

Mnogi dječaci bit će očarani tajnovitim vještinama ninjā, a zatim, ako ih doista privuče Duh Istoka, i *ethosom* i umijećima samurajā. Samuraji i ninje plodno su tlo za fantazije moći, neustrašivosti, nepobjedivosti, pa bi neko psihoanalitičko objašnjenje takve fascinacije zacijelo išlo u tom smjeru. Daleki celuloidni refleks tih dviju ratničkih skupina, te spomenutih fantazija, jesu i, podjednako privlačni, *jediji* i *sithi* iz *Ratova zvijezda*, koji su nedavno završili, čini se, svoju filmsku karijeru.

No, kad dječak malo poraste i upozna se pomnije, na temelju relevantne literature, s predmetom svoje fascinacije, slika onoga čemu se divio promijenit će se i usložniti, i on će napustiti ono što je djetinje.

Kult smrti i slijepa odanost gospodaru

Danas više ne vidim samuraje onako kako sam ih vidio nekad. Njihov kodeks čini mi se sredstvom za oblikovanje poslušnih strojeva za ubijanje, utemeljen na dvama osnovnim načelima: kultu smrti i slijepoj poslušnosti gospodaru/nadređenome. Poslušajte, što se tiče prvoga, ove rečenice iz poznatog samurajskog klasika *Hagakure,* što ga je početkom osamnaestog stoljeća sastavio bivši samuraj i tadašnji budistički svećenik Yamamoto Tsunetomo (citiram prema engleskom prijevodu, Kodansha International Ltd., Tokyo, New York & San Francisco, 1987.): "Put samuraja je u očaju. Desetorica ili više ljudi ne mogu ubiti takva čovjeka. Zdrav razum neće postići velike stvari. Jednostavno postani sulud i očajan. (…) Kad postoji izbor između umiranja i ne-umiranja, bolje je umrijeti". Ili ove: "Zato je put samuraja, jedno jutro za drugim, vježba smrti, razmatrajući hoće li do nje doći ovdje ili ondje, zamišljajući najprimjereniji način umiranja, učvršćujući svoj um nepokolebljivo u smrti. Premda to može biti vrlo teško, ako doista postoji *volja*, moguće je". Naposljetku, ove, kojima se ne može odreći određena poetičnost: "Pravi muškarac ne misli na pobjedu ili poraz. On se baca bez ustručavanja u iracionalnu smrt. Na taj način, probudit ćeš se iz svojih snova".

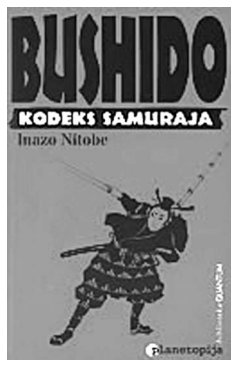

Taj kult smrti, koji, čini se, ima dva aspekta, naime stalnu pripremu na smrt, te oblikovanje uma/duha na taj način da čovjek bude spreman skočiti u smrt bez razmišljanja, nije, sa stajališta poretka, nikakav larpurlartizam, iako to može biti sa stajališta pojedinca. Njegova je uloga, rekao bih, oblikovanje što učinkovitijeg i što neustrašivijeg borca, dakle, takvog koji je na maksimalnu korist svome nadređenome, *daimyou.* To je drugi aspekt *bushidoa,* "puta ratnika", tj. samurajskog kodeksa: apsolutna, slijepa odanost gospodaru. Riječ je o kodeksu prema kojemu nadređeni mora biti i subjekt i objekt djelovanja podređenoga, samuraja, što stvara odricanje od moralne autonomije te od vlastitoga života i autonomije kao osobe. Opet *Hagakure*: "Biti stražar/pratitelj nije ništa drugo nego biti pomagač svoga vlastelina, *povjeriti mu stvari dobra i zla* (kurziv J. Ž.), odreći se samozainteresiranosti. (…) on se odrekao svoga života i postao jedno sa svojim vlastelinom". I također: "Ako bi se reklo u jednoj riječi što je uvjet toga da se bude samuraj, njegov temelj leži, prvo, u tome da svoje tijelo i dušu ozbiljno posveti svome gospodaru".

Moj je pristup subjektivan, priznajem, možda i pomalo zlonamjeran. Slika koju nude gornji citati vjerojatno nije sasvim točna, pa tako rečenica koja slijedi nakon posljednje citirane jest ova: "Ako se postavi pitanje što učiniti preko toga, bilo bi to opskrbiti se iznutra pameću, ljudskošću i hrabrošću". *Hagakure* ističe i vrijednosti samilosti, mudrosti i brige za druge. Pa ipak, još smatram da su to manje važni elementi ideologije *bushida,* koja je, naravno, kao i svaka ideologija, tj. sustav ideja orijentiran na djelovanje, kompleksna, varijabilna, fragmentarna i ne-obvezana na potpunu internu konzistentnost. Za stjecanje cjelovite i opće slike samurajske ratničke kulture, od društvenog poretka, preko borilačkih tehnika s oružjem i bez njega pa do duhovnih aspekata mogu preporučiti izvanredno djelo *Secrets of the Samurai: The Martial Arts of Feudal Japan* Oscara Rattija i Adele Westbrook (Tuttle, Rutland & Tokyo, 1973.). Jedan pak u odnosu na *Hagakure* više "tehnički" priručnik, koji se u prvome redu bavi dominacijom nad sukobom (ponajprije mačevalačkim ali i svakim drugim, fizičkim ili psihičkim), jest slavna *Knjiga pet prstenova*. "Makijavelistički" pristup te knjige, koju je polovicom sedamnaestog stoljeća napisao najpoznatiji japanski mačevalac, samuraj-lutalica Miyamoto Musashi, nešto je vrlo različito u odnosu na duh *Hagakurea.*

Naknadna refleksija o bivšem sustavu vrijednosti

A što o svemu tome kaže *Bushido* Inazoa Nitobea, neposredan povod ovome tekstu? Nitobeova knjiga napisana je izvorno na engleskome i prvi put objavljena 1905., dakle 35 godina nakon što je u Japanu formalno ukinut feudalizam, "majčinska institucija" samurajskog kodeksa, te završilo razdoblje Tokugawa, u kojem su samuraji doživjeli svoje najsla-

vnije dane. Trideset godina dijeli također tu knjigu od naredbe kojom je zabranjeno nositi mačeve, statusni simbol i "duše" samuraja.

Knjigu, dakle, nije napisao *punokrvni* samuraj, kao u slučaju dvaju spomenutih prijašnjih klasika, nego je ona plod naknadne refleksije o jednom poretku i sustavu vrijednosti kojeg više nema. Ipak, već na njezinim početnim stranicama naići ćemo na isti onaj kult smrti, veličanje pokornosti i anti-racionalizam o kojem je bilo riječi, a također i na primjese nacionalizma koje dobro pristaju jednom militarističkom poretku, kakvim je Japan u biti ostao i nakon uvođenja "novih običaja". Prema kraju knjige autor izražava žaljenje zbog opadanja starih vrijednosti zbog demokratizacije, industrijalizacije, urbanizacije, ali ističe kako je *bushido* fundamentalno oblikovao "dušu Japana" te kako njegov utjecaj nikad neće nestati. Navodeći analogne primjere iz europske povijesti, filozofije, književnosti i religijske predaje, Nitobe brani i opravdava nikad prežaljeni vrijednosni sustav o kojemu piše.

Naizgled u suprotnosti sa slikom koju nudi *Hagakure*, Nitobe kaže: "Bushido nije od nas tražio da svoju savjest učinimo robom bilo kojeg gospodara ili kralja". No, ta autonomija savjesti, koja prema ovome nije suprotna kodeksu, ipak nikad ne može dovesti do ozbiljnog suprotstavljanja gospodaru: "Samuraj posljednji put apelira na razum i savjest svoga gospodara potkrepljujući iskrenost svojih riječi prolijevanjem vlastite krvi". To nas dovodi do neobilaznog elementa u *ethosu* samuraja, onog koji je zbog svoje užasavajuće, takoreći protuprirodne, aure postao možda i najpamtljivijim obilježjem samurajskog kodeksa: do *seppukua* ili *hara-kirija*, ritualnog samoubojstva masakriranjem trbuha. Koga zanima prikaz tog *očaravajućeg* fenomena u novelističkoj formi, neka pročita poznatu priču *Patriotizam* Yukija Mishime, koji je i sam skončao upravo na takav, drevni način 1970. godine.

"Smrt povezana s pitanjem časti bila je prihvaćena u *bushidou* kao ključ za rješenje mnogih složenih problema", kaže Nitobe. Zanimljive su moguće uloge toga elementa samurajskog *ethosa* koje autor navodi: *seppukuom* se, naime, može okajati svoje zločine, ispričati se za pogrešku, izbjeći sramotu, otkupiti prijatelje ili dokazati iskrenost - ali on često biva dosuđen i kao kazna nadređenoga. Taj makabristični čin zato je prožet dvoznačnošću: on može biti neki oblik perverznog čina potpune autonomije, izraza vlasti nad svojim životom i tijelom, ali i posljedica posluha višem autoritetu. Ta dvostrukost možda je i općenito svojstvena *bushidou,* o čemu će još biti riječi na kraju.

Dva lica *bushidoa*

Uz mnogobrojne vrline koje, prema Nitobeuovu mišljenju, čine samurajski kodeks, poput pravednosti, hrabrosti, uglađenosti, velikodušnosti, istinoljubivosti, dakako časti, te odanosti, on govori i o samilosti ratnika, o dobrohotnosti prema slabima, potlačenima i pobijeđenima. U istome poglavlju u kojem je riječ o dobrohotnosti, feudalni vladar prikazan je kao eksponent "očinske vlade" (nasuprot despotskoj), kao brižan otac svojih podanika koji mu se pokoravaju s "ponosnom poniznošću, dostojanstvenom poslušnošću". Pa ipak, John Locke, jedan od filozofa koji su razradili uporabu tih termina, rekao je ovako: "Ali su ove dvije vlasti, politička i očinska, potpuno različite i odvojene" (*Dve rasprave o vladi,* Mladost, Beograd, 1978.) - jednu, naime, dodjeljuje priroda, a drugu dobrovoljni sporazum kojim pojedinci ulaze u političko društvo, ili u stanje države.

Prije završnog razmatranja, još ukratko o ulozi žene u jednom tako *muškom* poretku kao što je onaj ratničkoga, feudalnog Japana, čemu Nitobe posvećuje jedno poglavlje. *Bushido* s jedne strane uklapa ženu u klasični patrijarhalni obrazac, dakle, ona je tu da sluša i služi, da bude muškarčeva pomoćnica onda kad mu je pomoć potrebna, a inače da se povuče; prezrena kao društveno-politička jedinica, cijenjena je, naravno, kao supruga i majka. Pa ipak, *bushido* ne traži od žene da bude jako *ženstvena* - naprotiv, on "najviše hvali one žene koje su se oslobodile slabosti svoga spola i iskazale junačku postojanost dostojnu najjačih i najhrabrijih muškaraca". Od žena su se, dakle, tražile ratničke, "muške" vrline - ali ponajprije u samoobrani i odgoju sinova, čime se krug opet zatvara. S obzirom na taj element poželjne "muškosti" žena, na analoški, supstitutivni odnos između relacija žena-muž i podređeni-nadređeni (u oba slučaja etika prvog člana utemeljena je na samoodricanju radi drugoga), i na elemente homoseksualizma među samurajskim "prijateljima", izlazi na vidjelo mnogostruka i mnogoznačna koncepcija muškosti koju je njegovao *bushido.*

Bushido kao sustav tlačenja razobličavao je i japanski film. Dojmljiva je Kobayashijeva *Pobuna* iz 1967. ili pak Yamadina *Skrivena oštrica* koju smo imali prigode vidjeti na ovogodišnjoj *Reviji azijskog filma*. Oba završavaju tako što glavni junak, koji dugo trpi nepravde nadređenih pokoravajući se svome kodeksu, naposljetku odlučuje uzvratiti - s tom razlikom što su u Kobayashijevu filmu posljedica toga deseci mrtvih.

Istaknut *osobni ethos* koji slijede glavni likovi tih dvaju filmova možda upućuje na, prije natuknuta, dva lica *bushidoa.* Jedno lice bilo bi ono gdje se *bushido* pokazuje kao sustav pravila ponašanja koji služi očuvanju strogog, hijerarhijskog društvenog poretka; drugo pak određeni osobni, stoički moralitet. Prvo lice odgovaralo bi tako hegelovskoj običajnosti (*Sittlichkeit*), ukupnosti ponašanja u kojoj se realizira "ideja" kao *konkretna općenitost*, a drugo kantovskome osobnom moralitetu, koji prema Hegelu biva prevladan običajnošću. Ako ima čega vrijednog u *bushidou,* to je, mislim, baš taj kantovski aspekt, nepokolebljivo djelovanje prema vlastitoj savjesti.

Vremena samuraja su prošla, zacijelo je i bolje tako, ali tko ipak karizmi Istoka još ne može odoljeti, neka uživa u njihovim pustolovinama putem književnosti, filma ili stripa. Ako je o tome posljednjem riječ, što drugo preporučiti nego doživljaje simpatičnog Usagija Yojimba - zeca-samuraja? z

Podmetanje šunda pod književnost

Maja Hrgović

Pokazalo se konačno da razlog zbog kojeg su mnogi izdavači odbili ovaj roman možda ipak nije bio strah od Radićeva nezaustavljiva rušenja tabua, nego to što je "kultni pjesnik" naprosto napisao loš roman

Damir Radić, *Lijepi i prokleti*, Nacional, Zagreb, 2007.

Tko do kraja pročita prvi roman Damira Radića *Lijepi i prokleti*, a da to nije napravio pod prinudom posla - sigurno je pripadnik mediokritetskog krda kojemu se autor i obraća - ili mazohist. Roman *Lijepi i prokleti*, na koricama bombastično izreklamiran kao "rijetko uzbudljiva smjesa paklene fikcije, visprenog esejizma i surove faktografije" ustvari je grozan kupusasti šund na 314 stranica, na kojima se proteže priča o seksualnim avanturama dvaju zagrebačkih bračnih parova. Majka Lucija s mužem Bornom živi u čempresima okruženoj kući na Jordanovcu, a kćerka joj Petra sa suprugom Ivorom uživa u skladnoj gradnji obiteljskoga gnijezda u dvosobnom stanu kupljenom na kredit. Petra i Ivor sve se češće počinju družiti s Petrinim roditeljima. Lucija se raspomami za kćerinim izabranikom, koji spremno reagira. Preljubnici kopuliraju u tajnosti iznajmljenog stana. Četvorka potom zajedno odlazi na more. Ondje se Ivor raspomami za Bornom, koji od žene krije da voli muškarce. Opet serija kopulacija. Po povratku s ljetovanja, mreža preljuba intenzivira se i postane još gušća, da bi na kraju pukla, iskrzana u osobne propasti triju sudionika cijele priče. Eto, na takvu se priču, podesnu da bude predloškom za jeftin pornić, odnosi onaj dio besramne uredničke preporuke u kojemu se roman kultnog (!) pjesnika i *Nacionalova* filmskog kritičara pompozno naziva erotsko-egzistencijalističkim romanom-esejem bez premca.

Predmet sprdnje

Klasifikacija *Lijepih i prokletih* kao romana s ključem odnosi se ustvari na to da je Damir Radić, hoteći biti duhovit i provokativan, promijenio imena ljudi iz kulturnog i političkog života u njihove bliske, prepoznatljive inačice. Tako je glavni urednik *Jutarnjeg lista* (*Građanskog lista*) imenovan u Vladislava Trusa, u Miši Jergasu lako je prepoznati Miljenka Jergovića, promijenjena su imena FAK-ovcima (u romanu FUK-ovcima), urednik Kruno Lokotar postao je Katanec. Možda bi se kojem desetogodišnjaku Radićeva onomastička inovativnost doimala impozantnom.

Zahvaljujući eksplicitnim opisima istospolnog seksa i tračanju poznatih pisaca i urednika, Radić je svojoj prozi priskrbio medijsku pozornost (doduše, u tjedniku u kojemu je zaposlen) i prije nego što je dovršen. Patetično jadikujući nad time što mu roman ne želi objaviti nijedan izdavač, tobože zato jer je u njemu iznio odveć šokantne stvari koje diraju taštinu visokopozicioniranih kulturnjaka, naveo je publiku na defetističke meditacije o tome kako je jadno i skučeno naše društvo, u kojemu se cenzurira svaki izlet u istinu. Knjigu "koju se hrvatski izdavači nisu usudili objaviti" objavio je *Nacional*. I neka je: pokazalo se konačno da razlog za odbijenice izdavača možda ipak nije bio strah od Radićeva nezaustavljiva rušenja tabua, nego to što je "kultni pjesnik" naprosto napisao loš roman.

Status predmeta sprdnje Radić je svome prvijencu priuštio jadnim opisima seksa koji izgledaju otprilike ovako: "Lucija sjedi gola na dnu kreveta, dovoljno raširenih nogu da Ivor može uživati u pogledu na njezino spolovilo kojeg ona obrađuje kombinacijom laganih i grčevitih pokreta srednjeg prsta. Ivor sjedi nasuprot njoj i masturbira ud čitavom dužinom, svih sedamnaest centimetara uzdignutih iznad otvrdlih, izbrijanih testisa. Predano promatraju jedno drugo, uživajući u takvom nadraživanju. Mastrubiranje je sve brže, pohota ih intenzivno obuzima." Zbog takvih bi opisa seksa netko sklon *ad hominem* argumentaciji (poput samoga autora koji toj metodi verbalnog terorizma obilato pribjegava) naglas iznio pretpostavku da je Radić *ugrožen*. Ugroženi djevac s literarnim ambicijama.

Debilni dijalozi

Status predmeta sprdnje Radić je svome romanu priskrbio i debilnim dijalozima, koji od ionako bljedunjavo ocrtanih likova čini nepodnošljivo banalna, strahovito papirnata bića. Dijalozi mu, primjerice, služe kako bi u njih natrpao pretpovijest likova (tako primjerice Borna Luciju nadugo i naširoko podsjeća kako su se upoznali, kako su njemu umrli roditelji i zašto je prodao kuću na Korčuli), ili da bi kroz njih čitatelju podastro vlastito mišljenje o brojnim temama o kojima se raspreda - od suvišnosti ili nužnosti jutarnjeg tuširanja, preko trenda jezičnog čistunstva u devedesetima, do ritualnih otočkih običaja klanja volova. Dijalozi su uglavnom iritantna popovanja, zbog njih se likovi koji ih izgovaraju doimaju poput glumaca u amaterskoj kazališnoj predstavi ili poput glumaca koji na audiciji za sapunicu naizmjence čitaju dijelove eseja - puni su elaboriranog nadmenog mudrijanja, nema u njima ništa živo, leksik i sintagme pripadaju akademskom a ne razgovornom jeziku.

Radićeva drastična nesposobnost pisanja dijaloga često rađa ovakvim odlomcima: "Uspon Blata počeo je sedamdesetih godina 19. stoljeća, nakon što je desetak godina ranije filoksera, bolest vinove loze prouzročena istoimenom trsnom uši, počela pustošiti francuske vinograde i širiti se dalje zapadnom i srednjom Evropom (širila se brže jer je dio uši imao krila). Na Korčulu je, međutim, stigla tek 1912., a u razdoblju od 1870-ih do 1912. Blato je razvilo snažno vinogradarstvo i veliku proizvodnju vina. Iz tog vremena porijeklo vuku neobično pravilno izgrađeni suhozidi terasasto raspoređeni po brdima oko mjesta, kojima je parcelirano plodno zemljište." Te rečenice nisu dio udžbenika zemljopisa za sedmi razred osnovne škole, kako bi netko mogao pomisliti, nego ih u razgovoru koji bi trebao biti ležeran izgovara Borna dok šeće Korčulom s društvom.

Sve i da mu oprostimo što je pretencioznošću htio u dijalozima nadomjestiti nedostatak spisateljske moći za kojom toliko žudi, Radiću ne možemo oprostiti likove, to što je od likova napravio neuvjerljive, kao osušenim flomasterom drhtavo obrubljene preslike najrigidnijih stereotipa i indoktrinacija u društvu

Plošni i stereotipni likovi

Sve i da mu oprostimo što je pretencioznošću htio u dijalozima nadomjestiti nedostatak spisateljske moći za kojom toliko žudi, Radiću ne možemo oprostiti likove, to što je od likova napravio neuvjerljive, kao osušenim flomasterom drhtavo obrubljene preslike najrigidnijih stereotipa i indoktrinacija u društvu. Borna je novinar starog kova s homoseksualnim nagnućima, u romanu prikazan jedino kroz te dvije svoje osobine, te se doima kao sporedni lik u stripu u gej časopisu. Lucija je žena iz čije perspektive svijet izgleda falusoidno, koja uživa u seksu i svome tijelu, ali samo dotle dok je ono predmet muške požude; ustvari lik neemancipirane žene koja je pounutrila seksizam muškaraca koji je okružuju pa druge žene može doživjeti jedino kao prijetnju, konkuretnski objekt zadovoljenja muške požude. U crno-bijelom karikiranju likova, u kojemu Radić nasljeđuje Šenou, Petri je pripala bijela varijanta: iako pripada četverolistu glavnih likova, autor nije o njoj na 314 stranica mogao reći ništa više negoli da je ona mlada, lijepa i plemenita. Baš kao Dora Krupićeva, ta je diplomirana zagrebačka odvjetnica pravi anđeo. Malo priča i malo jede, ujutro se iz kreveta ustaje odjevena u crni čipkasti grudnjak i gaćice (a možda već i našminkana, kao u američkim tv-filmovima), pohađa teretanu i voli šoping, visoka je i plava, a pridjevi koji se uz njeno ime vezuju - i koje ona sama najčešće izgovara u svojim replikama, uvijek s osmijehom na licu, su: simpatično, lijepo, krasno, pristojno. Takva plošnost neopisivo umara.

Samoljubivi tračer

Glavni junak Ivor, kojemu pripada najveći dio *Ich*-dionica, ponajviše iritira: on radi u izdavačkoj kući "Zimski i Turkalj", samoljubivi je tračer pun gorčine, starmali bijednik koji se u kvazi-intelektualnim ćaskanjima iživljava nad domaćim kulturnjacima i novinskim urednicima, čiji se stavovi o životu, osobito o seksu i ženama, svode na vrlo primitivne stereotepe koji, iako upakirani elokvencijom, smrde na intelektualnu kaljužu, oskudno obrazovanje i konzervativnu učmalost.

Jedini dio knjige koji vrijedi pročitati, Radićev je kolumnistički razigran, vrckavo ironičan tekst o uzrocima izbacivanja riječi *purpur* iz standardnog jezika.

Oni koji nemaju razumijevanja za podmetanje šunda pod književnost teško će podnijeti ovaj "kultni" roman. Z

kritika

U zatvoru zavođenja

Dario Grgić

Popularno-znanstvena knjiga koja tvrdi da su najdojmljivije sposobnosti ljudskog uma poput paunova repa - alati za udvaranje koji su se razvili kako bi privukli i zabavili spolne partnere - i roman o zatvorskim patnjama potporučnika koji je sudjelovao u uroti protiv marokanskog kralja Hassana II.

Geoffrey Miller, *Razum i razmnožavanje*, s engleskoga preveo Marjan Radej; Algoritam, Zagreb, 2007.

Jedan od, kako ga je naslovio, "intelektualnih junaka", britanskog evolucijskog psihologa Geoffreyja Millera, uz Friedricha Nietzschea je i američki sociolog Thorstein Veblen (1857.-1929.), na kojega, je, opet, najviše utjecao Herbert Spencer (1820.-1903.). Spencer je na ideje koje su poslije proslavile prirodoslovca Charlesa Darwina došao pod utjecajem Kantovih stajališta da se majmuni mogu preobražavati u ljude i Goetheovih tekstova o "metamorfozi biljaka". Teoriju je evolucije pedesetih godina 19. stoljeća bilo moguće opipati u zraku, a taj slijed mislioca koji su svoje intelektualno povjerenje ulagali u jednu tako revolucionarnu ideju kao da je dopunska potvrda same mogućnosti evoluiranja. Od metamorfoze biljaka do vjere u evoluiranje nižih u više životne oblike nije samo jedan korak. Thorstein Veblen najjasnije je pisao o socio-ekonomskim obilježjima naših života, i pritom nije birao riječi: žena je u bogatijih društvenih slojeva *diwan-frau,* žena-divan, tek nastavak već kupljena skupog namještaja, ukusno odabrane dnevne sobe, noćnog ormarića, kuće, i na kraju, fotelje. Takve i slične ideje Veblen je razvijao u svojoj studiji *Teorija dokone klase*, objavljenoj krajem 19. stoljeća. Sve što činimo, sve za čime posežemo, u službi je podvlačenja našeg socijalnog položaja - lijepa i skockana žena u svrsi je stratificiranja našeg mjesta na društvenoj ljestvici. Resimo se luksuznim ukrasima i kupujemo skupe predmete ne bismo li oglasili naše bogatstvo. Kapitalistički konzumerizam izravna je posljedica takve psihologije ponašanja.

Geoffrey Miller piše kako je evolucijskim biolozima trebalo tri četvrtine stoljeća da takvo načelo primijene i na seksualnu selekciju, a ona je glavni junak njegove popularnoznanstvene studije *Razum i razmnožavanje*. U prethodne naraštaje znanstvenika na razum se gledalo kao na "neuralno računalo koje je prirodna selekcija opremila algoritmima za razmišljanje o uzročnostima i vjerojatnostima vezanim uz biljke, životinje, stvari i ljude". Um je samo pragmatični stroj za rješavanje problema. No prema Millerovu mišljenju, koji u tome slijedi Darwina, koji je razlučivao " prirodnu" i "seksualnu" selekciju, razum je i stroj za razmnožavanje, a ne samo za preživljavanje. Darwin je takvo ponašanje definirao kao "seksualnu selekciju putem izbora partnera", a Miller uspoređuje paunov rep i ljudski mozak. "Paunov rep je klasičan primjer seksualne selekcije putem izbora partnera. Takav rep se razvio jer su ženke više voljele duži i šareniji rep. Paunovima bi bilo lakše preživjeti s kraćim, lakšim i jednostavnijim repom." Taj je rep, isto kao i ljudski um, posvećen nizu, s gledišta preživljavanja, potpuno besmislenih stvari kao što su umjetnosti i, npr. kulturalne teorije, a sve u funkciji parenja i razmnožavanja. "Najdojmljivije sposobnosti ljudskog uma su poput paunova repa: one su alati za udvaranje koji su se razvili kako bi privukli i zabavili spolne partnere. "

Miller kaže da ako želimo shvatiti bogatstvo ljudske umjetnosti, morala i kreativnosti, moramo gledati prema udvaranju "kao središnjem problemu naše evolucije". Naime, adaptacije nastale kao posljedica prirodne selekcije i onih izazvanih seksualnom selekcijom su goleme. Miller se također ograđuje od frojdovskih teorija koje o seksualnosti misle kao o nečemu što djeluje iza kulisa: ovdje nije riječ o podsvjesnoj motivaciji, nego o funkciji koja pomaže življenju i produžavanju vlastita genetskog sklopa.

U tom dijelu priče Miller se pokazuje kao pristaša teorija Richarda Dawkinsa, u nas poznatog kao autora *Sebičnoga gena*. Mi se, tako smatra taj poznati autor, osim zavodničkim strategijama, služimo još i prikrivanjima i prevarama. Na svijet, prema Dawkinsovu mišljenju, dolazimo sebični, a ne predodređeni za ugodne osjećaje, i da bismo pojmili bilo što od naših priča o vječnoj ljubavi, altruizmu i plemenitosti, nije zgorega suočiti se s tom činjenicom. Spomenemo li potrebu za dominacijom

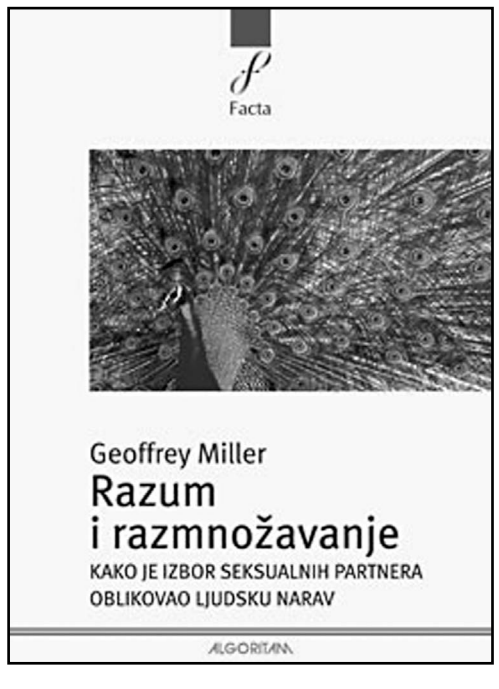

korak smo od teorija koje objašnjava Miller: seksualni odabir važan je jer o kakvoći odabira partnera ovisi kvaliteta polovice genskog materijala potomaka. Kod priče o paunu: njemu je teško pobjeći grabežljivcima jer mu smeta taj pompozni rep, i tu vrlo važnu točku bijega mogu izvesti samo najjači mužjaci. Nešto slično pauničinu pogledu na rep mogućeg izabranika prijenosnika genske slike Miller je prenio u ljudski svijet, time dopunski objašnjavajući nenadani razvoj razuma u čovjeka: duhovitost je, prema njegovu mišljenju, nešto što je naše pretke moralo obarati s nogu, iako duhovitost znatno ne popravlja izglede za skupljanje bobica. Kao ni sposobnost risanja bivolova lika u pećini. No upravo na toj su se strani razvile neke od najčudesnijih ljudskih osobina: jedna je dandanas fascinantna - a to je moć kretanja mentalnim krajolicima. Niš' koristi od tog muvanja svijetom iz kojeg se ništa uloviti ne može, rekao bi neki u život, razmnožavanja i šale neupućeni laik. No Miller sam kaže kako mu je bez seksualne teorije, iako je zdušni zagovornik Darwinove teorije, priča o našoj evoluciji nepotpuna. Jedna od ljepših priča o našem zavodničkom potencijalu iskorištenom za preživljavanje, te o našem kapacitetu preobrazbe istoga u više svrhe.

Zatvorski blues

Tahar Ben Jelloun, *Ta zasljepljujuća odsutnost svjetlosti*, s francuskoga prevela Ursula Burger Oesch; Fraktura, Zaprešić, 2007.

Dramski je pisac David Mamet prije nekoliko godina održao predavanje u kojemu je definirao kako se stvara dramska struktura: "Nožem prvo kruh režeš, da ojačaš; onda se njime briješ, da za svoju ljubavnicu fino izgledaš; kad otkriješ da ima drugoga, srce joj njime vadiš." Te

oštre riječi citat su definicije bluesa koju je dao Huddie Ledbetter, a. k. a. Leadbelly, jedan od najpoznatijih blues i gospel pjevača, čija je biografija fascinantna na isti onaj naopaki način na koji privlači i zavodi biografija pisca Jeana Geneta. Obojica su tih umjetnika bili višestruki prekršitelji zakona, obojica su u zatvoru doživjeli pojavu šireg interesa javnosti za svoje djelo, i obojica su oslobođeni zbog pritiska te javnosti na vlasti. Leadbellyjevu je pjesmaricu prije nekoliko godina obradila folk i jazz pjevačica Odetta; album Looking For A Home riznica je Leadebellyjevih portreta ljudi koje je upoznao griješeći, što je taj mišićavi frajer podjednako uspješno činio ma s koje god strane brave bio. No njegove su pjesme istodobno i molitve, vapaji, preklinjanja za mrvicama Božje milosti. U janusovskoj prirodi njegovih pjesama tajna je njihove autentičnosti. Na suprotnom su polu zatvorenici koji su iza rešetaka završili uslijed represije sustava.

Francuski pisac marokanskog podrijetla Tahar Ben Jelloun, dobitnik Goncourtove nagrade za roman *Sveta noć* (1987.), u romanu *Ta zasljepljujuća odsutnost svjetlosti*, slično Odetti, "obrađuje" zatvorske patnje stvarnog čovjeka, potporučnika koji je sudjelovao u uroti protiv marokanskog kralja Hassana II. Jelloun je imao zatvorsko iskustvo, bio je šezdesetih nakratko zatvoren zbog sudjelovanja u demonstracijama, no ispisujući roman o mukama svojega junaka Aziza, dosegnuo je dimenzije koje su svi čitatelji Dostojevskog ili Zupana već jednom vidjeli. Aziz, kao i ostali sudionici u pobuni, završava u ćeliji u kojoj se ne

Iz zatvora je izašao petnaest centimetara niži, jedva se privikavajući na obične stvari. Na sve je pazio, od vode do kućnih papuča, kojima se nije mogao nadiviti. Sluh mu je bio neobično istančan: sve je čuo. Oči su sve upijale: "bio sam poput spužve"

može uspraviti; na podu je rupa u koju obavlja nuždu; ima dva pokrivača, nepotrebna ljeti i nedostatna zimi. Sunce nakon zatočenja prvi put vidi kada umre jedan zatvorenik. Na tome mjestu prvi put primijeti promjene u sebi: cijena boravka na svježem zraku je nečija smrt i to ga ne uznemiruje. Odlučuje zaboraviti prošli život: to je jedini put prema preživljavanju. Sjećanja bi boravak u zatvoru učinila nepodnošljivim. A onda, u prekretničkom trenutku, ne bi li sačuvao zdrav razum, ili barem njegove glavne obrise, počne se prisjećati knjiga: čitavi su se odlomci pojavljivali sami od sebe. "Bilo je to poput neke Božje milosti." Svojim je sudruzima prepričavao Balzacova *Oca Goriota*; oni su se čudili muškarcima koji se pudraju, a Aziz se trudio objasniti im društveni kontekst u kojemu je Balzac pisao. Onda bi mu oni rekli: daj nam ispričaj koji vestern, treba nam malo akcije. Bila je to bitka "protiv degradacije našeg bića". Kada je prepričavao Camusova *Stranca* radio je razne preinake u priči, pretumbavao ju je, izokretao pa nanovo lijepio. Tada je shvatio da je priča o Mersaultu otporna na sve vrste iznevjeravanja.

Usporedno s tim prisjećanjem na pročitane knjige Aziz pušta da "vrijedna sjećanja putuju". Da, kako Jelloun zapisuje, odu s one strane noći i sačekaju izlazak iz jame ne bi li onda ponovno zauzela svoje mjesto. Problem je bio u tome što je presuda bila doživotna. Njegovoj su rodbini rekli da je strijeljan. Zaručnica koju je imao u međuvremenu je postala junakinja u svijetu njegove mašte: tražio joj je u mislima odgovarajućeg muškarca, htio je da bude visok, plavokos, kultiviran. Nasuprot akciji Zupanova *Levitana*, ili metafizičkim preokupacijama Dostojevskog, ovdje doslovce na svakoj stranici umire po jedna nada, koju Aziz, to jest Jelloun, na put bez povratka šalje bez trunke žaljenja. Zasljepljujući nedostatak svjetlosti upravo je ta redukcija junakove svijesti ne na bitno, jer bitno je vani, nego na onaj komadićak svijesti, prisebnosti, snage, koji te neće izdati. Svođenje na posljednji neuron u posljednjem atomu, to svojevrsno dubljenje na ideji kod koje može osjetiti materijalno otjelotvorenje - fiksaciji koja mu pomaže.

Kako stranice romana odmiču Jelloun te vitalističke restrikcije izražava stilskim ekonomiziranjima: u početku konstruiran istaknuto poetskim jezikom, roman *Ta zasljepljujuća odsutnost svjetlosti*, naglašenije poetska svojstva zadržava još jedino u prisjećanjima na knjige i filmove koje Aziz prepričava svojim drugarima. Usporednost kao dimenzija ispunjena smislom nasuprot koje je "proza" života.

Onda je, uslijed pritisaka svjetske javnosti, oslobođen početkom devedesetih godina prošlog stoljeća. Iz zatvora je izašao petnaest centimetara niži, jedva se privikavajući na obične stvari. Na sve je pazio, od vode do kućnih papuča, kojima se nije mogao nadiviti. Sluh mu je bio neobično istančan: sve je čuo. Oči su sve upijale: "bio sam poput spužve". Pravo je čudo, kada pročitate ovaj roman, da vlast iz njega nije uspjela istisnuti tu sposobnost upijanja. Kada je izašao na sama je sebe gledao kao na čudnu vrstu novorođenčeta. Ponovno rođen, iako već posve oblikovan. Vitomil Zupan pisao je o Talijanu koji je izašao na slobodu nakon pedeset godina zatvora. Na pitanje što ga je najviše iznenadilo rekao je: Žene na biciklima! Jellounovu je junaku doslovce sve izazivalo takvu vrstu povišene pozornosti.

Dijagnoza potpune dekadencije

Jadranka Pintarić

Prvorazredan roman za književne sladokusce u kojemu obiteljski kor razotkriva koliko smo – iza lažnog i ustvari prozirnog paravana obiteljske homogenosti – prijetvorni, nemilosrdni, nemoralni, bolesni

António Lobo Antunes, *Prikazanje opsjednutih*, s portugalskoga prevela Tatjana Tarbuk; SysPrint, Zagreb, 2006.

Jest da je objavljen u biblioteci "za književne sladokusce", ali za ovaj je roman potrebna još određenija čitateljska populacija od samo običnih slatkozubića: baš zahtijeva pažljive, uporne, strpljive, načitane (u smislu da nisu tek progutali tonu *junk-fooda* od *trasha* s top-lista, nego su probranim čitanjem stjecali obrazovanje i širili svoj svjetonazor). Tako će vjerojatno to biti jedna od onih dragocjenih i rijetkih knjiga koja nekim čudom umije sama naći svoj par očiju, umjesto da bude puka papirna konfekcija. Naposljetku, njegovi poklonici diljem svijeta kažu da će António Lobo Antunes prije ili poslije postati nobelovac. Za sada, osim nekoliko nominacija za Nobela, ipak ima mnoštvo drugih važnih književnih nagrada.

Taj Portugalac, rođen 1942. u Lisabonu, osim darovitosti ima i pravu književnu biografiju. Već u dobi šestogodišnjaka znao je da želi postati pisac, ali ga je otac prisilio da završi medicinske škole i fakultet. Štoviše, specijalizirao je psihijatriju i radio u bolnicama. Znakovito ili ne, ali koju godinu nakon rastave braka objavio je prvi roman još znakovitija naslova *Slonovsko pamćenje* (1979.), upravo o svojoj rastavi, i postigao golem uspjeh. To ga je nagnalo da odluči posve se posvetiti pisanju, iako je i dalje imao privatne pacijente (što je vjerojatno veoma poticajno i katkad nadahnjujuće za pisca – u pozitivnom smislu: nebrojene su varijacije "izgubljenja" ljudske psihe). Do sada je objavio više od petnaest romana, preveden je na dvadesetak jezika i smatra se jedinim od najboljih suvremenih portugalskih pisaca. U nas nije bio prevođen, osim što je zastupljen u *Antologiji suvremene portugalske pripovijetke* (Ceres, Zagreb 1999.), koju je priredila i prevela Tatjana Tarbuk, zaslužna i inače u nas za upoznavanje čitateljstva s najboljim djelima Portugalaca. Kao vrsna poznavateljica portugalske književnosti, jezika i kulture uopće, odnjegovana književna ukusa, uvijek nas iznenadi nekom "slasticom" u uvijek odličnom prijevodu. Tako je i s ovim romanom za koji joj je zacijelo trebalo sve prevoditeljsko znanje, talent i iskustvo da tako zamršen prozni tekst, razbarušenog stila s izletima u magični realizam koliko i nadrealizam, naizgled nemoguće razvedene sintakse i meandriranja misli u nebrojene tajne rukavce ljudskog duha, minuciozan u svakom pogledu – stvori iznova u mediju hrvatskoga jezika. Posao je to vrijedan ne samo naše čitateljske pozornosti nego i svake stručne pohvale.

Sodoma i Gomora naših dana

Dakle, u središtu priče je samrtnička postelja na kojoj leži *pater familias*, Diogo, nekad moćan ali krajnje okrutan, bogati posjednik ne samo zemlje i nekretnina nego i gospodar života svojih podređenih, svojte i služinčadi. Oko umirućeg se skupilo svekoliko jato srodnika, krvnih i nekrvnih, ne toliko da bi se oprostili s dragim im starcem, nego da bi vidjeli što i koliko mogu zgrabiti za sebe. Svako poglavlje pripovijeda neki od okupljenih u staroj oronuloj kućerini, iz svoga kuta gledanja ili čak s odmakom od sedam godina. Osim toga, sve se događa sredinom sedamdesetih, nakon pada Antonija Salazara – u vrijeme kad se u Portugalu sa strahom očekivala komunistička diktatura u kojoj nitko ne bi bio siguran ne samo za svoju imovinu nego ni život.

Priču otvara zet, Anin muž Nuno, cinični zubar koji je zapravo otupio na sva zastranjenja u uistinu neobičnoj obitelji. Naime, u složenoj konstrukciji romana i još složenijoj križaljki međusobnih odnosa António Lobo Antunes suptilno je upleo (što je, dakako, puko nagađanje na osnovi biografskih podataka, ali kritičari tome stalno pribjegavaju jer je tako prikladno) svoje psihijatrijsko iskustvo: raskošan spektar patologije, pojedinačne i obiteljske, jednokratne i nasljedne; rastrojenost obitelji i pojedinca. Nitko se u toj obitelji zapravo ne zgraža nad incestom, nad zlostavljanjem, nad pokvarenošću. I dok se postupno nazire cjelina iz dijelova života pohlepnog i pohotnog šogora, mongoloidne i zatajene sirotice i njezina poroda, poremećena sina opsjednutog modelom željeznice s bezimenom ženom nižeg roda koja je na svijet donijela lijepu Anu i autističnog Francisca, pa čak i liječnika i bilježnika, razaznaje se postupno kako je riječ o svojevrsnoj Sodomi i Gomori naših dana.

Kirurg ljudske psihe

U najboljem deridaovskom duhu dekonstruirana, ta će obitelj razotkriti koliko smo – iza lažnog i ustvari prozirnog paravana obiteljske sloge – prijetvorni, nemilosrdni, nemoralni, bolesni… Prebiti suprugu, silovati slaboumnu, prevariti nemoćnog… cilj opravdava sredstvo, mržnja je moćan pokretač… Od tih deset različitih glasova, od kojih svatko fališno pjeva svoju kreštavu dionicu, nastat će kakofonija u glavi čitatelja. Samo nakratko, ako je strpljiv. Jer onda će mu se razotkriti koliko nisko može pasti ljudsko biće, ogrezlo u grijeh i sebične porive, oblapornosti i bestidnosti. No, Antunes je vješt, duhovit i senzibilan pripovjedač, pa unatoč svim patologijama koje secira, pronicavošću i humorom spriječio je upadanje u puki moralizatorski kičeraj. Svaki lik tog klana na neki je način i simbol i groteska vlastite patologije, a mnogi i žrtve – bilo po rođenju, bilo po izboru.

Na fonu pak nenametljivo skiciranih političkih uvjeta nadaju se portugalski društveni odnosi, prezir prema sirotinji, raslojavanje i dekadentno propadanje starih klanova, diktatura i strah od moguće druge, povezanost s nekadašnjim kolonijama, želja i nemogućnost da se slijedi duh novog vremena.

Neobičan roman koji se *ne* guta nego strpljivo žvače, zalogaj po zalogaj, stranica za stranicom, dugo će vas ostaviti sitima. Ako ništa drugo, morat ćete razmisliti što to znači kad je netko za nas mrtav, iako diše tu nadohvat ruke pod kapom nebeskom; što to znači kad smo mi mrtvi za nekog, a batrgamo se za malo životnog prostora; naposljetku što to znači kad umremo u sebi i poput kakva zombija bauljamo životom, pokušavajući prevariti i vlastitu obitelj. António Lobo Antunes zapravo je pravi kirurg ljudske psihe i sjajan dijagnostičar za patologiju, osobnu, povijesnu i svakodnevice.

Autor je u roman suptilno upleo svoje psihijatrijsko iskustvo: raskošan spektar patologije, pojedinačne i obiteljske, jednokratne i nasljedne; rastrojenost obitelji i pojedinca. Nitko se u toj obitelji zapravo ne zgraža nad incestom, nad zlostavljanjem, nad pokvarenošću

PONEDJELJKOM

Sportski prilog na osam stranica u boji

SPORT

UTORKOM

Prilog o kulturi na osam stranica u boji

Kultura

SRIJEDOM

Prilozi o gospodarstvu i multimediji, svaki na osam stranica u boji

Mmedia GOSPODARSTVO

ČETVRTKOM

Vanjskopolitički prilog na osam stranica u boji

HRVATSKA EUROPA&SVIJET

PETKOM

Najopsežniji program hrvatskih televizijskih postaja na 16 stranica u boji

RTV vodič

SUBOTOM

Vrhunac tjedna

7dana

UREDNIŠTVO - Telefon: 61 61 680 i 61 61 682 / Faks: 61 61 650 i 61 61 602 / E-mail: vjesnik@vjesnik.hr / MARKETING: Telefon: 61 61 709 / Faks: 61 61 709 / E-mail: marketing@vjesnik.hr

k

poezija

Kroz papir tijela

Miodrag Vučinić

Personalni vlak na liniji Sibiu-Braşov

Starac s dugom, dugom bradom
ispruženom po nebu
za koji tren
položio je svoju glavu na jastuk
pokazujući svoju ćelavu lubanju
nakostriješenu obrvu i ravnu liniju nosa
Pokazujem oblak Raduu
no on u njemu vidi nešto drugo (ili ništa)
Ne djelimo isti izraz oka
On i Dodo nastavljaju razgovor na rumunjskom
Starac-oblak podsjetio me je na izložbu fotografija
o Albertu Schweitzeru
i njegovom radu u Africi
u Evangelističkoj crkvi u Sibiuu
na izložbu okruženu kamenim likovima s grobnica
pod budnom paskom drvenog Isusovog torza
kojeg pridržavaju dva anđela potkresanih krila
S tih crno-bijelih fotografija
u prostor eshatološkog karaktera
bridjeli su prizori gladi ispucale zemlje bolesti i rezignacije
Ljudi kao materija patnje
čista sublimacija energije
praćena orguljaševim improvizacijama
Groteskna tijela okoženih kostura i uvijek isti izraz patnje djeteta
tijela žigosana tifusom i leprom
kolerom
I onda ta fotografija starca koji umire na Sweitzerovim rukama
njegovo lice
njegove oči
spokojno upijaju ništavilo
u polutami skromne kolibe
u sjeni sućuti
njegovo lice
njegove oči
tako izražajan pogled spokoja

a možda je to samo igra sjenā
željeni privid
uhvaćeni tračak ne-trajanja
ne i umiranja
možda
no prva impresija pogodila je ciljano
postala KORIJEN
korijen cijelog svežnja osjetilnih podražaja
Oni se rasprskavaju kako stupam na vrh tornja katedrale
s kojeg promatram
šaroliko crjepovlje tog velebnog/ velelepnog zdanja
i staru jezgru
ovog meni tako dragog grada
koja me neodoljivo podsjeća na Prag
Kad smo prolazili pored duševne bolnice
ispred koje su paradirale hospitalizirane individue
spopala me želja da iskočim iz taksija
i ostanem
na kaldrmi i asfaltu na vlastitoj koži
oćutjeti dodir grada
Nisam obišao niti Bruckentalov muzej (ponedjeljkom zatvoreno)
ni vidio to lice
te oči
koje tako sladostrasno uznemiruju Raduov estetski nerv…
Osjeća se židak miris urina
pomiješan s kiselim vonjem lažne kože sjedala
Dodo sluša Rage against the machine
i uživa u oblinama djevojke ispružene na sjedalu preko puta
Radu pokušava da spava
ja pokušavam da čitam
Vrijeme protiče u skladu s mirnoćom okolnih poljā
zaustavljenih u platna
koja vise na bočnim stranama kompozicije
Još jedan zvižduk sužava razdaljinu
A onda, citiram:
We had been attending a childbirth and it dragged on and off for sixteen hours. Finely it started to come – gray, slimy, cold – out it came – a large human frog – an encephalic monster, no neck, no head, with eyes, nose, froggy mouth, long arms. (The bird of paradise)
Negdanji isusovački univerzitet u Aiudu
prvi kat na lijevo
ulaz 10 000 leia
prostorija srednja
ogromna vitrina na desno u donjem lijevom kutu
tegla ispunjena formalinom
u njoj novorođenče –
žaba
mi neispavani mamurni u bunilu
Zašto me takav splet događaja (veza: knjiga – život) sljeduje
par sekundi prije nego mi je Dodo trzajem očima
skrenuo pažnju
na jedre djevojčine grudi koje su doslovno ispadale iz grudnjaka
On je sav među njima
Ja mjesto grudiju vidim teglicu na dnu sobe
koja se utiskuje u nježnu kožu sjećanja
Osim toga i umor me svladava
pomiče svijest u pozadinu
osjećam ugodnu utrnulost osjetilā
spokoj
mirnoću
Tijelo gasi suvišne funkcije da bi se održalo budnim
da bi pregorilo pa nastavilo
Nakon ovog trebaće mi piće:
alkohol čuva vrijeme zarobljeno u tijelu

kao i ono lice
one oči

kroz papir tijela

Probudio sam se u konjskoj utrobi
željan neke iracionalne topline;
poznati dragi vriskovi produbili su prisutnost jutra.
Utroba je još topla i vlažna
i ja sam cijelu noć sanjao da sam u maternici;
može se reći da sam se ponovno rodio,
možda ponešto iskusniji, ali svakako djetinjast.
Kapci su mi ljepljivi, kosa mi je mokra i ušljiva.
Prezirem smrt jer me ne uzima,
proklinjem život jer mi se ruga;
o ocu, bogu, državi i naciji ne smijem progovoriti jer se gušim u brzacu psovki.
Ponavljam uporno jedan blesavi refren i mislim da mi je od toga bolje;
gledam u srušenu crkvu i divim se toj mjeri stvarnosti;
poneka ptica uznemiri kristale sleđenog zraka.
Razmišljajući o sebi prije godinu dana pomišljam na pištolj;
riječi sve teže i teže izlaze iz mene, osim kad sam u afektu.
Bezobzirnost i očaj su potirući elementi
sleđenih trupālā zgrčenih licā (pojave izrazito groteskne, smiješne);
sjetio sam se jedne beskrajno tužne ljubavne pjesme.
Svijet urušen u sebe izgleda veoma dirljivo;
zamišljam jedan davni čajnik, šalicu s pričom…
pojačava se miris rastopljenog meda u žličici –
postaje toplije.
Moram brzo umrijeti da ne obnavljam neobnovljivo.

UVOD

Poigravanje svjetlom;
gašenje i paljenje kadra, iskrivljavanje istog;
riječi koje govore i tijela koja nestaju.
Zakon: slučajnost.
Stvarnost: mašta.
(Mašta stvarnosti zakona, slučajno sasvim, zakon stvarnosti mašta.)

Riječi.

Moja čežnja za tvojim afektom/ odlijeva maratonsko maltretirani mozak/ šetnjom zaboravljenim sjećanjima./ Zar ih uopće ima?

Bila je nedjelja ujutro i bio je USKRS
Rano ujUTRo
utrnuo sam bijo
UtrNulA si noćno SVJetlO

stigli smo zajedno u tu zgradu
bila je ispunjena gomilom razbacanih studenata/-tica
sjedili smo na stepenicama
gledao sam *studenticama koje su nosile suknje između nogu*
ti *si me ismijavala*
dok sam *se ja napaljivao*
potom si nestala a trebali smo sjesti za neki stol
jer sam *dobio rezervaciju od jedne* prijateljice
tražio sam *te jer ni*sam *htio biti* sâm
kao što ti nisi bila sam*a*
s nekim ili nekom svejedno
pijani prijatelj mi *je podsmješljivo rekao*
„sjedni s nama, nema smisla da je tražiš“
znam!
izišao sam *ispred zgrade u poveći park*
s polustoljetnim (i više) stablima plafonskih krošanja
nosili su nekakve sanduke
dok su nekakve sanduke odnosili
nepregledna gomila licā tištila je moje srce

uske stepenice vode do omanjeg parka
tu su je pokušali silovati
ta uskoća je djelovala čudno kad sam utrčao na čistinu parka
no to me nije omelo da ih krenem tući
odnekud je doletio jedan prijatelj
čitav događaj ubrzo je razmahao svoja pokisla krila
samo prašina i tišina
moj povik mrtvom susjedstvu
potom sam se sjetio da sam čekao da je počnu silovati da bih reagirao
čekao sam izvjesnu promjenu u njezinim kricima

RAZRADA

U jezičnim kovačnicama kuju se zvijezde riječi.

Sklopljene ruke iznad moje glave nisu moje./ Čekajući katarzu dočekat ćeš strast./ Ispod čitave gomile važnijih stvari/ pulsirat će moj podraženi ud.

Podražena sjena poraznog događaja
u sjenci važnijih zbivanja koje bi htjela zadržati u sebi
Nikako dijete
To nikako
UVOD

Faux pas

dražestan uzorak na tamnocrvenoj pozadini zavjesā
me je nadražio
moja konteso
vi neosjećajna španjolska nevaljalice
napasnice
i besramnice
po vašem bijelom pergamentu
ispisujem jedan beznačajan događaj
prepun sporazumnih osmijeha
zadrkane posteljine
pljuska
i sulude autobusne vožnje
sa zamagljenim staklima
prema nigdje
već vidim kako nas će naše potomstvo
prepiliti izbezumljujućim bugarenjem
jer sam neosjetno zbrzao iz sebe

postoji samo jedno
čime sam ja to zaslužio?
moja zavojita radnjice

u ovom rascjepu vremena ja želim s vama
kristalno biti jasan
zato ću i reći
vas da želim opet

Ovo nije hostija

Mario Brkljačić

– Čuj, to bi bilo to – majstor je obrisao ruke crnom majicom s crvenim logom Dead Kennedysa, a zatim je potegnuo ručicu za otvaranje haube.

Za to vrijeme, muškarac je pokušavao izbjeći prljavog terijera koji se odnekud stvorio i zaletavao se na njegove nove Diesel traperice koje su zapravo izgledale kao iznošene.

– Daj, Diki, bježu pičku materinu! Gle ga! Mrš, crkotino! Hej, daj mu reci! – terijer je kružio oko njega, vrebajući priliku da mu se napokon nekako nađe u zagrljaju.

Muškarcu nikako nije bilo jasno zašto je tom psu toliko privlačan. Svaki put kad bi ušao u dvorište pas bi se raspametio od sreće.

U tom natjeravanju stradale su maćuhice koje su rasle između dviju betonskih traka ispred garaže. Da nisu, majstor bi se sigurno još neko vrijeme pravio blesav, oglušivši se na očajničke pozive u pomoć svog prijatelja iz osnovne škole. Ovako se ipak prepao ženine reakcije.

– Diki!

Pas je zastao, zapiljivši se u gazdu. Desna, blatnjava šapa mu je ostala u zraku, čak je i glavu ukosio, ne bi li, valjda, ispao neviniji.

– Magla!

Da ga je imao, mogao bih napisati da je terijer nestao podvijena repa, odvukavši se pokunjeno do željezne ograde gdje je teško izdahnuo, spustivši glavu na šape.

Majstor je prvo razbarušio izgaženo cvijeće, opsovavši muškarca i psa, a zatim je podignuo haubu.

– Tu sam pronašao mišje gnijezdo – pokazao je rukom rupu iza akumulatora.

– Mišje? – muškarac je raširio oči.

– Haha, jesam te! Čovječe, jesi ti ikad zavirio pod ovu haubu?

– Pa…

– Znaš šta, svakakvih sam se groblja nagledao, ali ovo… Ono, ne znam.

– Čuj, nije baš da nešto naročito brijem na željezo i masnoću.

– Slušaj šta ću ti reći.

– Slušam.

– Promijenio sam ulje, svjećice, razvodnu kapu, akumulator i kablove. Naštelo sam ventile i auto sad lakše diše, bolje pali i radi, ali, svejedno, motor je u terminalnoj fazi.

– A, Bože... Jadnik – muškarac je pomilovao jagodicama prstiju akumulator – Ako već nije bilo smisla popravljati zombija, možda bi ga stvarno mogli oprati. Ha?

– To bi tek bila pušiona, oprani motor je sumnjiv, a šta se jadnika tiče, to će biti jelen lopatar koji će odvesti ovo groblje doma. Ako se takav uopće nađe. Nego, gledaj šta ćemo.

Majstor je krenuo prema radionici na čijim su zidovima, umjesto prsatih ljepotica, visjeli posteri alternativnih sastava iz osamdesetih godina prošlog stoljeća. Sunčeve zrake su prodirale kroz zamašćeno staklo prozora, osvijetlivši napaćeno lice Iana Curtisa.

Tamo je pročeprkao po polici, vrativši se s plastičnom bocom koju je držao iznad glave (majstor, ne Ian) – Ovo nije hostija, ovo je teflonsko ulje – rekao je, zakrenuvši čep.

– Jebeno, ali, ja bi ipak pivu.

– Slušaj, nalit ćemo ulje unutra, a ono će, kao duh sveti, oživjeti ovog mrtvaca. Istinabog, sve će trajati nekih mjesec dana, a onda se kupcu ne javljaj na telefon i svakako promijeni adresu prebivališta. I ne zaboravi staviti sunčane na oči i šiltericu na glavu.

– Uh, čovječe, zvuči opasno. Kao da idem zdilat dop, a ne auto.

Majstor je odvrnuo čep na glavi motora, a onda je tutnuo bocu u otvor; kako je ulje istjecalo tako se boca lagano ljuljala.

Gugutka se oglasila u krošnji divljeg kestena u susjedovu dvorištu.

– Ovo nek se dobro iscijedi, a mi idemo preko na pivo.

*

Muškarac se nemalo iznenadio kad je nakon polusatne vožnje uz savski nasip napokon stigao do dvojice pripitih luzera što su naplaćivali parkirališno mjesto negdje u blatu, jer je iza njihovih pogrbljenih leđa bila gomila automobila i svjetine koja se više muvala oko mjedenih tanjura s kotlovinom, hrpa nabacane odjeće i raznih drangulija, nego oko svih onih golfova, mercedesa, jugića, lada, peugeota i drugih marki.

Hrelić, ledina na kraju grada, crnovalno mjesto posljednjih nada i kolektivno nesvjesno Hrvata i pripadnika nacionalnih manjina.

Bilo je osam sati, a sva dobra mjesta već su bila zauzeta, tako da se odvezao skroz do lijevog krila, sasvim blizu bezprizorne sirotinje koja je prodavala odjeću svojih umrlih bračnih drugova, djece koja su se predozirala i bliže rodbine.

Tma i tmuša neprebolna, rekao bi gospodin Robert Perišić, hrvatski književnik, za knjigu Kino Lika, Damira Karakaša.

I tako, muškarac je zalijepio na vjetrobran A4 papir s printanim tekstom:

ŠKODA FAVORIT 136 L
92. GODIŠTE, 63.000 KM
2.000 DEM (ILI PO DOGOVORU)

Zatim se malo udaljio od automobila, zapalivši cigaretu. Nije zaboravio na šiltericu i sunčane lenonke.

Ta lica, boktejebo, to je strašno, takva ni Francis Bacon slikao nije. Zirkao je uokolo, a onda je prignječio petom cigaretu.

Odlučio je sjesti za volan i slušati radio.

Nakon sat vremena odlučio je protegnuti noge.

Nakon sat i pol je opet sjeo u auto. U Intervjuu tjedna, Radija 101, gostovao je Ivan Zvonimir Čičak. Govorio je o pravima čovjeka, pravnoj državi, demokraciji i drugim apstrakcijama.

Nakon dva sata otišao je pišati (muškarac, ne Čičak).

Kad se vratio, nije znao što bi.

Nakon dva i pol sata je čučnuo.

Nakon tri je ustao i hodao oko svog vozila.

Nakon tri i pol je opet čučnuo.

Nakon četiri sata je ustao i tiho prdnuo.

Nakon pet je čučnuo, glasno prdnuvši.

Onda je žmirio, proklevši višu silu od koje ljudi očekuju ljubav, razumijevanje i utjehu, a dobivaju uplatnice za obnovu prvostolnice, Caritas ili gradnju župnog doma za umirovljene svećenike.

Istini za volju, i muškarac je nekoliko puta pokušao razgovarati sa Svevišnjim, ono, kad bi ostao bez posla, ili, u tramvaju, vozeći se prema burzi u Zvonimirovoj, moleći Ga da mu usliša želju za poslom u kakvom sivom uredu i redovitom plaćom, ali, On bi šutio, valjda je kužio da se radi o ljevičaru, anarhistu i rokeru. Možda ga je trebao moliti u crkvi, a ne u tramvaju? Samo, kako prekoračiti taj prag i prekrižiti se? Dobro, s početka devedesetih, mnogima to nije bio nikakav problem, ali, zaista, život zna biti dosta zamršen ako je čovjek odlučio biti dosljedan nekim svojim načelima.

Ja sam licemjer, sjetim ga se samo kad sam u frci, to je, nikad ne mislim na njega kad me ide karta, korio se, buljeći u čučećem položaju u iznošene cipele ljudi.

Onda je pljunuo nemoćno u blato.

– Čija je ova škoda?

Muškarac je skočio na noge, odušević tim ćelavim, plećatim potencijalnim u pedesetim godinama, u crnom kožnjaku, sivim hlačama na crtu i bež cipelama.

– Moja! – bio je ljutit što je zazvučao kao vapijući u pustinji.

– Dajte, gospon, zdignite tu haubu. Vi ste prvi vlasnik? – potencijalni je udario bez okolišanja.

– Drugi, ali kupio sam je od jednog starijeg, vrlo pedantnog gospodina.

– Dokad je registrirana?

– Do sedmog mjeseca – jedva je nekako odigao haubu – Evo, izvolite.

Obojica su se zapiljili u motor.

– Tss, gospon je možda bil pedantan, al to se za vas ne bi baš moglo reći.

– Ma, mogao sam ga i oprati, ali ovako znate da nigdje ne curi ulje.

– Ak ga opće ima nutra – muškarac je odigao obrve. Zatim je odvrnuo čep, približivši desno oko na par centimetara od otvora.

– Eto, vidite da ga ima!

Onda je izvukao mjerač, okrećući ga od sunca. To mu nije bilo dovoljno pa je umočio još i kažiprst u motor, protrljavši ulje u lijevom dlanu.

Na kraju je dugo njušio dlan.

Muškarac je napeto iščekivao zaključak, no, ovaj je samo vratio šipku u motor, zatraživši da ga upali.

– Eto, prede! – vehementno je prebacio desnu ruku preko naslona suvozačeva sjedala. Osjećao se moćno, otprilike, kao sjajan ljubavnik, iako se nije mogao sjetiti kad je posljednji put dobro jebao.

Potencijalni je tada zamakao za auto, viknuvši da dade gas.

Onda se odmaknuo malo u stranu i čučnuo.

Muškarac ga je gledao u retrovizoru i pritiskao papučicu.

– Jače!

Stisnuo je do pola.

– Još jače!

Pritisnuo je papučicu skroz do plastičnih kadica.

Odostraga je dosta zasmrdilo.

Netko ih je opsovao, ali, od gustog, bijelog dima, muškarac nije mogao vidjeti tko.

– Dobro, dosta! Sve mi je bistro! – potencijalni je izronio iz dima.

– Što?

– Znate vi dobro kaj, vrag vas prefrigani dal. Tss… nis ja vesla sisal!

Muškarac je pričekao da čovjek odmakne toliko da ga ne može čuti.

– O, pička ti materina, seljoberska!

Na kraju je skinuo sunčane i šiltericu.

U crnom ford taunusu iza škode, dvojica Cigana su se glasno smijala.

Snimatelj na paleti rukom je dao znak i viličar ga je počeo dizati.

Jaka metafora za laku ženu

On mrzi sunce.
Ako ste barem jedno ljeto patili u potkrovlju, znate o čemu pričam.
Ako niste, znam da vam je svejedno.
Zato možemo prijeći na stvar.
Dakle, budući da taj dan nije imao pametnijeg posla, N. je ležao i čitao, da oprostite, poeziju.
I to, khm, vlastitu.

Prije toga je odgurao kauč do prozora, uzeo Republiku u ruke, a vjetar s ceste, mekan, vlažan i topao poput jezika mlade žene, klizio je po njegovu nagom tijelu.
(Ako ima raspoloženih, mijenjam ovu jaku metaforu za laku ženu)
Znam da nikog tko drži do sebe ne zanima kakvu on poeziju piše, ali, kad ste već ovdje, nemojte biti malodušni, nego izvolite pročitati ovu:

On svakako nije najdublji pjesnik

Kad bi se ovo moglo začepiti, Hank,
mrtva pizdo, kao bocu,
trebao bih snažno udariti dlanom,
da iz dubina stoljeća prestanu navirati
mrtvi stihovi,
mrtvi pjesnici,
mrtvi diktatori,
mrtvi konji,
mrtvi pape,
mrtvi tenori,
mrtve šankerice,
mrtvi džepari,
mrtve kune na koži mrtve ruke,
gazdarice sa šećernom bolesti,
šefovi odsjeka za pritužbe mrtvih građana.

A tu je snijeg napadao do šlica i narančaste ralice prte zapuhe.

Jebo te, Hank, Adam u Rajskom vrtu,
znaš, pizdo, dok dlanom kružim po zamagljenoj šoferšajbi i smrdi mi iz usta,
vičem – Kad bi se ovo moglo začepiti,
Hank!

Dok palim stari motor, grijanje, radio,
cigaretu,
i krećem dolje, niz ulicu,
s nedovoljno napuhanim gumama,
s dugom banci,
s dugom prema nekim ženama,
s dugom iznad Kristove krune,
umoran za volanom, i ljutit iza brisača, i mamuran.

Vozeći prema Kozari boku, a ne prema Hollywoodu, LA, California, USA, kao ti.

Na posao u tvornicu mesnih konzervi.

Kad bi se ovo moglo začepiti, Hank!

Platio bih ti kurvu.

Jednom. Snažnom. Metaforom.

Zaklopivši korice časopisa, ustao je i dogegao se u kuhinju.
Skuhao je kavu i natočio čašicu pelinkovca.
Sjeo je za stol, zapalio cigaretu, srknuo gutljaj jednog i drugog, pa bljutave, mlake vode koja je imala okus krvi, krenuo čitati esej o novijem hrvatskom pjesništvu, otpuhujući dimove prema popucanim podnim pločicama.

Zasitivši se ubrzo toga, razmišljao je kamo ga život zapravo vodi.
Kužite, N. se ponekad pravi blesav i pušta ga da ide kamo hoće, a on, jadan i smušen, ni sam ne zna kamo bi.

U tim trenucima, N. samo mudro šuti, kao Bog, ponekad ga izvrijeđa.

I tako, iz tog jalova razmišljanja trgnulo ga je kucanje na vratima.

Naćulio je uši.

Ponovilo se.

Skočio je kao oparen, povukao se dublje u kuhinju, skroz tamo do prastarog, praznog hladnjaka, ćirnio kroz prozor – vidio neku ženu kako pak zuri unutra – sva sreća da su zavjese bile gusto tkane i, otkako je on ovdje, evo, teče već peta godina, nikad oprane – pa se ohrabrio, pokrio je, ipak, jaja Republikom, šmugnuvši u sobu.

Dok se oblačio, razmišljao je tko bi to mogao biti.

Zaključio je da se ta sigurno nije došla mijenjati za onu metaforu.

Navukao je hlače i dotrčao do vrata.

– Dobar dan, vi ste N.? – htio je reći da, ali presjeklo ga je u želucu kad je ugledao tamnoplavi fascikl s državnim grbom u njegovanim rukama žene u kostimu boje kivija i crvenim štiklama. Zapravo, iskreno, izgledala je kao mutant kanarinca i nove hrvatske političarke.

Samo je klimnuo glavom.

Prošla je pored kao da je njen bivši.

Sjela je u naslonjač u sobi.

Onda je izvadila neki papir iz fascikla i odložila ga na stol.

Zavalila se i prekrižila noge, poput opajdare Sharon Stone u onom glupom filmu, oslonivši bradu na kažiprst.

Čitao je ovršno rješenje. Ulovilo ga bez valjane vozne karte u tramvaju broj 12, u Savskoj ulici, prošlog ljeta.

U jednom je trenutku otvorio usta.

– Osamsto kuna! – zaječao je. – Za švercanje u tramvaju?!

Žena je bila skroz mirna, noktom je češkala nos – valjda zbog ustajalog zraka u stanu.

Stajao je neko vrijeme nasred sobe, bulјeći u papir.
Glavom su mu, kao u filmu, prolazile sve one face zlih tajkuna, ratnih zločinaca, svirepih pljačkaša banaka, ugojenih generala bez bitaka, korumpiranih političara i ono strašno lice suca Ustavnog suda koji je osumnjičen za silovanje, ali, eno ga, čovjek tvrdo spava u svom francuskom krevetu u prostranom, klimatiziranom stanu u središtu metropole, okružen antiknim namještajem i velikim uljenim portretom poglavnika.

N. jednostavno nije mogao vjerovati da se pravosuđe pokrenulo zbog njega, slabog, k tome nezaposlenog pjesnika, još i mučenog teškom depresijom.

No, ona nije imala vremena baviti se tričarijama, nego je brzo prešla na stvar.

– Ovaj Grundig, je li u boji? – pogledala ga je ravno u oči.
– Što?
– Televizor, dragi gospodine, je li u boji?
– Bio je, ali je crko neki dan. Zašto pitate? – pravio se blesav.
– Zato što vam moram zaplijeniti stvari u vrijednosti osamsto kuna. Zašto ga držite ovdje ako je neispravan?

Nije vjerovao da je to rekla.

– A da stoji tamo, – pokazao je prstom u drugi kut sobe – onda bi znali da je ispravan, ili što? – brzo je odgovorio protupitanjem. To često zna upalit, ali ona se samo prezrivo nasmiješila.

N. je svrnuo pogled na kinesku budilicu na noćnom ormariću – 07:14.

– Hoćete li ga, molim vas, upaliti?

Daj, čovječe, ova se ne šali. Tko bi došao ovako rano čisto zabave radi?

Pritisnuo je gumb.

Dočekalo ih je Dobro jutro, Hrvatska, emisija koja se bavi stvarnošću, ali samo onom ljepšom stranom iste.

– Gle, ipak radi – rekla je veselo. – A vi niste pojma imali.
– Za minutu će se ugasiti.
– Da?
– Aha.

Kao što je i rekao, slika se počela sužavati sve dok se nije zgusnula u svjetleći grašak u sredini crnog ekrana.

Zurili su u tu točku, kao da će opet doći do velikog praska i slike.

Naravno da se to nije dogodilo.

Žena se tada zapiljila u prastari kompjuter, a N. se, pak, skroz zgrožen, zapiljio u nju.

Pa neće valjda?

– Ovaj kompjuter, koje je marke?

Ne, N., ti ćeš.

Da mu je tada netko izmjerio tlak, sigurno bi odlučio kupiti novi tlakomjer.

– Mislio sam da djelatnici u javnom sektoru rade od osam – htio je zvučati zlobno.

Budala.

– Vrijedi li to osamsto kuna?

Da, žena ga je zajebavala.

Sjedila je u njegovu naslonjaču, mislim, vraga je bio njegov, bio je gazdaričin, češkala je nos tim kričavo crvenim noktom, ponižavajući jednog, zamislite, pjesnika.

– Ne vrijedi – izrekao je to odlučno, poput Sanadera.
– Mislim da vrijedi.
– Mislim da nemate pravo.
– Mislim da imam.

Izrekavši to, ustala je, izravnala kostim, odlijepila markicu s arka nekakvog papira i pljesnula je na staklo.

Ono, baš preko stihova.

Pri tome je zaljuljala rasklimani stol, a onda se ekran zabijelio, kao plahta na podnevnom suncu, otkrivši kraj pjesme na kojoj je radio.

Pročitala ih je:

Tko može, zgrabit će svoj komadić moći:
općinski birokrat,
gradonačelnik, zubar, svećenik ili komunalni redar.
Policajac s cipelama u državnom vlasništvu.
Majka pomućena uma.
Biskup.
Bog, tamo negdje. Kao pas kost.
Iz muzike bračnih kreveta zapamti sentencu o zametku smrti.

Teatralno je uzdahnula.

– Ako ipak ne uspijemo prodati kompjuter, sjest ćemo vam na plaću, gospodine.
– Koju plaću?
– Hoćete da povjerujem da nigdje ne radite ili da ne primate honorare za ovo?
– Bolje je vjerovati u dragoga Boga – N. je odmahnuo rukom.
– Neće vam pomoći. Vaš dug će vas neprestano pratiti. Vremenom će se udeseterostručiti. Razmislite malo o tome i doviđenja – okrenula se na peti, nestavši u bliještećoj sunčevoj auri.

Kao Bogorodica s letka Jehovinih svjedoka koji je našao u sandučiću neki dan.

Dovukao se do vrata.

Odmah do štoka, na pročelju je ugledao guštera koji kao da se spremao progutati sunce.

N. se nasmijao.

Sushi gaćice i neveseli analni seks

Tucker Max

Dva "izvještaja" sudionika razuzdanih zabava koji uspijeva prodavati knjige i priče o alkoholnim i seksualnim avanturama

Studenti ga obožavaju, s poštovanjem se njegovim imenom koriste kao pridjevom: " Večeras ću se napiti k'o Max Tucker. " Njegova posljednja zbirka priča - *Nadam se da u paklu poslužuju pivo,* pojavila se na popisu uspješnica *New York Timesa* za publicistiku u mekom uvezu. To nije nešto što bi Oprah izabrala za svoj klub čitatelja, ali zahvaljujući internetu, Max je dobio postolje na prijestolju slavnih. Trenutačno, kaže, živi u "čudnom podzemnom svijetu između toga da je nitko i ništa i stvarno poznata osoba. "

Maxova karijera pisca počela je kada je na jednu internetsku stranicu stavio oglas u potrazi za mogućom ženskom partnericom. To je na njega privuklo pozornost i tada je na tu stranicu počeo stavljati i priče. On kaže da je svaka istinita – samo su neka imena i pojedinosti promijenjeni kako ne bi imao problema sa zakonom. Njegovi prijatelji dobili su pseudonime.

Taj mrežni projekt prerastao je u nekoliko samoobjavljenih knjiga, a tada je *I Hope They Serve Beer in Hell* napisao za velikog nakladnika... "Totalno sam uvalio guzicu u tu cijelu stvar, " kaže Max. Sad mu je trideset godina. On samo iskorištava prigodu.

Trenutačno je to nešto čime zarađuje za život - njegova internetska stranica, www.tuckermax.com prepuna je oglasa u kojima se reklamiraju "Pivski hladnjaci" i ljude poziva "Ocijenite moju golu sliku. " Tucker kaže da tako zaradi 10 tisuća dolara na mjesec.

On uživa u činjenici što ga mnogobrojne njegove priče predstavljaju u lošem svjetlu. Piše o stvarima o kojima mnogi muškarci ne bi nikada progovorili – poput činjenice da je možda imao spolni odnos s operiranim transseksualcem – ali on vjeruje da mu je upravo ta iskrenost donijela toliko obožavatelja.

"Gotovo nemam nikakvih tajni, " kaže. "To čini život puno jednostavnijim. " (Matt Ehlers www.newsobserver.com)

Sushi gaćice

Nekad sam smatrao da je Red Bull najdestruktivniji izum u posljednjih pedeset godina. Nisam imao pravo.

Pobijedio ga je prijenosni aparat za alkotest. Isti uređaj kojim se policajci koriste već deset godina na terenu, sada se prodaje za 99 dolara u trgovinama Sharper Image. Oblikom i veličinom podsjeća na mali mobitel s prozirnom tubom na vrhu, gotovo poput antene. Puhnete u nju i nekoliko sekundi poslije možete očitati razinu alkohola u krvi. Iako nije točan kao test krvi, odstupa u vrijednostima oko .01 promila, što je meni sasvim dovoljno.

Živio sam u Boca Ratonu na Floridi kada sam kupio jedan takav i ponio ga sa sobom na subotnji izlazak. Slijedi pripovijest o tom izlasku:

21 sat: Stigao sam u restoran. Bio sam prvi, iako su moji prijatelji stol rezervirali za devet sati. Restoran je prepun beznadnih tipova kakvih je južna Florida prepuna. Već depresivan, naručujem votku i sodu.

21,08: Nitko drugi još nije stigao. Naručujem još jednu votku i sodu. Razmišljam o tome da provjerim svoju razinu alkohola, ali sumnjam da bi se već nešto vidjelo.

21,10: Dvije Židovke u tridesetima s moje lijeve strane stalno me pogledavaju. Obje imaju umjetne grudi. Jedna ima iznimno velike umjetne grudi. Pozivaju me iz njezine košulje. Ona baš nije jako privlačna. Počinjem brže piti.

21,15: Nitko drugi još nije stigao. Naručujem treću votku i sodu. Dok čekam, ispitujem svoj aparat. Napuhao sam .02. To je najbolji izum koji sam dosad vidio. Sav treperim. Pokažem aparat Židovkama s umjetnim grudima. Počinje razgovor.

21,16: Obje imaju izražene longajlendske naglaske. Pozovem konobara i promijenim narudžbu u duplu votku s ledom i malo sode.

21,23: Četvero ljudi za šankom ispitalo je moj alkotest, uključujući obje žene s umjetnim grudima. Svi žele znati kolika im je razina alkohola u krvi. U središtu sam pozornosti. Sretan sam.

21,25: Stigao je prvi od prijatelja s kojima sam se trebao naći. Pokazujem mu aparat. Očaran je. Plaća rundu. Žene s umjetnim grudima glasno nam daju do znanja da bi željele piće. Moj prijatelj ga naručuje. Ja naručujem duplu votku s ledom. Bez sode.

21,29: Pušem ponovno, rezultat .04. Pijem pola sata i na četvrtom sam piću. Kotačići u mojoj glavi počinju mljeti kroz maglu od votke koja se već polako stvara... četiri pića... .04 promila... to mora značiti da svako piće dodaje .01 promil razini alkohola u mojoj krvi. Počinjem misliti da mogu puno piti. Kažem jednoj od žena s umjetnim grudima da je vrlo zanimljiva.

21,38: Šestero od nas osmero ovdje je. Lažem hostesama i one nađu stol za našu nepotpunu skupinu. Svi govore o mojem aparatu. U središtu sam njihova laskanja. Svima opraštam što su tako grozni. Mislim da bi ova noć ipak mogla biti dobra.

21,40: Puhnem ponovno - .05 promila. To me zbuni. Nisam naručio piće otkako sam napuhao .04. U sjećanju s jednog davnog seminara o borbi protiv droge ostao mi je podatak o tome da je razina apsorpcije alkohola stalna, bez obzira na brzinu pijenja. To sjećanje brzo nestaje kada dvije zgodne cure koje su sjedile za stolom do našega upitaju za moj prijenosni aparat.

21,42: Zgodna cura br. 2 zapalila se za mene. Počinje mi pripovijedati kako su je jedanput zaustavili zbog vožnje u pijanu stanju, pa je morala puhati u neku sličnu napravu, a policajac ju je pustio bez kazne. Kaže mi da je oduvijek željela biti policajka, ali nije mogla proći prijamni za akademiju, iako ga je dva puta polagala. Kažem joj kako mora da je jako pametna. Ona prestane meni posvećivati pozornost. Zgodna cura br. 2 očito je dovoljno pametna da prepozna slabo prikriveni sarkazam.

22,04: Zanimanje za alkotest je prošlo. Društvo za stolom prešlo je na drugu temu. Više nisam u središtu pozornosti. Nisam zadovoljan svojim društvom.

22,06: Ljudi za mojim stolom počinju razgovarati o liječenju energijom. Svi su očarani djevojkom koja je pohađala seminar o tome. Kažem im da je liječenje energijom bezvrijedna i solipsistička nazovi znanost. Oni smatraju da je to prava znanost, jer je instruktor s djevojčina seminara pohađao Harvard. Jedan je tip naziva "legitimnom, službeno priznatom znanošću" dok prstima pokazuje navodnike u zraku. Kažem im da su oni svi (dok imitiram njegove zračne navodnike) "legitimni, znanstveno priznati idioti", jer vjeruju u to sranje. Dvije mi djevojke kažu da sam ograničen. Ja njima odgovorim kako su njihove glave toliko otvorene da su im mozgovi iscurili. Svi u mene bulje s neodobravanjem. Mrzim sve za svojim stolom.

22:08: Totalno sam se isključio iz njihova ispraznog razgovora. Gutam čistu votku onoliko brzo koliko bezveznom konobaru koji želi izgledati kao Ethan Hawke treba da mi je donese. Pušem svake tri minute i gledam kako razina alkohola polako raste.

22,10: .07 promila

22,17: .08 promila. Više zakonski nisam sposoban voziti u državi Floridi. Najavim tu činjenicu, nikome posebno.

22,26: .09 promila

22,27: Odlučujem ispitati koliko se mogu napiti, a da još funkcioniram. Znam da .35 promila ubija većinu ljudi. Smatram da su .20 promila dobar cilj.

22,28: Ustajem, ne govoreći ništa sedmorici sofista za mojim stolom i vraćam se za šank. Ne ostavljam novac za svoja pića.

22,29: Žene s umjetnim grudima još su za šankom. Žele piće. Razočarane što sam tek na .09 promila nakon sat i pol agresivnog pijenja - odlučim se za rundu kratkih pića koja ću popiti naiskap. Puštam ženama da odaberu piće, s izričitom uputom da ne smiju uzeti viski, ni nešto što sliči ili miriše na viski.

22,30: Stižu pića. Tekila. Sudeći prema računu, vrlo dobra tekila. Glatko teče niz grlo. Naručujemo još jednu rundu.

23,14: Napušem .15 promila. Na prekretnici sam. Samo me pola promila dijeli od cilja. Moj ponos se budi. Svima pokazujem rezultat. Gomila u baru je zadivljena. Njihov sam idol. Netko mi plaća piće.

23,28: Mučno mi je. Shvaćam kako se nisam zadržao za stolom dovoljno dugo da pojedem večeru. Nisam se želio vratiti za stol niti jesti za šankom, pa sam otišao preko ceste u japanski restoran.

Možda je diplomirao pravo na sveučilištu Duke, ali Max zarađuje za život pišući pripovijesti s naslovom poput *Ovo će samo malo boljeti*, i *Ona ne prihvaća ne kao odgovor*, i usput privlači zaluđenu publiku. On se napija i govori ljudima zločeste stvari, tuče se i prakticira anonimni seks. Zatim o tome piše.

23,29: Tamo je zabava u donjem rublju. Pola je ljudi u pidžamama ili nekoj drugoj odjeći za spavanje. Svi su isto tako grozni kao i oni tamo, osim što su u donjem rublju.

23,30: Zbunjen sam. Samo želim sushi. Stojim na vratima, hipnotiziran gotovo polugolim masama koje prolaze pokraj mene. Blago privlačna djevojka koja očito radi u restoranu želi da se svučem u donje rublje. Kažem joj kako ga nemam. Samo želim sushi. Kaže da bih barem trebao skinuti hlače. Pitam je hoću li onda dobiti sushi. Ona odgovara da hoću. Ja skinem hlače.

23,30: Zastanem dok otkopčavam hlače, pitajući se kakvo donje rublje imam na sebi. Ako ga uopće imam. Razmišljam o tome da ih ne skinem. Shvaćam da je od mojega dostojanstva važnije brzo dobiti hranu.

23,31: Skinem hlače. Imam na sebi bokserice Gap s ružičasto-bijelim prugama. Previše su uske. Provjeravam je li mi alat dobro zamotan. Ljudi me gledaju dok to radim.

23,32: Naručujem sushi mrmljajući i pokazujući na slike.

23,33: Tipu u sushi restoranu pokazujem svoj alkotest. Zadivljen je. Svima ga pokazuje. Ljudi se počinju skupljati oko mene. Ponovno sam zvijezda.

23,41: Napušem .17 promila. Svima kažem svoj cilj. Netko mi naruči piće.

23,42: Ispijem ga naiskap. Okus mi je poznat, toplina mi se širi utrobom. Pitam što je to: "Konjak i Alize." Ima Boga, i mrzi me.

23,47: Stiže moj sushi. Zapljusnem ga sojinim umakom i strpam ga u usta najbrže što mogu.

00,09: Moj sushi je pojeden. Nitko ne posvećuje pozornost mojemu ponašanju za stolom, jer su svi okupljeni oko aparata za alkotest i čekaju svoj red da vide koliko imaju promila.

00,18: Napušem .20. JA SAM BOG. Restoran eksplodira. Muškarci mi plješću. Žene venu za mnom. Svi žele sa mnom razgovarati. Opraštam im njihove mane; jer svi gledaju u mene.

00,31: Moj status božanstva je izgubljen. Netko je napuhao .22. To je izazov mojoj muškosti. Naručujem koktel Depth Charge s Bacardijem i pivom. Gomila gleda s poštovanjem.

00,33: Dovršim koktel i pivo. Vrijeđam svojega izazivača: " Ko' je sad glavni, PICKO?? " Gomila eksplodira. Sila se kreće u mojem smjeru. Ja sam Maximus. Privlačim gomilu. Vladat ću sushi restoranom.

00,36: Malo bolje pogledam svojega izazivača. On je visok čovjek širokih ramena, s puno mišića. Njegov prirodan

izraz lica ne izražava sreću. Tiho me gleda, naručuje piće, ispija ga bez nekog vidljiva učinka i smiješi mi se. Razmišljam kako ga nisam trebao vrijeđati. U tom trenutku također shvaćam da se moj želudac jako ljuti na mene. Ignoriram ga. Još imam publiku koja me želi obožavati.

00,54: Napušem .22 promila. Ovaj put čujem samo blage ovacije. Svi čekaju izazivača da puhne.

00,56: On napuše .24. Nasmiješi mi se ponizno. Naručujem još dva pića.

00,59: Popijem prvo. Ne silazi baš najbolje. Odlučim učiniti kratku stanku. Gomila baš nije oduševljena.

01,10: Nastupa stvarnost. Povratit ću. PUNO. Pokušavam to diskretno učiniti vani.

01,11: Srušim djevojku dok trčim kroz vrata.

01,11: Spotaknem se o grm, zapnem u njega i počnem povraćati. Kroz usta. I nos. Nije baš ugodno.

01,14: Ne mogu shvatiti zašto me tako bole noge. Pogledam u njih između dvaju naleta povraćanja. Na sebi nemam hlače. Trnje i grančice zabile su se u moje potkoljenice.

01,18: Povraćanje je završeno. Sada pokušavam zaustaviti krvarenje. Jarko svjetlo bljesne mi u oči. Nisam sretan. Kažem njegovu vlasniku da "makne to jebeno svjetlo s mojega lica". Vlasnik svjetla identificira se kao predstavnik zakona. Ispričam mu se i pitam ga u čemu je problem. Slijedi duga stanka. Svjetlo je još upereno u moje oči. "Sine, gdje su ti hlače?" Sjećajući se prošlih susreta s zakonom i shvaćajući da u blizini nema nikoga tko bi me mogao izvući iz zatvora, skupim svaku mrvicu adrenalina u tijelu pokušavajući se otrijezniti. Ponovno se ispričam i objasnim policajcu da su moje hlače u restoranu udaljenom samo petnaest metara i da sam izašao podijeliti sushi s grmljem. Ne smije se. Nastupa još jedna duga stanka. "Nadam se da večeras ne vozite?", "Oh, NE; NE; NE… ne gospodine, čak nemam ni vozačku."

01,20: Kaže mi da se vratim unutra, odjenem hlače i pozovem taksi.

01,21: Vratim se u restoran. Nekoliko ljudi čudno bulji u mene. Spustim pogled i spremim svoj alat koji je djelomice ispao van, natrag u bokserice. Ne znam što da učinim s nogama koje krvare. Tražim hlače.

01,24: Ne mogu ih pronaći. Moj alkotest je na vidljivu mjestu. Napušem .23 promila. Netko me obavijesti da je moj izazivač napuhao .26. I dodaju kako još nije povratio. Kažem im "neka me poljube u jebenu guzucu." To je posljednje čega se jasno sjećam.

08,15 ujutro: Budim se. Ne znam gdje sam. Jako je vruće. Grozno se znojim. Smrdi po trulome mesu.

08,16: U autu sam. Zatvorenih prozora. Sunce tuče ravno u mene. U autu je barem četrdeset stupnjeva. Otvorim vrata i pokušam izaći, ali umjesto toga padnem na pločnik. Potrgaju se kraste na mojim nogama i ponovno se otvore dok hodam. Penis mi ispadne iz mojih ružičastih bokserica i padne zajedno sa mnom u prljavu lokvu na asfaltu.

08,19: Smrdljiva voda me konačno potpuno razbudi. Ne mogu pronaći hlače. Ni mobitel. Ni novčarku. Ali imam alkotest. Napušem .09 promila. Još nisam sposoban voziti prema zakonima države Floride.

08,22: Ipak se odvezem kući.

Da razjasnim nešto o toj noći: ona ulazi u pet mojih najpijanijih noći. Bio sam potpuno strgan. Povratio sam nekoliko puta, od toga nekoliko puta kroz nos. ISUSE KRISTE, PROBUDIO SAM se i napuhao .09. To je jebeno smiješno. To je strašno. Samo pijete da povisite razinu alkohola u krvi. Taj aparat je vrag prerušen u tranzistor.

Moj vam je savjet: izbjegavajte ga po svaku cijenu.

Tucker isprobava analni seks - nije baš veselo završilo

Ljeto između druge i treće godine faksa proveo sam u Južnoj Floridi živeći roditeljima na grbači. Bio sam na vrhuncu faze "učini sve da se poševiš" . Nedavno sam se oslobodio četverogodišnje veze na daljinu koja je počela u srednjoj školi i želio sam pojebati što sam više cura mogao.

Većina stvari koje sam radio to ljeto nije vrijedna spomena; čovjek ne može beskonačno pričati "napio sam se i poševio tu fuficu", prije nego što postane dosadan. To ljeto isprobao sam svaku epizodu usputnog seksa koje se dvadesetogodišnjak može dosjetiti; poševio sam se na plaži, pušile su mi različite cure u klupskim wc-ima, spavao sam s trima različitim curama u jednome danu, tako sam se napio da sam se onesvijestio tijekom seksa, uhitili su me jer mi je jedna cura pušila u bazenu u hotelu Delano, bla, bla, bla... Isuse. Što to govori o sjebanosti mog života kad više ne mislim da su te priče neobične? U svakom slučaju, dok mi se većina mojih priča više ne čini neobičnima, ipak ima jedna iznimka...

Viđao sam se s jednom djevojkom, "Jaime", otprilike dva puta na tjedan. Bila je nova u South Beachu, kamo je stigla iz države New York pet mjeseci prije, kao devetnaestogodišnjakinja s ugovorom modela. Upoznali smo se preko zajedničkog prijatelja koji se s njom upoznao dok su snimali televizijsku reklamu. Pet tjedana i puno seksa poslije, mislila je da hodamo. Znao sam da to nije tako, ali je bila previše zgodna da bih se potrudio ispraviti njezinu krivu pretpostavku.

Bivša djevojka s kojom sam bio 4 godine, a koju sam maloprije spomenuo bila je vrlo konzervativna u seksu. Vodili bismo ljubav u misionarskom položaju, u mraku i zatim bismo odmah zaspali, s povremenim pušenjem vikendom ako je popila koju čašu vina uz večeru (bila je to srednjoškolska veza, nisam znao bolje). Nakon četiri tako provedene godine, bio sam spreman isprobati sve propuštene stvari.

Seks u guzu, poznat i kao "analni", bila je jedna od tih nepoznanica i odlučio sam da ga želim isprobati. Jaime je bila savršena partnerica: jako zgodna i jako slatka i što je bilo još važnije bila je vrlo naivna i otvorena prijedlozima.

Na početku se kolebala i nije razumjela zašto se jednostavno i dalje nismo mogli normalno seksati, pa sam morao upotrijebiti svoju moć uvjeravanja:

Jaime. "Ali, nisam to nikada radila."

Tucker, "Pa, nisam ni ja; to može biti naša posebna stvar."

Jaime: "Ali... ne znam hoće li mi se svidjeti."

Tucker. "Nećeš se morati brinuti o tome jesi li ostala trudna."

Jaime. "Ali... ja volim normalan seks."

Tucker. "Svi to rade. To je sad u modi."

Jaime: "Ali... ne znam... čini mi se nastrano."

Tucker: "To je uobičajen način u Europi. Posebice kod manekenki koje nose odjeću na revijama. Zar, ne želiš nositi haljine u Europi?"

Nakon nekoliko tjedana takvih uvjeravanja, konačno je pristala. Iako je pristala dopustiti mi da stavim svoj penis u njezinu malu rupicu, izvukla je obećanje zauzvrat:

"Dobro, može analni seks, ali želim da bude poseban i romantičan. Moraš me izvesti na neko lijepo mjesto, poput The Forge ili Tantre, ne u restorane u koje izlaze tvoji roditelji. I mora biti za vikend, ne u ponedjeljak. I moraš me nastaviti izvoditi vikendima. Dosadilo mi je biti tvoja djevojka za ponedjeljak navečer."

Rezervirao sam stol za sljedeći petak u Tantri. Osim što je luđački skupa, Tantra je poznata po tome što ima travnate podove. Doista postave novu tratinu svaki tjedan. Također reklamiraju jela kao "afrodizijačku kuhinju". Da, u to sam doba mislio da te stvari djeluju.

Zahvaljujući vezama mojega oca, rezervirao sam nam separe u kutu u sobi s travom. Bila je doista oduševljena. Naručio sam kao da naručujem na Posljednoj večeri. Nisam štedio. Dvije boce Merlota po 110 dolara, pladanj teletine, rakova, Tantrin ljubavni pladanj—bio je obilan i dekadentan. Bila mi je 21, bio sam glup i želio sam poševiti Jamie u guzu; nisam namjeravao dopustiti da mi se račun od 400 dolara ispriječi na putu.

Kada smo napustili Tantru, curi su oči bile toliko velike da je s njima u usporedbi Bambi nalikovao onom *heroin-chic* modelu Calvina Kleina. Nije mogla biti zaljubljenija. Cijelim putem do mojega stana trljala mi je prepone i govorila kako žarko želi da je poševim, kako sam je napalio itd., itd. Vratili smo se u moj stan i odjeća nam je bila na podu prije nego što smo ušli. Pali smo na krevet i počeli se ševiti. Uobičajeni vaginalni seks na početku, baš kao i uvijek.

Sada, ono što nije znala i što joj još nisam rekao, bilo je da imam iznenađenje za nju.

[Prije nego što vam kažem što je bilo iznenađenje, moram vam nešto objasniti: kako sada stvari stoje, dvadeset sedam mi je godina i loša sam osoba. S dvadeset jednom, bio sam vjerojatno najgori na svijetu. Nije me bilo briga za tuđe osjećaje, bio sam narcisoidan i egocentričan do točke psihotičnog zavaravanja i druge sam ljude gledao samo kao instrumente vlastite sreće, a ne kao ljudska bića vrijedna poštovanja i obzira. Nemam ispriku za ono što sam učinio; bilo je pogrešno i žao mi je. Iako obično uživam u svojem neobičnom ponašanju, ponekad čak i ja prijeđem granicu, a to je bila jedna od tih situacija... ali naravno, ipak ću o tome pisati.]

To je trebao biti moj prvi izlet u područje guze i želio sam suvenir sa svog putovanja, podsjetnik koji ću moći nositi sa sobom do kraja života... pa sam nas odlučio snimati. Isplanirao sam to prije, ali sam se bojao da će odbiti, pa umjesto da sam se ponio zrelo i razgovarao s Jaime, sam sâm donio odluku da ću nas snimiti... a neću joj reći. To je samo po sebi dosta loše. Ali, umjesto da sam samo postavio skrivenu kameru... nagovorio sam prijatelja da se skrije u ormaru i snimi nas.

Ne, stvarno… znam da ću gorjeti u paklu. Sada se samo nadam da moj život može poslužiti kao upozorenje drugima.

Vrata sam ostavio otključana i dogovorili smo se da će oko ponoći moj prijatelj doći i pričekati dok parkiram auto, a tada će utrčati u ormar i pripremiti kameru. Gornji dio ormara imao je francuska vrata, pa je bilo lako pomicati kapke što će mu omogućiti pristojno snimanje kroz zatvorena vrata.

Kada smo Jaime i ja došli do kreveta, bio sam već toliko pijan da sam zaboravio da on sve to snima, a ona naravno nije imala pojma ni o čemu. Nakon

nekoliko minuta standardnog seksa, ona je stala i rekla ozbiljno svojim najboljim zavodničkim glasom iz sapunica - "Spremna sam."

Brzo sam je okrenuo i uzeo potpuno novu bočicu Astroglidea koju sam držao pokraj kreveta.

Tjedan dana prije, nakon što je Jaime pristala na seks u guzu, shvatio sam da nemam pojma kako se to radi. Kako se zapravo curu ševi u guzicu? Srećom, imao sam na raspolaganju najbolji izvor informacija o analnom seksu na svijetu - konobara homoseksualca.

Razgovarao sam s nekoliko konobara homoseksualaca koji su radili u jednom od restorana mojih roditelja o mehanizmu seksa u guzicu i svi su preporučili Astroglide kao najbolji lubrikant. Na moje veliko razočaranje doznao sam da pljunuti na kurac nije dovoljno podmazivanje za analni seks. Glupi, lažljivi pornografski filmovi.

Drugi važan savjet koji sam zapamtio bio je: "Upotrijebi dosta lubrikanta, jer ako joj je to prvi put bit će posebno napeta i moglo bi je boljeti. Upotrijebi dovoljno kako bi se stvarno opustila i radi to polako dok se ne navikne. Nakon toga možeš mirno ploviti."

Pa, ako je malo dobro, više je još bolje, zar ne? S dvadesetjednom, to se činilo logičnim.

Otvorio sam poklopac, ugurao vrh bočice u njezinu guzu i stisnuo. Vjerojatno sam istisnuo pola bočice Astroglidea u nju. Poslije sam saznao od homoseksualaca da im takva jedna bočica obično traje šest mjeseci. Pa da — pretjerao sam.

Ali Max Tucker nije bio gotov. O ne, nakon što sam je napunio s dovoljno maziva za vožnju Formule 1, polovicu onoga što je ostalo u bočici stavio sam na svoj kurac i jaja, u želji da se stvarno podmažem jer nisam želio da joj bude neugodno.

Ali — razmislite o mojem slijedu misli: krenuo sam je ševiti u guzicu i snimiti bez njezina pristanka, ali sam bio istinski zabrinut hoće li joj biti ugodno. Ponekad kontradikcije u mojoj osobnosti čak i mene zabavljaju.

Očito da sam lagano uklizio unutra. Na početku je bila malo napeta, ali s tolikom količinom lubrikanta u njezinu otvoru za kakicu brzo s opustila i ufurala. I meni se svidjelo; bilo je malo drugačije. Nije bilo tako dobro kao vaginalni seks, malo zrnasto, nekako usko, ali ipak vrlo lijepo.

Prije nego što sam postao svjestan ševio sam je kao da dolazi kraj svijeta, divlje ga zabijajući u nju do kraja. Nakon nekoliko minuta bio sam spreman svršiti. Moja želja se izražavala u brzini i počeo sam joj ga stvarno nabijati. Kako je uzbuđenje prevladalo, povukao sam se previše i kurac mi je ispao iz nje. Dok sam se nekako mučio uzeti ga i staviti natrag u nju kako bi mogao svršiti, čuo sam blago pištanje i osjetio sam kako je nešto toplo i mokro poprskalo moje prepone.

U sobi je bilo mračno (nisam bio dovoljno pametan ni trijezan da ostavim otvorena svjetla zbog kamere), pa nakon što sam spustio pogled trebalo mi je nekoliko trenutaka da shvatim da su moj kurac, jaja i prepone prekriveni ljepljivom crnom tekućinom. Prestao sam se micati i buljio sam u svoje čudno obojene prepone dobrih pet sekundi, potpuno zbunjen, dok nisam shvatio što se dogodilo:

"Jesi li se... jesi li se upravo... posrala na moj kurac?? "

Posegnuo sam da dotaknem tekući izmet, još potpuno u nevjerici da je ta cura ispalila eksplozivni proljev na moj penis, kada me, bez upozorenja zapuhnuo smrad.

Imam vrlo osjetljiv nos i nikad u životu nisam osjetio odbojniji smrad. Od kombinacije sintetičkog lubrikanta i pokvarenog smrada sirovih fekalija digao mi se želudac pun morskih plodova, teletine i vina.

Pokušao sam se suzdržati. Doista sam učinio sve da se zaustavim, ali neke fizičke reakcije izvan su svjesne kontrole. Prije nego što sam znao što radim, sve je izašlo van:

"BBBBBBBLLLLLLLLLAAAAAHHHHHHHHHH"

Povratio sam po cijeloj njezinoj guzici. Po njezinu šupku. Po obrazima njezine guzice. Po donjem dijelu leđa. Svugdje.

Okrenula je glavu i rekla: "Tuckere što radiš?" Vidjela me kako povraćam po njoj i vrisnula: "O moj Bože!" i odmah mi se pridružila: "BBBBBBBLLLLLLLLLAAAAHHHHHHHHHH"

Kada sam je vidio kako povraća po mojem krevetu, povraćalo mi se još više. Njezino povraćanje po mojem krevetu, moje povraćanje po njezinoj guzici, slijedeći korak je bio gotovo neizbježan.

Najprije sam čuo glasan tresak, tada sam se okrenuo i vidio prijatelja kako probija kroz kapke i otkida vrata ormara dok su on, kamera i vrata padali i tresnuli na pod pokraj nas:

"BBBBBBBLLLLLLLLLAAAAAHHHHHHHHHH."

Sjećanje na te dvije sekunde u kojima nas troje zajedno povraćamo zauvijek je urezano u moj mozak. Nikada do tada nisam čuo ništa poput te simfonije povraćanja. Bilo je to kao nešto iz starih filomova o Pink Pantheru.

Mislim da je šlag na kraju bio trenutak kada su se moje oči susrele s Jaimeinima, vidio sam trenutak kad je ona shvatila o čemu se radi i tada je uslijedio brzi obrat s iznenađenja u potpun, nepopravljiv bijes. Između dvaju napada povraćanja ispalila je:

"O MOJ BOŽE---BBBLLLAAAAAAAHHHHH—SNIMIO SI OVO, IDIOTE—BBBBBBLLLLAAAAHHHH—KAKO SI MOGAO---BBBLLLLAAAAHHHH—MISLILA SAM DA ME VOLIŠ—BBBLLLLAAAAHHHH—O MOJ BOŽE—BBBLLLLAAAAHHHH—DOPUSTILA SAM TI DA ME POJEBEŠ U GUZICU—BBBLLLLAAAAHHHH."

Pokušala je ustati, poskliznula se na veliku lokvu lubrikanta na krevetu i pala u moju i svoju hrpu bljuvotine, a kosa i tijelo bili su joj prepuni bljuvotine, dreka i lubrikanta. Trenutak je mlatila po krevetu, a zatim je uzela gornju plahtu omotala je oko sebe i potrčala van iz moje kuće. Još gol i pobljuvan, kurca punog dreka i ulja, išao sam za njom sve do ulaznih vrata.

Posljednji kontakt koji sam s njom imao jest njezina slika dok trči iz mojega stana, a drek, bljuvotina i masnoća zamrljani po plahti zalijepili su se za njezino tijelo.

POST SCRIPTUM:

Kamera koju smo upotrijebili bila je jedna od onih starih krhkih na VHS kasetu i kada je moj prijatelj ispao iz ormara, kamera i kaseta su se slomile. Nije nam palo na pamet da kaseta ima magnetski zapis i da smo mogli uzeti vrpcu i dati je nekomu da je stavi u drugi omot. Znam da sada to izgleda glupo i vjerujte mi da se zbog toga svaki dan tučem po glavi, ali trebali ste vidjeti stan nakon toga — kaseta nam nije bila najvažnija. Lubrikant, drek i bljuvotina bili su posvuda.

Morao sam iznajmiti čistač na paru, kupiti novi madrac i još sam izgubio polog za stan. Bilo je nemoguće riješiti se smrada. Idućih mjesec dana bilo je kao da živim u kanalizaciji. Svaka cura koju sam doveo nije željela ostati, a neke su čak odbile bilo gdje spavati sa mnom zbog toga što mi je stan smrdio.

Ono što još ne znam, a želio bih znati, jest kako je cura stigla kući. Nikada se više nismo čuli, a zajednički prijatelj koji nas je upoznao nazivao ju je, ali mu nije odgovarala. Nikada više nisam ništa čuo o njoj, iako je kod mene ostavila odjeću i osobnu iskaznicu (tu večer je nosila usku haljinu i nije ponijela torbicu ili novac).

Možete li zamisliti tu scenu? Što je učinila, uskočila u taksi? Zaustavila auto u prolazu? Ušla u autobus? Živjela je barem četrdeset kilometara dalje od mene, nikako nije mogla pješačiti do kuće. To me i danas zbunjuje.

Nadam se da će ovo pročitati. Možda ću tada doznati kako je stigla kući. Z

S engleskoga prevela Margareta Matijević Kunst.

Objavljeno na internetskoj stranici www.tuckermax.com

Natječaj

5. FESTIVAL PRVIH /DRUŠTVENA ODGOVORNOST KAPITALA

Umjetnička organizacija Studio Artless poziva Vas da se prijavite na natječaj za peti međunarodni Festival prvih.

Festival prvih (FP) smotra je dostignuća stvaratelja različitih umjetničkih radoznalosti. FP raspisuje natječaj na zadanu temu, te zadržava pravo poziva odabranim umjetnicima za sudjelovanje u konkurenciji i izvan nje.

Na FP mogu se prijaviti umjetnici i građani bez obzira na starosnu dob (uvjet je da rad kojeg prijavljuju po prvi puta izvode u određenom mediju / likovni umjetnik s prvom objavljenom knjigom/ filmski redatelj kao koreograf/ pirotehničar kao plesač ili performer itd.).

Radovi odabrani na natječaju ulaze u konkurenciju te jednome/oj od njih, po odluci stručnoga žirija, pripada nagrada u iznosu od 7000 kuna. Umjetnici koji nisu debitanti, svoj rad, vezan uz temu ovogodišnjeg FP, također mogu prijaviti u popratni program, izvan konkurencije.

Tema 5. Festivala prvih je : DRUŠTVENA ODGOVORNOST KAPITALA

U Rječniku hrvatskoga jezika, autora Vladimira Anića čitamo:

društv/o *sr (gen. jd* društva, gen. mn društava) **1.** ukupnost odnosa ljudi u organiziranoj zajednici (s javnom i državnom vlašću, proizvodnjom, kulturom i civilizacijom) **2.** *ideol. fil. pov.* tip organizacije ljudske zajednice [*feudalno ~o, građansko ~o*]

odgovornost *ž* (*instr. jd* odgovornosti/odgovornošću) **1.** savjesno, valjano obavljanje dužnosti **2.** preuzimanje obaveze i dužnosti u obavljanju posla [*~ liječnika, ~ ministra*]

kapital m [*klas. evr.*] (*gen. jd* kapitala) **1.** vrijednosti koje služe za proizvodnju i stjecanje dobiti **2.** velika svota novca, vrijednost koja se posjeduje

Prijavnice možete slati e-mailom ili poštom najkasnije do 1. maja 2007., a trebaju sadržavati opis projekta i tehničku listu, slikovni materijal, biografiju te kontakt autora. O rezultatima natječaja bit će obaviješteni autori koji prođu selekciju u roku od deset dana po završetku natječaja.

Studio Artless
Prilaz sv. Josipa Radnika 16
10 000 Zagreb
gsm: 098 504 825
e-mail: Festivalprvih2007@gmail.com

Noga filologa

Činjenje odsutnih prisutnima

Neven Jovanović
filologanoga.blogspot.com

Oko 1500., na području današnje Hrvatske i susjednih zemalja, pisma su putovala daleko i blizu, dugo i kratko, brodovima, karavanama, pješice; ta su pisma bila privatne poruke i službeni dopisi, bila su na hrvatskom, talijanskom, latinskom, turskom i brojnim ostalim jezicima; bila su u stihu i u prozi, pisana lijepo i ružno, iz nužde i iz dokolice; neka su bila tiskana u knjigama, neka su bila uglazbljena. Osim pisama, bilo je tu još pisanja konkretnim adresatima: pjesmice su veličale nastupe političara, natpisi su slavili vrline pokojnika i zaslužne sponzore javnih građevina, grafiti su poručivali svima i svakome da je, eto, upravo tu jednom netko bio i poželio ostaviti traga. Čitav je taj ekosistem pisane komunikacije izgubljen. Danas krećemo u potragu za njim

Na dan izlaska ovog broja *Zareza* počinje u Splitu znanstveni skup *Colloquium Marulianum*. Događa se to sedamnaesti put po redu (skup se održava od 1991.). Ove su godine marulićevski razgovori ponešto drugačiji: tema im nije samo MM, njegovo djelo i utjecaj, nego i "književna komunikacija u hrvatskom humanizmu i renesansi". Osim za dvadesetak ljudi koji će danas sjediti u Palači Milesi na Voćnom trgu, ova razlika – različica – malo će čiju pozornost privući usred baražne vatre svakidašnjih spektakla. Pa ipak, možda je riječ o novom poglavlju u istraživanju kulturne povijesti.

Vrhovi i izmaglica

Širenje teme *Colloquia Maruliana* ne dolazi od iscrpljenosti predmeta; u mozaik spoznaja o Marku Maruliću može se još svašta dodati. Recimo, implikacije nedavnih otkrića Bratislava Lučina – da je Marulić posjedovao slavni trogirski kodeks iz kojega je svijet upoznao "Trimalhionovu gozbu", najopsežniji fragment Petronijeva *Satirikona*, i da je u taj kodeks Marulić i sam ponešto upisivao – unekoliko će izmijeniti našu predodžbu o prvoj autorskoj ličnosti hrvatske književnosti. Marko Marulić Splićanin, pokazuje se, nije bio samo pobožan pjesnik i pisac duhovnog štiva, nije bio splitski građanin i harvatske domovine sin, nego i pasionirani ljubitelj antike – pa i filolog. Zaplet se i dalje komplicira, *the plot thickens*.

Međutim, igrajući se na Autore i Klasike – videći od onoga što je iza nas nekoliko Vrhova među kojima nema ničeg osim plavetne izmaglice – nešto izostavljamo. Neka pitanja ne postavljamo. Pitanja poput: otkud Marko Marulić? Je li on iskočio iz Svjetskoga (ili Hrvatskoga) Duha tek tako, kao Atena iz Zeusove glave, cap! u punoj ratnoj opremi?

Isprepletenost

O, znamo mi puno imena "hrvatskih humanista" i "hrvatskih renesansnih pisaca", intelektualaca i školnika između 1350. i 1600; eno ih, uredno posloženih po geografskom porijeklu npr. u člancima Krune Krstića iz *Enciklopedije Jugoslavije* (*Humanizam kod Južnih Slavena* i *Latinitet kod Južnih Slavena*). No ta je enciklopedijska slika i statična i shematična; niz imena i muzej voštanih figura. Odande nije lako vidjeti kako su ti ljudi *živjeli*. O, možemo mi *zaključiti* da je renesansni Split morao biti grad bogate kulture – čim je rodio Marka Marulića. Ali kako je točno ta kultura *izgledala*? I što uopće "renesansna kultura" *jest*? I, uopće, u kakvim se uvjetima rađaju Autori (pitanje jednako zamršeno kao i "u kakvim se uvjetima rađaju Vrhunski Sportaši")? Na primjer, zbog čega je Marko Marulić upravo iz Splita, a ne iz Dubrovnika? (S obzirom da je renesansni Split podložan Veneciji, a Dubrovnik autonoman.) Zbog čega je Marko Marulić baš iz Splita, a ne iz Šibenika? (S obzirom da u renesansnom Šibeniku – kažu nam – izrazito prevladava slavensko stanovništvo, a u Splitu ima i Talijana, i dalmatskih Romana, i Hrvata.)

Dubinska neodgovorivost svih ovih pitanja – na površini se možemo zadovoljiti kakvim komotnim klišeom, koji je u biti ili znanstveno neodrživ, ili zastrašujuće pojednostavljuje – podsjeća nas kako je teško nositi se s kompleksnošću stvarnosti, kako je teško obuhvatiti *sve* da bismo izdvojili *relevantno*, a onda pokazali svu zapletenost međuodnosa toga relevantnog. Pa opet, znanstveno poštenje inzistira: ne smiješ zatvoriti oči pred kompleksnošću. Ne smiješ se praviti da je nema.

Klasik cigla

Mislim da je dosadašnje intenzivno istraživanje Marka Marulića usput iznijelo na vidjelo kako je ideja klasika jedna paradoksalna, iznutra kontradiktorna stvar. Prvo nam klasik treba kao ikona, kao simbol: Otac Hrvatske Književnosti, Humanist Svjetskoga Glasa – sve u svemu, važna cigla u bastionu našega identiteta (kao što su cigle i Janica Kostelić, Dubrovnik, Tito, hrvatski jezik, Stjepan Radić, Vegeta). Štujući odano tu ciglu, krenemo je pomnije istraživati. Onda, nužno, istraživanje pokaže da je cigla puno više od cigle, da je simbol – naizgled svediv od dva-tri poteza – zapravo prepun detalja. Osim toga, dok istražujemo ciglu, negdje nam se usput izgubio zid – odnosno, bezbrojni detalji cigle puštaju vrlo živahno pipke prema bezbrojnim detaljima bezbrojnih drugih cigala i ciglica, ali cijeli taj pandemonij više nije *zid* – to su cigle i ciglice koje tvore... ne možemo točno reći što. Tako istraživanje klasika, započeto kao oblik odavanja počasti (klasiku koji predstavlja nas same), odvede – tko zna kamo.

Na toj "tko zna kamo" točki našao se ovaj, sedamnaesti po redu, *Colloquium Marulianum*. Uz Autora, u priči se pojavljuju i Ostali. I to ne izolirano, svaki u svojoj niši, svaki na svom (većem ili manjem) pijedestalu; "književna komunikacija" službeni je, službouljudni izraz za jednostavno polazišno pitanje "kako i što ti ljudi, od nas petsto godina udaljeni, a živeći tu gdje i mi danas, pišu jedni drugima?"

Dozvolite da se obratimo

Oko 1500., na području današnje Hrvatske i susjednih zemalja, pisma su putovala daleko i blizu, dugo i kratko, brodovima, karavanama, pješice; ta su pisma bila privatne poruke i službeni dopisi, bila su na hrvatskom, talijanskom, latinskom, turskom (i brojnim ostalim jezicima), bila su u stihu i u prozi, pisana lijepo i ružno, iz nužde i iz dokolice; neka su bila tiskana u knjigama, neka su bila uglazbljena. Pritom pisma nisu bila jedini način da se pisanom riječju obratimo nekom konkretnom adresatu: pjesmice su veličale nastupe političara, natpisi su govorili o vrlinama pokojnika i zaslužnim sponzorima javnih građevina, grafiti su poručivali svima i svakome da je, eto, upravo tu jednom netko bio i poželio ostaviti traga.

Čitav je taj ekosistem književne (ili pisane) komunikacije izgubljen. Ostala je samo šačica fragmenata, slučajno ili usputno ili iz nekog drugog razloga očuvani djelići. Neke od tih fragmenata poznajemo; neke smo samo registrirali; neki još čekaju da ih pronađemo. Jednako tako, svi oni čekaju da ih razmotrimo *upravo kao fragmente toga ekosustava*. Ne kao "jedno od djela tog i tog autora", ne kao "dokument o tom i tom povijesnom događaju", ne kao "primjer takvog i takvog jezika": kao poruka kojom netko razgovara s nekim ("pismo je ono što odsutne ljude čini prisutnima", rekli su još u antici). Ono što bi također bilo važno jest naći načina da predočimo, da zamislimo *dinamiku* komuniciranja pisanom riječju, upravo to "činjenje odsutnih prisutnima" koje se događa najmanje dvaput – jednom kod onoga tko poruku šalje, drugi put, zrcalno, kod onoga tko je prima (a dođe li do odgovora, ili pročita li i prepiše pismo još i netko drugi, "činjenje odsutnih prisutnima" umnožava se).

Rip, mix, and burn

Važno je – valja to dodati ovdje pred kraj – da se isto takvo intenzivno "činjenje odsutnih prisutnima" upravo odvija (ili, pomodno bismo rekli "upravo se redefinira") i na Internetu. "Društveni softver", "društveni mediji", "kreativna menza" *(creative commons)*, "Web 2.0", "kultura participiranja", "folksonomija", "p2p tehnologije" (tj. *peer-to-peer,* među ravnopravnima); Wikipedia, blogovi, MySpace, Flickr, del.icio.us, YouTube (hrv. Jubito) – sve su to digitalni, umreženi načini da ljudi koji su *odsutni* – koje razdvaja prostor, katkad i vrijeme – budu *zajedno*, vrlo često i na način koji moramo prepoznati kao umjetnost, kao kreativnost. Pritom – kao u pomaku od Marulića prema Ostalima – kreativnost ovdje od Jednoga prelazi u ruke Mnogih. I još – kao u renesansi – ta se kreativnost izražava u *rip, mix, and burn*: ćopi tuđe, preuredi, prenamijeni (evropski su "latinisti", recimo, tako postupali sa stihovima, katkad i s čitavim pjesmama, antičkih autora, blaženo nesvjesni da će ih kasnije romantičarski i kročeanski književni kritičari šamarati lijevom i desnom).

Pred nama u Splitu otvara se danas, dakle, prozor (ili, malo u SF-stilu: "portal") u nepoznato. Ako nađemo nešto zanimljivo, javit ćemo vam. I detaljno vam pokazati *zašto* je zanimljivo. z

Operacija grad:

Jedinstvo

www.jedinstvo.info

Otvaranje Privremenog ilegalnog centra za kulturu i mlade

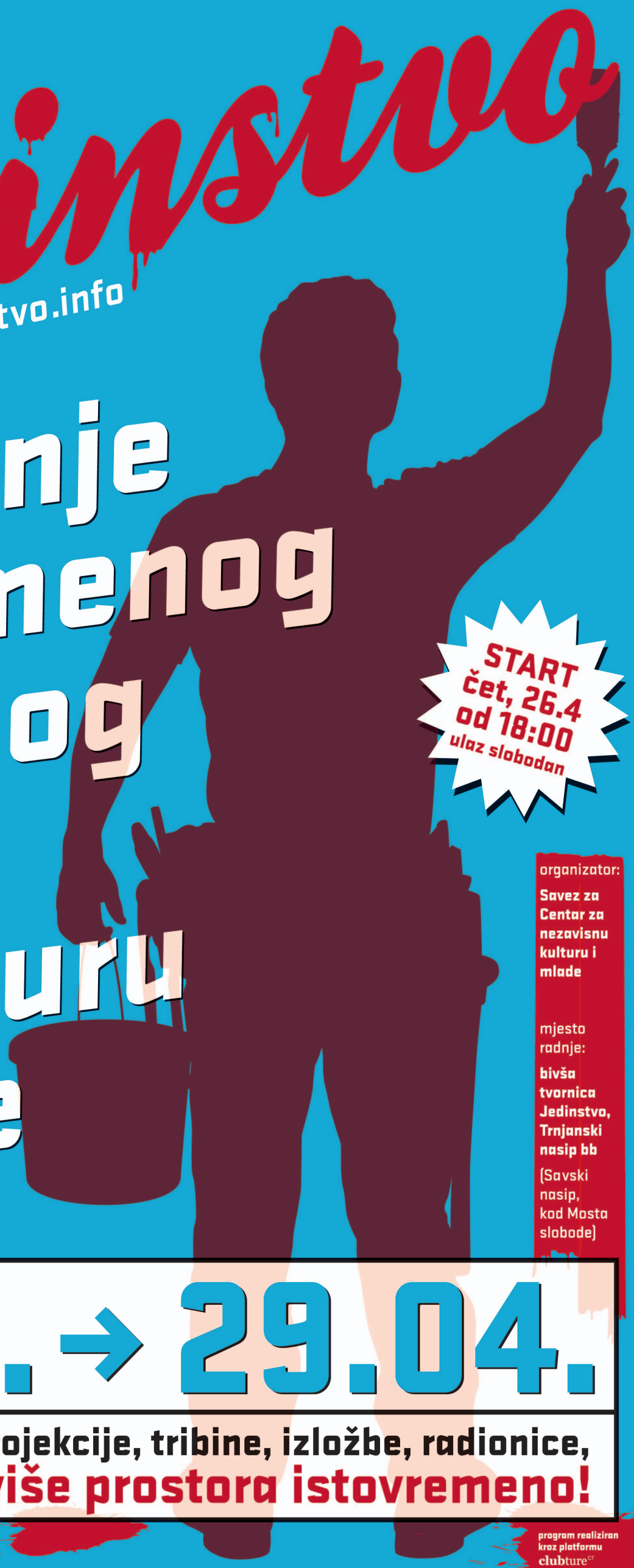

START
čet, 26.4
od 18:00
ulaz slobodan

organizator:
Savez za Centar za nezavisnu kulturu i mlade

mjesto radnje:
bivša tvornica Jedinstvo, Trnjanski nasip bb
(Savski nasip, kod Mosta slobode)

26.04. → 29.04.

koncerti, predstave, projekcije, tribine, izložbe, radionice, bubnjari, buvljak... u više prostora istovremeno!

donatori: Republic of Croatia Ministry of Culture Republika Hrvatska Ministarstvo kulture; Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva; european cultural foundation

program realiziran kroz platformu clubture[CT] – projekt Kultura aktiva

cmyk